નવિન શૈલીથી લેખન પધ્ધતિમાં

ધી સેલ્ફ વાજીંત્ર ગાઈડ.

(એટલે પોતાની મેળે હારમોનિયમ, સિતાર, દિલરૂબા, તાંઉસ, ફિડલ વિગેરે સંપૂર્ણ સુરના વાજીંત્રો વગાડતા શીખવનાર ભોમિયો.)

આ પુસ્તકમાં હારમોનિયમ ઓરગન. સિતાર. દિલરૂબા. તાઉસ. ફિડલના ચિત્રો. ગીત સાર. આ પુસ્તકમાં દર્શાવેલા ચિન્હોની સવિસ્તાર સમજ. દિલરૂબા, તાઉસની સમજ. ફિડલની સમજ. હારમોનિયમની સમજ. સારીગમના ૨૦ પાઠો. તેમજ નાટકોના લોકપ્રિય ગાયનોની. રસીક ગરબાઓની. તથા ઉસ્તાદિ ચીજો વગેરેની લેખન પદ્ધતિમાં નોટેશન કરવામાં આવી છે.

લખનાર

નગીનલાલ મગનલાલ પારેખ. [illegible] નવસારી.

સંવત ૧૯૬૫. સન ૧૯૦૮.

મુલ્ય રૂ. ૧-૮-૦.

સંગીતની સમજ સહિત, નવિન શૈલીથી લેખન પદ્ધતિમાં

ધી સેલ્ફ વાજીંત્ર ગાઇડ.

જેમાં હામાન, ચતરા બકાવલી, ઝેરી સાંપ, ખુરશીદે ઝરનીગાર, ભુલ ભુલઇયાં, અસીરે હિર્સ, ખુને નાહક, બઝમે ફાની, દીલફરોસ, દાવપેચ, ગોપીચંદ, હરિશ્ચંદ્ર, નાજનં, ખુદાદાદ, સયદે હવસ, ધુપ છાંવ, હાર જીત, શહીદે નાજ, ભર્તૃહરી, ગુણસુંદરી, તાજેનેકી, મીઠા જહેર, નરસિંહ મહેતો, સૌભાગ્ય સુંદરી, વિક્રમ ચરિત્ર, કામલતા, મુળરાજ સોલંકી, કરણ ઘેલો, વીણા વેલી, ઉદયભાણુ, અશ્રુમતી, સરદારબા, મનોહરી રંભા, મદન વસંત, ચંદ્રહાસ, ત્રિવિક્રમ, નર્મદા, શૈલબાળા, સતી સુંદરબા, નરસિંહ મહેતા, પવિત્ર લક્ષ્મી, મીરાબાઇ, જુગલ જુગારી. કૌરવ પાંડવ. વિગેરે પ્રખ્યાત નાટકોના ચાલુ જમાનાને અનુસરતા ઊર્દુ તથા ગુજરાતી લોક પ્રિય ગાયનો, રસિક ગરબાઓ, તેમજ ઉસ્તાદિ ચીજોનો નોટેશન સાથે સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

પ્રથમાવૃતિ. પ્રત ૧૦૦૦.

લખનાર

નગીનલાલ મગનલાલ પારેખ. દડંગવાડ—નવસારી.

સુરતઃ—ધી "રાંદેર" પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં છાપ્યું.

સંવત ૧૯૬૫. સન ૧૯૦૮.

કિંમત રૂા. ૧–૪–૦.

અર્પણ.

પ્રિય,

સનમુખ.

સુજ્ઞ કુળ વધુ,

પતિ પત્નિના સૌભાગ્ય સુખ-ઝરાનાં અખંડ ઝરણાં ઝીલિને, તેમાં સદ્ગુણતાનો અમૃત-રસ મેળવી, પ્રેમ-પ્યાલામાં ભર્યો; પણ દૈવયોગે સંસ્કાર તંત્રનું સીંકું તૂટી જવાથી હાથપર ચડેલો પ્યાલો ઢોળાઇ ગયો. તેના અખંડ સ્મરણાર્થે **ધી સેલ્ફ વાજીંત્ર ગાઇડ** પ્રથમ ગુચ્છ નિર્મળ ભાવનાએ સમર્પણ કરૂં છું, તેનો સ્વર્ગમાં સ્વિકાર કરશો.

કર્તા.

સ્વર્ગસ્થ સનમુખ.

જન્મ
સંવત ૧૯૪૫ના
ફાગણ વદ ૧૩.

મર્ણ
સંવત ૧૯૬૫ના
કાર્તિક સુદ ૭.

પ્રસ્તાવના.

दोहरा.

भरत शास्त्र संगीतमें, नाद्‌ा धिन सबकोय:
कारज कारन नाद्‌सों, आहत अनहत होय. ॥ १ ॥
अनहत नाद्‌ उपासना, मुनिजन करत अभ्यास;
गायक आहत नाद्‌में, गावत बढै उल्हास. ॥ २ ॥
(कवि गंगाराम.)

આ સૃષ્ટિમાં અનંત કાળના પ્રભાવથી ક્ષણે ક્ષણે જમાનો બદલાતો જાય છે. તે જમાનાને અનુસરીને આ વાજીંત્ર ગાઇડ લખવામાં આવી છે. કદાચ કોઇ શંકા કરે કે આ નવિન ગાઇડ લખવાનું શું કારણ છે ? કેમકે આવી ગાઇડોના પ્રાચીન તેમજ અર્વાચીન ઘણા પુસ્તકો છે. તો વિદિત કરવાનું કે આ ગાઇડ પ્રાચીન ગાઇડોને અનુસરી નવિન શૈલીથી પસંદ કર્તા ગ્રાહકોને અનુકુળ પડે એવી યોજનાથી લખાઇ છે. પ્રારંભમાં સંગીત સાર આપ્યો છે, કારણ કે સંગીતની સહાયતા વગર કોઇ પણ વાજીંત્ર સ્પુટ રીતે શીખી શકાતું નથી. તે પછી આ પુસ્તકમાં આપેલા ચિન્હો વિષે સવિસ્તર વર્ણવેલ છે. તે પછી ચિત્રો સહિત સિતાર, દિલરૂબા, તાઉસ, ફિડલ અને હારમોનિયમની સમજ આપી છે. તે પછી પ્રથમ પ્રેકટીસને માટે સારીગમના પાઠો આપ્યા છે. તે પછી પ્રખ્યાત નાટક વિગેરેના ગાયનો નોટેશન સહિત દર્શાવી આ પુસ્તકનો પહેલો ભાગ (પ્રથમ ગુચ્છ) સમાપ્ત કરવામાં આવ્યો છે.

પૂર્વે આ હિંદભૂમિમાં સંગીત વિદ્યાનો ઘણો પ્રચાર હતો. તે પ્રસંગે ઉંચ જ્ઞાતિઓના મનુષ્યો સંગીત વિદ્યાનો અભ્યાસ કરતા, અને તે અભ્યાસ માનવંતો ગણાતો હતો. પરંતુ ચાલુ જમાનામાં કેટલાક કારણોથી બીજી વિદ્યાઓની માફક એ વિદ્યાનો પણ લોપ થતો જાય છે, અને હાલ તો લોકો તેની તરફ તિરસ્કારથી જોતા હોય એવું કારણ થઇ ગયું છે, એટલુંજ નહિ પણ કોઇ ગાયન શીખતું હોય તો તેની મજાક કરે એ ઘણું શોચનિય છે. પ્રાચીન કાળમાં સંગીત વિદ્યા જે સર્વનું ભુષણ ગણાતી, તેજ વિદ્યા અફસોસ ! કે હાલ સંગદોષ લાગ્યાથી કેટલાકના મનમાં દૂષણરૂપ ગણાય છે પણ કહેતાં ખુશી ઉપજે છે કે કેટલાક મહાન્ નરવરોના ઉત્સાહી પ્રયાસથી હજી તેનું કંઇક માન સચવાઇ રહ્યું છે તે માન સંગીતના વિદ્વાનોની પરંપરાને ઘટે છે.

ગીત, વાદ્ય અને નૃત્ય એ ત્રણુની સંજ્ઞા સંગીત થાય છે, અને તેના સંબંધી જે વિદ્યા તેને સંગીત વિદ્યા યાને સંગીત શાસ્ત્ર કહે છે. સંગીત વિદ્યા એ પાંચમો વેદ છે. તેના યોગે નીતિ

જ્ઞાન અને ઇશ્વર પ્રાપ્તી થઇ શકે છે. લંકાનો રાજા રાવણુ સંગીતની સહાયતાથી મહાદેવજીને પ્રસન્ન કરી શકયો હતો. નરસિંહ મહેતાએ પણુ એજ વિદ્યાના પ્રતાપે શ્રી કૃષ્ણુ પાસે મોસાળું પુરાવ્યુ હતું, અને મેઘ વૃષ્ટિ પણુ કરાવી હતી. શ્રીમદ્ભગવદ્‌ના દશમસ્કંધમાં પણુ જણુાવ્યું છે કે શ્રી કૃષ્ણે બંસીબટના તટ ઉપર મુરલીના મનોહર નાદથી ગોપીકાઓના ચિત્ત આકર્ષણુ કર્યા હતા. વળી વૈરાટમાં અર્જુન વૈરાટ રાજાની કુંવરી ઉત્તરાકુમારીને સંગીત વિદ્યા શીખવવા રહ્યો હતો. એવા અસંખ્ય દ્રષ્ટાંતો પુરાણુાદિ ગ્રંથોમાંથી મળી આવે છે, તે ઉપરથી એટલું તો સ્પષ્ટ છે કે સંગીત વિદ્યા જેવી મનુષ્યના મનને રંજન કરનાર બીજી કોઇ પણુ વિદ્યા નથી, એ સંગીત વિદ્યાની અદ્ભુત શક્તિ છે.

આ પુસ્તક લખવામાં આરંભથી સમાપ્તિ સુધી મ્હારા મિત્ર ઉમાશંકર ગંગાશંકર શુકલે પૂરતી મદદ આપી છે તે માટે તેમનો અત્યંત આભાર માનું છું.

આ પુસ્તકમાં યથાશક્તિ જે કાંઇ પ્રયત્ન કરેલો છે, તેપર પુરતું લક્ષ આપી, પ્રત્યેક ગાયનમ બતાવેલા તેના રાગ, તાલ, માત્રા અને કાળની યોજનાની રસિકતા જાણી જો કોઇ સંગીત રસિક વિદ્વજ્જન સંતોષ પામી પોતાના સદ્‌વિચાર જાહેર કરશે, તો આ પુસ્તક વિષે થયેલો અમારો શ્રમ સફળ માની હૃદયમાં પરમ આનંદ પામીશું, એટલુંજ નહિ પણુ ધી સેલ્ફ વાજીંત્ર ગાઇડને દ્વિતીય ગુચ્છ બહાર પાડવાને પૂર્ણ ઉત્સાહથી આગળ પડીશું.

નવસારી—વિક્રમાર્ક }
૧૯૬૪—આશ્વિન. }

નગીનલાલ મગનલાલ પારેખ.

વિષયોનુક્રમણિકા.

ગાયનોની અનુક્રમણિકા.

ૐ

॥ तत्सत् परमात्मने नमः ॥

ધી સેલ્ફ વાજીંત્ર ગાઇડ.

સંગીત સાર.

(અનેક પુસ્તકો ઉપરથી)

॥ गीतं वाद्यं नर्तनं च त्रयं संगीत मुच्यते ॥

સંગીત.

ગીત	વાદ્ય	નૃત્ય

ગીત, વાદ્ય અને **નૃત્ય** એ ત્રણને સંગીત કહે છે. **ગીત** રાગાદિના ભેદવડે અનેક છે, **વાદ્ય** દેશજાતિના ભેદ વડે અનેક પ્રકારના છે, અને **નૃત્ય**શૈલી દેશ અને પ્રકૃતિઆદિ ભેદથી વિવિધ પ્રકારની છે.

સંગીત શાસ્ત્રના બે ભેદ છે. ૧ **સંગીત કળા**; ૨ **સંગીત વિદ્યા.**

૧ સંગીત શાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે ગાવું, બજાવવું અને નૃત્ય કરી જાણવું તેને **સંગીત કળા કહે છે.**

૨ સંગીત શાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે હરકોઈ ચીજ ગાવા બજાવવા જેવી કરી આપવી તેને **સંગીત વિદ્યા** કહે છે. જેને આપણે હાલમાં નોટેશન અથવા લેખન પદ્ધતિ કહીએ છીએ.

સ્વર વિષે:—રાગની બનાવટને માટે જે સ્વરોની જરૂર છે, તે બધા મળીને મુખ્ય સાત સ્વર છે. તેના નામો નીચે મુજબ:—

સંસ્કૃત નામો— ૧ ષડ્જ, ૨ ઋષભ, ૩ ગાંધાર, ૪ મધ્યમ, ૫ પંચમ, ૬ ધૈવત, ૭ નિષાદ.

પ્રાકૃત નામો—૧ ખરજ, ૨ રિખવ, ૩ ગંધાર, ૪ મધ્યમ, ૫ પંચમ, ૬ ધૈવત, ૭ નિખાદ.

ઉપર બતાવેલા સ્વરોના નામો ત્રણ ત્રણ અક્ષરનાં હોવાથી ગાયનમાં ઠીક ન પડે માટે નાયક (ગવૈયા) લોકોએ એક એક સંજ્ઞા તરીકે કલ્પ્યા છે. તેના નામો—સા, રી, ગ, મ, પ, ધ, ની.

અંગ્રેજી અને ઇટાલિયન ગાયનોમાં સાત સ્વરોનાં જુદા જુદા સંજ્ઞાવાળા નામો છે તે નીચે પ્રમાણે:—

અંગ્રેજી નામો—સી, ડી, ઈ, એફ, જી, એ, બી,

ઇટાલિયન નામો—ડો, રે, મી, ફા, સોલ્, લા, ટી (અથવા સી).

સ્વર સ્થાન વિષે:—ઉપર બતાવેલા સાત સ્વરો જે જગ્યાએથી બોલવામાં આવે છે તે જગ્યાને સ્થાન કહે છે. એ સ્થાનનાં નામ નીચે પ્રમાણે:—

સા—નાભી સ્થાન છે, એટલે નાભીમાંથી બોલવો પડે છે.

રી—હૃદય સ્થાન છે.

ગ—વક્ષઃસ્થળ એટલે છાતીનું સ્થાન છે.

મ—કંઠ એટલે ગળાનું સ્થાન છે.

પ—મુખ સ્થાન છે.

ધ—તાળવું સ્થાન છે.

ની—અનુનાસિક એટલે નાક સ્થાન છે.

સાત સ્વરોની મનુષ્ય સિવાય બીજા પ્રાણીઓના અવાજની સાથે સરખામણી.

સા—મોરના અવાજ જેવો છે.

રી—ગાય અથવા બપૈયાના અવાજ જેવો છે.

ગ—બકરા અથવા પાડાના અવાજ જેવો છે.

મ—ક્રૌંચ પક્ષિના અવાજ જેવો છે.

પ—કોયલના અવાજ જેવો છે.

ધ—ઘોડા અથવા દેડકાના અવાજ જેવો છે.

ની—હાથીના અવાજ જેવો છે.

સ્વરાવકાશ વિષે:—ઉપર બતાવેલા સાત સ્વરો એક બીજાથી અલાયધા છે, અને દરેકની પછી અવકાશ રાખવામાં આવે છે તેને **સ્વરાવકાશ** કહે છે.

ધારોકે સાત સ્વરના સમુહનો એક દાદર છે. અને દરેક જુદા સાત સ્વર છે તે તેના પગથીયાં છે. હવે પહેલાથી બીજું પગથીયું જેટલું ઉંચું છે તેટલુંજ બીજું અને ત્રીજું ઉંચું છે, એટલે, **સા, રી, ગ,** એ સ્વરોમાં સરખો અવકાશ છે. ત્રીજું અને ચોથું પગથીયું પહેલા બે પગથીયાં કરતાં અડધું ઉંચું છે, એટલે **ગ** અને **મ,** એ બે પગથીયાં વચ્ચે પહેલા બે પગથીયાં કરતાં અડધો અવકાશ રહેલો છે. ચોથાથી પાંચમું, પાંચમાંથી છઠ્ઠું, અને છઠ્ઠાથી સાતમું પગથીયું તે પ્રથમના બે પગથીયાં પ્રમાણેજ ઉંચાં છે, એટલે **મ, પ, ધ, ની,** એ સ્વરો વચ્ચે સરખોજ અવકાશ છે. હવે ત્રીજા અને ચોથા પગથીયાં વચ્ચે જેટલો અવકાશ રહેલો છે તેટલોજ સાતમાં અને આઠમાં પગથીયાં વચ્ચે અવકાશ છે, એટલે **ગ** અને **મ** વચ્ચે જેટલો અવકાશ છે તેટલોજ **ની** અને બીજા સપ્તકના **સા** સ્વર વચ્ચે અવકાશ છે. આ નિયમ કુદરતી નિયમ પ્રમાણે સૌ લોક જેમ સાત સ્વર બોલે છે તેને લાગુ પડે છે. આઠમું પગથીયું બીજા સપ્તકનું પહેલું પગથીયું સમજવું, કારણ કે સાત પગથીયાં એ સાત સ્વર છે.

સ્વરના ભેદ વિષે:—સ્વરનાં મુખ્ય બે ભેદ છે. ૧ **સ્થાઈ**; ૨ **અસ્થાઈ.**

૧. સાત સ્વરમાં **સા** અને **પ,** એ બે સ્વર સ્થાઇ છે, કારણ કે તે પોતાના રૂપથી અચળ છે, તેથી એને **સ્થાઈ** અથવા **શુધ્ધ સ્વર** કહે છે.

૨. **અસ્થાઈ સ્વર** પાંચ છે. ૧ **રી**; ૨ **ગ**; ૩ **મ**; ૪ **ધ**; ૫ **ની.** એ અસ્થાઈ સ્વરમાં ત્રણ ભેદ છે. ૧ **શુધ્ધ**; ૨ **કોમળ**; ૩ **તીવ્ર. અસ્થાઈ શુદ્ધ સ્વર–રી; ગ; મ; ધ; ની. અસ્થાઈ કોમળ સ્વર**—રૅા; ગૅ; ધૅ; નૅા. **અસ્થાઈ તીવ્ર સ્વર–મઁ.**

કોમળ સ્વર એટલે શુધ્ધ સ્વર કરતાં અડધો સ્વર કમી, અને **તીવ્ર સ્વર** એટલે શુધ્ધ સ્વર કરતાં અડધો સ્વર વધારે.

સ્થાઇ, અસ્થાઇ સ્વરોનું એક સપ્તકનું કોષ્ટક.

સ્થાઇ	અસ્થાઈ		અસ્થાઇ		અસ્થાઈ		સ્થાઈ	અસ્થાઇ		અસ્થાઇ	
સા	રીઁ	રી	ગઁ	ગ	મ	મઁ	પ	ધઁ	ધ	નીઁ	ની
શુદ્ધ	કોમળ	શુદ્ધ	કોમળ	શુદ્ધ	શુદ્ધ	તીવ્ર	શુદ્ધ	કોમળ	શુદ્ધ	કોમળ	શુદ્ધ

સ્વર સપ્તક વિષેઃ—સપ્તક એટલે જે સાત સ્વરથી બન્યું તે. સ્વર પણ સાત છે, એટલે **સા**થી **ની**સુધી એક સપ્તક થાય છે. એ સપ્તક જેટલાં બનાવે તેટલાં બની શકેછે, પરંતુ મનુષ્યના કંઠથી તેટલાં સપ્તક થતાં નથી, તેમજ ત્રણ સપ્તકની અંદર તમામ રાગોનું રૂપ થઇ શકે છે, તેથી ત્રણ સપ્તકનાંજ નામો ઠરાવેલાં છે.

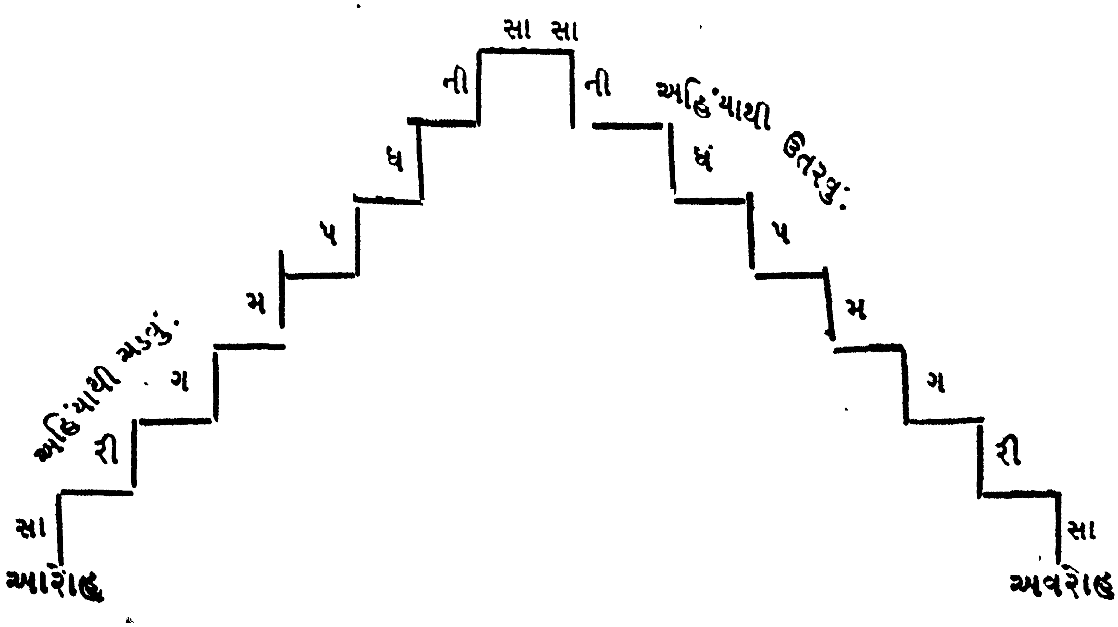
પહેલું સપ્તક—.મધ્ય સપ્તકથી નીચું, એટલે **સા, રી,** ગ, મ, **પ**, ધ, **ની**, એને **ખરજ** અથવા **મંદ્ર સપ્તક** કહે છે.

બીજું સપ્તક—.મંદ્ર સપ્તકથી ઉંચું અને તાર સપ્તકથી નીચું, એટલે **સા, રી**, ગ, મ, **પ**, ધ, **ની**, એને **સુર** અથવા **મધ્ય સપ્તક** કહે છે.

ત્રીજું સપ્તક—.મધ્ય સપ્તકથી પણ ઉંચું, એટલે **સા, રી**, ગ, મ, પ, ધ, **ની**, એને **તાર** અથવા **ટીપ સપ્તક** કહે છે.

આરોહ, અવરોહ વિષે—.**આરોહ** અને **અવરોહ**થી રાગના ખરા રૂપ દર્શાવાય છે. **આરોહ** એટલે ચડવું, અને **અવરોહ** એટલે ઉતરવું. જેમકે **સા**થી **ની**સુધી અનુક્રમે ચડવું તેને આરોહ, અને **ની**થી **સા**સુધી અનુક્રમે ઉતરવું તેને **અવરોહ** કહે છે.

આરોહ, અવરોહનું સ્વર દાદરનું ચિત્ર.

આલાપ વિષે:—હરેકોઇ રાગરાગણીના સ્વરોને તેજ રીતમાં આવતા સ્વરોનું **મિશ્રણ** કરી તેના ઠરાવેલા શબ્દોમાં લાગ ડાંટથી ગાઇને તે રાગનું ચોખ્ખું સ્વરૂપ દર્શાવવું **તેને આલાપ** કહે છે. આલાપનાં બોલ **આ, તુનુમ, ના, તનના, તુંમ** વિગેરે છે.

તાન વિષે:—એકથી વધારે સ્વરોનું ત્વરાથી આરોહણ થવું તેને **તાન** કહે છે, અને અવરોહણ થવું તેને **પલટા** કહે છે, પરંતુ વસ્તુતાએ તે બધી **તાન** કહેવાય છે. તાનનાં **ચાર** સ્થાન ભેદ છે. ૧ **નાદ તાન;** ૨ **કુમક તાન;** ૩ **કંઠ તાન;** ૪ **બંદ તાન.**

૧ **નાદ તાન.**—જે તાન નાભી સ્થાનથી લેવાય છે તેને **નાદ તાન** કહે છે.

૨ **કુમક તાન.**—જે તાન વક્ષ:સ્થાનથી એટલે છાતી સ્થાનથી લેવાય છે તેને **કુમક તાન કહે છે.**

૩ **કંઠ તાન.**—જે તાન કંઠ સ્થાનથી એટલે કંઠમાંથી લેવાય છે તેને **કંઠ તાન કહે છે.**

૪ **બંદ તાન.**—જે તાન મગજમાંથી લેવાય છે તેને **બંદ તાન** કહે છે.

ઉપર બતાવેલી તાનો સ્થાન ભેદથી જુદા જુદા નામે ધરાવે છે, કારણ કે તેના ગુણ ઉપરથી નામો પડેલાં છે, પણ સ્વર ભેદથી તેઓનાં રૂપ તથા નામ પણ જુદા થાય છે તે નીચે મુજબ:—

૧ **આર્ચિક તાન.**—એક સ્વરની તાનને **આર્ચિક તાન કહે છે.** જેમકે સાસા, **રીરી,** ગગ, મમ, પપ, ધધ, નીની, ઈત્યાદિ, ઇત્યાદિ.

૨ **ગાથિક તાન.**—જુદા જુદા બે સ્વરની તાનને **ગાથિક તાન** કહે છે. જેમકે સાગ, રીમ, ગપ, મધ, પની, ધસા ઇત્યાદિ, ઈત્યાદિ.

૩ **સ્વામિક તાન.**—જુદા જુદા ત્રણ સ્વરની તાનને **સ્વામિક તાન કહે છે.** જેમકે સારીગ, રીગમ, ગમપ, મપધ, પધની, ધનીસા, સાનીધ, નીધપ, ધપમ, પમગ, **મગરી, ગરીસા** ઇત્યાદિ, ઈત્યાદિ.

૪ **સુરતરૂ તાન.**—જુદા જુદા ચાર સ્વરની તાનને **સુરતરૂ તાન** કહે છે. જેમકે **સા**રીગમ, રીગમપ, ગમપધ, મપધની, પધનીસા, સાનીધપ, નીધપમ, ધપમગ, પમગરી, **મગ**રીસા ઇત્યાદિ, ઇત્યાદિ.

૫ **ઓડવ તાન.**—જુદા જુદા પાંચ સ્વરની તાનને **ઓડવ તાન** કહે છે. જેમકે **સારી**ગમપ, રીગમપધ, ગમપધની, મપધનીસા, સાનીધપમ, નીધપમગ, ધપમગરી, **પમગરીસા** ઈત્યાદિ, ઇત્યાદિ.

૬ **ખોડવ તાન.**—જુદા જુદા છ સ્વરની તાનને **ખોડવ તાન** કહે છે. જેમકે **સારીગમ**પધ, રીગમપધની, ગમપધનીસા, સાનીધપમગ, નીધપમગરી, ધપમગરીસા ઈત્યાદિ, ઈત્યાદિ.

૭ **સંપૂર્ણ તાન.**—જુદા જુદા સાત સ્વરની તાનને **સંપૂર્ણ તાન** કહે છે. જેમકે સારીગમપધનીસા, સાનીધપમગરીસા ઈત્યાદિ, ઇત્યાદિ.

સ્વર, તાન પ્રસ્તાર વિષે:—દરેક સ્વરથી કઇ અને કેટલી તાન નીકળે છે તેને માટે **સ્વર** યા **તાનનો પ્રસ્તાર** જાણવાની જરૂર છે. તે નીચે મુજબ:—

૧. પ્રથમ **પડ્જ સ્વર** એટલે **સા** તેને આરોહ અવરોહ કરતાં એકજ રૂપ **રહે છે, માટે** તેનો **એક પ્રકાર** છે. જેમકે સા.

૨. અનુક્રમે બે સ્વરની તાનનાં આરોહ અવરોહ કરતાં બે રૂપ થાય છે, **માટે** તેના **બે પ્રકાર** છે. જેમકે સારી, અને રીસા.

૩. અનુક્રમે ત્રણ સ્વરની તાનનાં બે સ્વરની તાનનાં જે બે રૂપ થાય છે તેને ત્રણે ગુણતાં **છ રૂપ** થાય છે. જેમકે સારીગ, રીસાગ, સાગરી, ગસારી, રીગસા, અને ગરીસા.

૪. અનુક્રમે ચાર સ્વરની તાનનાં છને ચારે ગુણતાં **ચોવીશ રૂપ** એટલે **પ્રકાર** થાય છે. જેમકે સારીગમ, રીસાગમ, સાગરીમ, ગસારીમ, રીગસામ, ગરીસામ, સારીમગ, રીસામગ, સામરીગ, મસારીગ, રીમસાગ, મરીસાગ, સાગમરી, ગસામરી, સામગરી, મસાગરી, ગમસારી, મગસારી, રીગમસા, ગરીમસા, રીમગસા, મરીગસા, ગમરીસા, મગરીસા.

૫ અનુક્રમે પાંચ સ્વરની તાનનાં ચોવીશને પાંચે ગુણતાં **એકસો વીશ પ્રકાર** થાય છે. જેમકે સારીગમપ, રીસાગમપ, સાગરીમપ. ગસારીમપ, રીગસામપ, ગરીસામપ, સારીમગપ, રીસામગપ, સામરીગપ, મસારીગપ, રીમસાગપ, મરીસાગપ ઈત્યાદિ, ઇત્યાદિ.

૬ અનુક્રમે છ સ્વરની તાનનાં એકસો વીશને છએ ગુણતાં **સાતસેં વીશ રૂપ** થાય છે. જેમકે સારીગમપધ, રીસાગમપધ, સાગરીમપધ, ગસારીમપધ, રીગસામપધ, ગરીસામપધ, સારીમગપધ, રીસામગપધ, સામરીગપધ, મસારીગપધ, રીમસાગપધ, મરીસાગપધ સાગમરીપધ, ગસામરીપધ, સામગરીપધ ઈત્યાદિ, ઇત્યાદિ.

૭. અનુક્રમે સાત સ્વરની તાનનાં સાતસેં વીશને સાતે ગુણતાં **પાંચ હજારને ચાળીશ પ્રકાર** થાય છે. જેમકે સારીગમપધની, રીસાગમપધની, સાગરીમપધની, ગસારીમપધની, રીગસામપધની, ગરીસામપધની, સારીમગપધની, રીસામગપધની સામરીગપધની, મસારીગપધની, રીમસાગપધની, મરીસાગપધની, સાગમરીપધની, ગસામરીપધની, સામગરીપધની, મસાગરીપધની, ગમસારીપધની, મગસારીપધની, રીગમસાપધની, ગરીમસાપધની ઈત્યાદિ, ઇત્યાદિ.

સ્વરની શુદ્ધ તાનોનું કોષ્ટક.

સ્વર સંખ્યા........	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭
પ્રકાર સંખ્યા........	૧	૨	૬	૨૪	૧૨૦	૭૨૦	૫૦૪૦

ઉપર બતાવ્યાં પ્રમાણે એક સ્વરની તાનથી આરંભી સાત સ્વરની તાન સુધીના પ્રસ્તાર (પ્રકાર) નો કુલે સરવાળો ૫૯૧૩ થાય છે.

ગાયક વિષે:—ગવૈયા ત્રણ પ્રકારનાં કહેવાય છે. **૧ ઉત્તમ ગાયક; ૨ મધ્યમ ગાયક; ૩ અધમ ગાયક.**

૧ ઉત્તમ ગાયક.—પોતે એકલો કોઈ પણ વાજીંત્ર અથવા ગાયકની મદદ વગર સારૂં ગાઈ શકે તે **ઉત્તમ ગાયક** કહેવાય છે.

૨ મધ્યમ ગાયક.—હરકોઈ વાજીંત્રની મદદથી ગાઇ શકે તે **મધ્યમ ગાયક** કહેવાય છે.

૩ અધમ ગાયક.—હરકોઈ ગાયક અથવા વાજીંત્ર એ બેની મદદ વગર સારૂં ગાઇ શકે નહિ તે **અધમ ગાયક** કહેવાય છે.

રાગ જાતિ વિષે:—રાગની મુખ્ય ત્રણ જાતિ છે. **૧ ઓડવ જાતિ; ૨ ખોડવ જાતિ; ૩ સંપૂર્ણ જાતિ.**

૧ ઓડવ જાતિ.—જે રાગ રાગણીમાં પાંચ સ્વર આવેછે તેને **ઓડવ જાતિ** કહે છે.

૨ ખોડવ જાતિ.—જે રાગ રાગણીમાં ૭ સ્વર આવેછે તેને **ખોડવ જાતિ** કહે છે

૩ સંપૂર્ણ જાતિ.—જે રાગરાગણીમા સાત સ્વર આવેછે તેને **સંપૂર્ણ જાતિ** કહે છે.

રાગરાગણીનાં સ્વર–મીત્ર શત્રુ વિષે:—

૧. વાદી સ્વર.—જે સ્વર ઉપર હરકોઈ રાગરાગણીનો મુખ્ય આધાર હોય તેવા સ્વરને **વાદી સ્વર** કહે છે. રાગરૂપી રાજાને પ્રધાન થઇ મદદ કરે છે તેથી, તથા અમુક રાગરાગણીઓમાં આવતા સ્વરોમાં જે મુખ્ય છે તેથી રાગરૂપી રાજાના પ્રધાનને વાદી સ્વર કહે છે. વાદી સ્વર રાગનો પરમ મીત્ર ગણાય છે. દરેક રાગરાગણીમાં આ સ્વરની ખાસ જરૂર હોય છે.

૨. સંવાદી સ્વર.—જે સ્વર હરકોઇ રાગરાગણીમાં વાદી સ્વર સાથે બોલતો હોય, અને તેથી રાગનું રૂપ વિશેષ પ્રશતું હોય તેને **સંવાદી સ્વર** કહે છે. સંવાદી સ્વર વાદી સ્વરનો મદદગાર છે. એનો હોદ્દો પ્રધાનથી નીચો છે.

૩. અનુવાદી સ્વર.—જે સ્વર હરકોઈ રાગરાગણીમાં વાદી અને સંવાદી સ્વર લીધા પછી લેવાતો હોય તેને **અનુવાદી સ્વર** કહે છે. અનુવાદી સ્વર સંવાદી સ્વરનો મદદગાર છે. એનાથી રાગની સાફ ચોખવટ જણાય છે. આ સ્વરનો હોદ્દો અમીર સરખો છે. હરકોઇ રાગરાગણીમાં પણ એ સ્વરની જરૂર હોય છે.

૪. વિવાદિ સ્વર.—જે સ્વર આવ્યાથી હરકોઈ રાગરાગણીનું રૂપ ભ્રષ્ટ થતું હોય તેને **વિવાદી સ્વર** કહે છે.ઉપર બતાવેલાં ત્રણ સ્વર રાગરાગણીઓને મીત્રરૂપ છે; અને આ છેવટનો વિવાદી સ્વર શત્રુરૂપ છે, માટે દરેક રાગમાં ગાયકને વિવાદી સ્વર બચાવીને ગાવાની ખાસ જરૂર છે.

૫. ગૃહ સ્વર.—હરકોઇ રાગરાગણીનો મુળ સ્થંભમાં પહેલો સ્વર આવે છે તેને **ગૃહ સ્વર** કહે છે.

૬. અંશ સ્વર.—ગૃહ સ્વરની આગળ જે અડધો સ્વર આવે તેને **અંશ સ્વર** કહે છે.

૭. વિન્યાસ સ્વર.—હરકોઇ રાગરાગણીમાં ચાલતા પ્રયોગમાં જે ઉંચામાં ઉંચો સ્વર આવે તેને **વિન્યાસ સ્વર** કહે છે.

૮. ન્યાસ સ્વર.—જ્યારે ગાયનની પૂર્ણતા થાય છે અને છેવટમાં જે સ્વર આવેછે તેને **ન્યાસ સ્વર** કહે છે.

રાગ વિષે:—રાગ એ શબ્દ **રંજ** એટલે **રીજવવું** એ ધાતુમાંથી નીકળેલો છે. સાત સ્વરોમાં અમુક સ્વર શુધ્ધ,અમુક કોમળ, અમુક તીવ્ર, અમુક મુખ્ય, અમુક હસ્વ, અમુક દીર્ઘ, અમુક બર્જ વિગેરેના અમુક ઠરાવેલાં નિયમ પ્રમાણે, હરકોઈ ચીજ યા સારીગમ ગાવી યા વગાડવી એને સંગીતશાસ્ત્રમાં **રાગ** (**ની** સંજ્ઞા) કહે છે.

પ્રાચીનકાળમાં રાગોની સંખ્યા ૧૬,૦૦૦ ની હતી. પણ તેનાં ભેદો પડી જવાથી તેમજ કેટલાંક પ્રસિધ્ધ ન હોવાથી તેની સંખ્યા ઘણીજ કમી થઇ ગઇ છે. હાલમાં મુખ્ય ચાર ભેદો એટલે મતો છે. પરંતુ હાલનાં સમયમાં સંગીત શાસ્ત્રનો નિયમ હનુમત મત પ્રમાણે ચાલે છે.

હનુમત મતમાં દરેક રાગને પાંચ પાંચ સ્ત્રીઓ, આઠ આઠ પુત્રો, અને પાંચ પાંચ પુત્રીઓ છે. પરંતુ વર્તમાન સમયમાં પાંચ પાંચ પુત્રીઓને બદલે ભરત મત પ્રમાણે આઠ આઠ પુત્ર વધૂ લખેલી છે. તેનું કોષ્ટક નીચે મુજબ:—

૭ રાગોનું સવિસ્તર કોષ્ટક.

રાગનાં નામ.	રાગણીઓનાં નામ.	પુત્રોનાં નામ.	પુત્રવધૂઓનાં નામ.
૧ ભૈરવ...	ભૈરવી, બૈરારી, મધુમાધવી, સિંધવી, બંગાલી	હરખ *, તિલક, દિનનીપુરીયા, માધવ *, સોહુ, બલનેહ *, મધુ *, પંચમ	સુહા, બિલાવલી, સોરઠી, ખંભારી *, અનદાહી *, ભલગુજરી *, પટમંજરી, મીરવી *
૨ માલકોશ	ટોડી, ગૌરી, ગુનકલી, ખંભાવતી, કુકુભ	મારૂ, મેવાડ, બડહંસ, પ્રબલ *, ચંદ્રક *, નંદ *, ભઁવર *, ખોખર *	ધન્યાશ્રી, માલશ્રી, જૈતશ્રી, સુધરાઈ, દુર્ગા *, ગંધારી, ભીમપલાસી, કામોદી
૩ હિંડાલ.	રામકલી, દેશાખ, લલિત, બિલાવલ, પટમંજરી	ચંદ્રબિંબ *, મંગલ *, શોભા *, આનંદ *, વિનોદ *, પ્રધાન *, ગૌરા, બિભાસ	લીલાવતી *, ફીરવી *, જૈતી, પુરબી, પારાવતી *, ત્રિવેણી, દેવગિરી, સરસ્વતી *
૪ દીપક *	દેશા, કામોદ, નટ, કિદારા, કાન્હરા	કુંતલ *, કમલ *, કલિંગ *, ચંપક *, કુસુમ *, રામ *, લહિલ *, હિમાલ *	મંગલગુજરી *, જેજેવંતી, માલગુજરી *, ભુપાલી, મનોહરી *, અહીરી *, ઇમન, હમીર
૫ શ્રી......	માલશ્રી, આશાવરી, ધન્યાશ્રી, વસંત, મ્હારવા	સિંધુ, માલવ, ગોડ, ગુણસાગર *, કુંભ *, ગંભીર *, શંકર *, બિહાગડા	વિજયા *, દયાવતી *, કુંભા *, સોહિની, સર્વા *, ક્ષેમા, શશિરેખા *, સદાસતી *
૬ મેઘ	ટંક, મલ્હાર, ગુજરી, ભુપાલી, દેશકાર	જાલંધર *, સારંગ, નટનારાયણ, શંકરાભરણ, કલ્યાણ, ગજધર *, ગંધાર, શહાના	કન્હડનાટ, ગાવદી *, કદમનાટ, બહારી, માંઝ, પરજ, નટમંજરી *, શુદ્ધનાટ

ઉપર બતાવેલા કોષ્ટકમાં * આવી નિશાનીવાલા પુત્રો તથા પુત્રવધુઓ મળી કુલે એકાવન અસિદ્ધ યા અપ્રખ્યાત નથી.

દરેક પ્રસિદ્ધ રાગોમાં આવતા સ્વરોનું, જાતિનું, તથા વખતનું કોષ્ટક.

સંખ્યા.	રાગનાં નામ.	સ્વરો.	જાતિ.	વખત તથા વિશેષ માહિતી.
૧	ભૈરવ	સા રીઁ ગ મ પ ધઁ ની	સંપૂર્ણ	મળસ્કામાં સુર્યોદય અગાઉ.
૨	ભૈરવી	સા રીઁ ગઁ મ પ ધઁ નીઁ	,,	સવારનો. કવચિત મઁ લાગે છે.
૩	બિભાસ	સા રી ગ પ ધ	ઔડવ	સુર્યોદય અગાઉ. મળસ્કામાં.
૪	દેવગંધાર	સા રીઁ ગ મ પ ધઁ ની	સંપૂર્ણ	સવારના પાંચ વાગે.
૫	સિંધભૈરવી	સા રી ગઁ મ પ ધઁ નીઁ	,,	સવારનો.
૬	રામકલી [રામગ્રી.]	સા રીઁ ગ મ પ ધઁ ની	,,	સવારનો. કવચિત મઁ લાગે છે.
૭	દેશાખ	સા રી ગઁ મ પ ધ નીઁ ની	,,	સવારનો.
૮	લલિત	સા રીઁ ગ મ ધઁ ની	ષાડવ	સવારનો. કવચિત મઁ લાગે છે.
૯	ટોડી	સા રીઁ ગઁ મઁ પ ધઁ ની	સંપૂર્ણ	સવારનો પહેલો પહોર.
૧૦	કુકુભ	સા રી ગ મ પ ધ ની	,,	,,
૧૧	ગંધારી	સા રી ગઁ મ પ ધઁ નીઁ	,,	,,
૧૨	આશાવરી	સા રીઁ ગઁ મ પ ધઁ નીઁ	,,	,,
૧૩	ગુજરી	સા રીઁ ગઁ મ મઁ પ ધઁ ની	,,	,,
૧૪	જોગીઆઆશાવરી	સા રીઁ ગ મ પ ધઁ ની	,,	,,
૧૫	ગંધારી ટોડી	સા રીઁ રી ગઁ મ મઁ પ ધઁ નીઁ	,,	,,
૧૬	જૌનપુરી ટોડી	સા રી ગઁ મ પ ધઁ નીઁ	,,	,,
૧૭	લાચારી ટોડી	સા રીઁ રી ગઁ મ પ ધઁ નીઁ ની	,,	,,
૧૮	બીલાવલ સુરપરદા	સા રી ગ મ પ ધ નીઁ ની	,,	,,
૧૯	બંગાલી	સા રી ગઁ મ પ ધ નીઁ	,,	સવારનો પહેલો પહોર, અથવા સાંજનો.
૨૦	ગુનકલી	સા રીઁ ગ મ પ ધઁ ની	,,	સવારનો ૧ પહોર. આ રાગણીનો હાલમાં લોપ થયો છે.
૨૧	ખટ	સા રીઁ ગઁ મ પ ધઁ ની	,,	સવારના નવ વાગે.
૨૨	સુહા	સા રી ગઁ મ પ ધ નીઁ	,,	સવારના દશ વાગે.
૨૩	પંચમ	સા રીઁ ગ મ પ ધઁ ની	,,	,,
૨૪	તિલંગ (નાટ)	સા રી ગ મ પ નીઁ ની	ષાડવ	,,
૨૫	અલૈયાં બિલાવલ	સા રી ગ મ પ ધ ની	સંપૂર્ણ	સવારનો બીજો પહોર. કોઈનીની એઉ લખે છે.
૨૬	કાન્હરા સુહા.	સા રી ગઁ મ પ ધ નીઁ ની	,,	સવારનો બીજો પહોર.
૨૭	કાન્હરા સુધરાઇ	સા રી ગઁ મ પ ધ નીઁ	,,	,,
૨૮	ગૌડ સારંગ	સા રી ગ મ મઁ પ ધ નીઁ ની	,,	,,
૨૯	મદમાત સારંગ	સા રી ગઁ મ પ નીઁ ની	ષાડવ	,,
૩૦	સુરપરદા બિલાવલ	સા રી ગ મ પ ધ નીઁ ની	સંપૂર્ણ	,,
૩૧	દેવગીરી બિલાવલ	સા રી ગ મ પ ધ નીઁ ની	,,	,,

દરેક પ્રસિદ્ધ રાગોમાં આવતા સ્વરોનું, જાતિનું તથા વખતનું કોષ્ટ—(ચાલુ).

સંખ્યા.	રાગનાં નામ.	સ્વરો.	જાતિ.	વખત તથા વિશેષ માહિતી.
૩૨	કામોદી	સા રી ગ મ પ ધ નીં	સંપૂર્ણ	દીવસનો બીજો પહોર, આરોહમાં નીં વર્જ્ય છે.
૩૩	દેશી	સા રી ગઁ મ પ ધઁ ની	,,	દીવસનો બીજો પહોર.
૩૪	નટમલ્હારી	સા રી ગ મ પ ધ નીં ની	,,	દિવસના બીજા પહોરથી સાંજ સુધી.
૩૫	મધુમાધવી	સા રી ગઁ મ પ ધ નીં ની	,,	સવારનો.
૩૬	ભૂપ	સા રી ગ પ ધ	ઓડવ	પ્રાઃતકાળ.
૩૭	નારાયણી	સા રી ગ મ પ ધ ની	સંપૂર્ણ	સવારનો બીજો પહોર.
૩૮	આનંદભૈરવી .	સા રી ગઁ મ પ ધઁ નીં	,,	પ્રાઃતકાળ.
૩૯	કેદાર ગોળ	સા રી ગ મ પ ધ નીં ની	,,	સવારના બીજો પહોર
૪૦	નટનારાયણ	સા રી ગ મ પ ધ ની	,,	,,
૪૧	શુદ્ધ સારંગ	સા રી મ પ નીં ની	ઓડવ	મધ્યાનકાળનો.
૪૨	ધનાશ્રી	સા રી ગઁ મ પ ધઁ નીં	સંપૂર્ણ	દિવસનો ત્રીજો પહોર. કોઈ નીંની બંને લખેછે.
૪૩	મુલતાની	સા રીઁ ગઁ મઁ પ ધઁ ની	,,	દિવસનો ત્રીજો પહોર. કોઈ મમઁ બંને લખે છે.
૪૪	ભીમપલાસી	સા રી ગઁ મ પ ધઁ નીં	,,	દિવસનો ત્રીજો પહોર.
૪૫	પૂર્વી	સા રીઁ ગ મ મઁ પ ધ ની	,,	દિવસનો ત્રીજો પહોર. કોઇ ધઁ લખે છે.
૪૬	બિંદ્રાબની સારંગ	સા રી ગઁ મ પ ધ નીં	,,	દિવસનો ત્રીજો પહોર.
૪૭	ગોડમલ્હાર	સા રી ગ મ મઁ પ ધ નીં ની	,,	,,
૪૮	બિરવા	સા રી ગઁ મ પ ધ નીં ની	,,	,,
૪૯	પીલુ	સા રી ગઁ મ પ ધઁ ની	,,	દિવસનો ત્રીજો પહોર, કવચીત રીં લાગે છે.
૫૦	ધાની	સા રી ગઁ મ પ ધ નીં	,,	દિવસનો ત્રીજો પહોર.
૫૧	ઝિંઝોટી	સા રી ગ મ પ ધ નીં ની	,,	,,
૫૨	ધોલશ્રી	સા રી ગઁ મ પ ધ નીં	,,	,,
૫૩	ગારા	સા રી ગ મ પ ધ નીં ની	,,	,, કોઇ ગઁગ બંને લગાડે છે.
૫૪	જીલ્લા	સા રી ગઁ ગ મ પ ધ નીં ની	,,	દિવસના ત્રીજા પહોરથી મધ્યરાત્રી સુધી.
૫૫	કાફી	સા રી ગઁ મ પ ધ નીં	,,	,,
૫૬	પહાડી ઝિંઝોટી	સા રી ગ મ પ ધ	ઓડવ	,,
૫૭	જંગલા	સા રી ગઁ ગ મ પ ધ નીં	સંપૂર્ણ	,,
૫૮	મધ્યમાવતી સારંગ	સા રી મ પ નીં	ઓડવ	દિવસનો ત્રીજો પહોર.
૫૯	સારંગ	સા રી મ પ નીં	,,	,, કવચિત ની લાગે છે.

દરેક પ્રસિદ્ધ રાગોમાં આવતા સ્વરોનું, જાતિનું તથા વખતનું કોષ્ટક—(ચાલુ).

સંખ્યા.	રાગનાં નામ.	સ્વરો.	જાતિ.	વખત તથા વિશેષ માહિતી.
૬૦	રાતની પુરીયા	સા રૅ ગ મઁ પ ધ ની	સંપૂર્ણ	સંધ્યાકાળનો.
૬૧	ઐરારી	સા રા ગ મ પ ધૅ ની	,,	સાંઝનો.
૬૨	દિનની પુરિયા	સા રૅ ગ મઁ પ ધૅ ની	,,	,,
૬૩	ગૌરી	સા રૅ ગ મ પ ધૅ ની	,,	,,
૬૪	માલશ્રી	સા ગ પ ધૅ ની	ઓડવ	,,
૬૫	જૈતશ્રી	સા રૅ ગ મઁ પ ધૅ ની	સંપૂર્ણ	,,
૬૬	સુધરાઈ	સા રી ગૅ મ પ ધ નૉ	,,	સાંઝનો. કોઇ ધ વ્યર્જ અને જાતિ ખોડવ લખે છે.
૬૭	હિંડોલ	સા ગ મઁ ધ ની	ઓડવ	સાંઝથી મધ્યરાત્રી સુધી.
૬૮	માલીગોરા	સા રૅ ગ મઁ પ ધૅ ની	સંપૂર્ણ	સાંઝનો.
૬૯	જૈત	સા રૅ ગ મ મઁ પ ધૅ ની	,,	,,
૭૦	તિરવન	સા રૅ ગ મઁ પ ધ ની	,,	,,
૭૧	દેવગિરી	સા રી ગ મ પ ધ મી	,,	,,
૭૨	નટ	સા રી ગ મ પ ધ ની	,,	,,
૭૩	શ્રીરાગ	સા રૅ ગ મઁ પ ધૅ ની	,,	,,
૭૪	મ્હારવા	સા રૅ ગ મઁ ધૅ ની	ખોડવ	દિવસનો ચોથો પહોર.
૭૫	સિંધુડા	સા રી ગૅ મ પ ધ નૉ	સંપૂર્ણ	,,. કોઈ નૉની બંને લખે છે.
૭૬	દેશ	સા રી ગ મં પ ધ નૉ ની	,,	રાત્રીનો પહેલો પહોર.
૭૭	પટમંજરી	સા રૅ ગૅ મ મઁ પ ધૅ નૉ ની	,,	,,
૭૮	સોરઠ	સા રી ગ મ પ ધ નૉ	,,	,,. કોઇ નૉની બંને લખે છે.
૭૯	કામોદ	સા રી ગ મ પ ધ ની	,,	,,. કોઇ વખતે ગ વ્યર્જ રહે છે. તેથી કોઇ ખોડવ જાતિ કહે છે.
૮૦	ભુપાલી કલ્યાણ	સા રી ગ પ ધ ની	ખોડવ	રાત્રીનો પહોલો પહોર.
૮૧	યમન કલ્યાણ	સા રી ગ મ મઁ પ ધ ની	સંપૂર્ણ	,,
૮૨	હમીર કલ્યાણ	સા રી ગ મ મઁ પ ધ ની	,,	,,
૮૩	શુધ્ધ કલ્યાણ	સા રી ગ મઁ પ ધ ની	,,	,,
૮૪	સ્યામ કલ્યાણ	સા રી ગ મ મઁ પ ધ ની	,,	,,
૮૫	હેમ કલ્યાણ	સા રી ગ મ પ ધ ની	,,	,,
૮૬	દેશકાર	સા રી ગ પ ધ	ઓડવ	,,
૮૭	અહાર	સા રી ગૅ મ પ ધ નૉ	સંપૂર્ણ	રાત્રીનો. કોઇ નૉની બંને લખે છે.
૮૮	દરબારી કાનડા	સા રી ગૅ મ પ ધૅ નૉ	,,	રાત્રીનો.
૮૯	કેદારા	સા રી ગ મ મઁ પ ધ ની	,,	રાત્રીનો. કોઇ નૉની બંને લખે છે.
૯૦	કાન્હરા શાહાના	સા રી ગૅ મ પ ધ નૉ	,,	રાત્રીનો.

દરેક પ્રસિદ્ધ રાગોમાં આવતા સ્વરોનું, જાતિનું તથા વખતનું કોષ્ટક—(ચાલુ).

સંખ્યા.	રાગનાં નામ.	સ્વરો.	જાતિ.	વખત તથા વિશેષ માહિતી.
૯૧	કાન્હરા અડાના	સા રી ગઁ ગ મ પ ધ નીઁ ની	સંપૂર્ણ	રાત્રીનો
૯૨	કાન્હરા બાગેશર	સા રી ગઁ મ પ ધ નીઁ	,,	,,
૯૩	કાન્હરા નાયકી	સા રી ગઁ ગ મ પ ધ નીઁ	,,	,,
૯૪	કાન્હરા મિયાના	સા રી ગઁ મ પ ધ નીઁ	,,	,,
૯૫	તિલક કામોદ	સા રી ગ મ પ ધ નીઁ ની	,,	,,
૯૬	મિયાકી મલ્હાર	સા રી ગઁ ગ મ પ ધ નીઁ ની	,,	,,
૯૭	મુખારી	સા રી ગઁ મ પ ધ નીઁ	સંપૂર્ણ	,,
૯૮	મંજરી	સા રી ગઁ ગ મ પ ધ નીઁ	,,	,,
૯૯	શંકરા	સા રી ગ પ ધ ની	ખોડવ	,,
૧૦૦	સુરાવલી	સા રી ગ મ પ ધ નીઁ ની	સંપૂર્ણ	,,
૧૦૧	ખમાચ	સા રી ગ મ પ ધ નીઁ ની	,,	રાત્રીનો પહેલો પહોર.
૧૦૨	હમીર	સા રી ગ મ પ ધ ની	,,	,,
૧૦૩	ઈમન	સા રી ગ મ પ ધ ની	,,	,,
૧૦૪	માંઝી	સા રી ગઁ મ પ ધઁ ધ નીઁ ની	,,	રાત્રીનો બીજો પહોર.
૧૦૫	કાન્હરા ગારા	સા રી ગઁ ગ મ પ ધ નીઁ ની	,,	,,
૧૦૬	છાંયા નટ	સા રી ગ મ પ ધ નીઁ ની	,,	,,
૧૦૭	છાયા	સા રી ગ મ મઁ પ ધ નીઁ ની	,,	,,
૧૦૮	માંઢ	સા રી ગ મ પ ધ ની	,,	રાત્રે હરવખત. કવચીત નીઁ લાગે છે.
૧૦૯	મેવાડ	સા રી ગ મ પ ધ ની	,,	રાત્રે હરવખત. આ રાગ માઢને મલતો છે.
૧૧૦	મારૂ	સા રીઁ ગ મ મઁ પ ધઁ ની	,,	મધ્યરાત્રીનો.
૧૧૧	કોશી કાન્હરા	સા રી ગઁ મ ધ નીઁ	ખોડવ	,,
૧૧૨	શંકરા ભરણ	સા રી ગ મ પ ધ ની	સંપૂર્ણ	,,
૧૧૩	બિહાગ	સા રી ગ મ પ ધ ની	,,	મધ્યરાત્રીનો. કોઈ મમઁ બંને લખે છે.
૧૧૪	શહાના	સા રી ગઁ મ પ ધ નીઁ	,,	મધ્યરાત્રીનો.
૧૧૫	જોગ	સા રીઁ ગ મ પ ધઁ ની	,,	અર્ધરાત્રી પછીનો.
૧૧૬	માલકોસ	સા ગઁ મ ધઁ નીઁ	ઓડવ	,,
૧૧૭	કાલિંગડા	સા રીઁ ગ મ પ ધઁ ની	સંપૂર્ણ	મધ્યરાત્રી પછીનો.
૧૧૮	જૈજૈવંતી	સા રી ગઁ ગ મ પ ધ નીઁ ની	,,	,,
૧૧૯	પરજ	સા રીઁ ગ મ મઁ પ ધઁ ની	,,	,,
૧૨૦	ખંભાવતી	સા રી ગ મ પ ધ નીઁ ની	,,	રાત્રીના એક વાગે.
૧૨૧	સોહિની	સા રીઁ ગ મ મઁ ધઁ ની	ખોડવ	રાત્રીનો ત્રીજો પહોર.
૧૨૨	જીલફ	સા રીઁ ગ મ પ ધઁ ની	સંપૂર્ણ	રાત્રીનો ચોથો પહોર.
૧૨૩	વસંત	સા રીઁ ગ મ પ ધઁ ની	,,	વસંતઋતુમાં હરવખત.

દરેક પ્રસિદ્ધ રાગોમાં આવતા સ્વરોનું, જાતિનું તથા વખતનું કોષ્ટક—(ચાલુ).

સંખ્યા.	રાગના નામ.	સ્વરો.	જાતિ.	વખત તથા વિશેષ માહિતી.
૧૨૪	મેઘરાગ	સા રી ગ મ પ ધ નીં ની	સંપૂર્ણ	વર્ષા ઋતુમાં હરવખત.
૧૨૫	મલ્હાર	સા રી ગ મ પ ધ નીં ની	,,	,,
૧૨૬	સોરઠ મલ્હાર	સા રી ગ મ પ ધ નીં ની	,,	,,
૧૨૭	મીસવાડા	સા રી ગ મ પ ધ ની	,,	વર્ષા ઋતુમાં દિવસે હરવખત.
૧૨૮	મદહંસ	સા રી ગ મ પ ધ ની	,,	રાત્રે હરવખત.
૧૨૯	બેલાવલ	સા રી ગ મ પ ધ નીં ની	,,	સવારનો બીજો પહોર.
૧૩૦	ભુપાલી	સા રી ગ મઁ પ ધ ની	,,	પ્રાતઃકાળ.

તાલ વિષે.

દરેક ગાયનનો મુખ્ય આધાર **તાલ** ઉપર છે. તેમ તાલનો મુખ્ય આધાર **લય** ઉપર છે.

લય.—એકાદિ ચીજ યા ગતને જે પ્રમાણે શરૂ કરી હોય તે પ્રમાણે એટલે તેમાં ધીમા પણ નહિ તેમજ ઉતાવળા પણ નહિ થતાં તેજ પ્રમાણે એક સરખી રીતે તે ચીજ અથવા ગતને પુરી કરવી તેને **લય** કહે છે.

પ્રાચીનકાળમાં તાલોની સંખ્યા ૩૬૦ની હતી, પણ હાલમાં કેટલાંક તાલો પ્રસિદ્ધ ન હોવાને લીધે તાલોની સંખ્યા ઘણીજ કમી થઇ ગઇ છે. હાલમાં મુખ્ય સાત તાલ છે. તેઓનાં નામ—૧ **ધ્રુતાલ**; ૨ **મઠતાલ**; ૩ **રૂપકતાલ**; ૪ **ઝંપાતાલ**; ૫ **ત્રિપુટ તાલ**; ૬ **આદિતાલ**; અને ૭ **એકતાલ**;

ઉપર બતાવેલાં સાત તાલોને દક્ષિણ હિંદુસ્તાનનાં લોકો ૧ **આડાચોતાલ**; ૨ **સુલફાગ** ૩ **રૂપક** અથવા **એકકો**; ૪ **ઝપતાલ**; ૫ **ત્રિવેટ**; **તેતાલો**; યા **ત્રિતાલ**; ૬ **ચોતાલ**; અને ૭ **એક તાલ** આ પ્રમાણે કહે છે.

તાલ-જાતિ વિષેઃ—અમુક તાલમાં જેટલી તાલ આવતી હોય, અને તે તાલ જેટલી માત્રાના અંતરે અપાતા હોય તે ઉપરથી તાલની જાતિ ઓળખાય છે. દરેક તાલની પાંચ જાતિ છે. ૧ **ચતુશ્રજાતિ**; ૨ **તિશ્રજાતિ**; ૩ **મિશ્રજાતિ**; ૪ **ખંડજાતિ**; અને ૫ **સંકીર્ણજાતિ**.

૧ **ચતુશ્રજાતિ.**—જે તાલમાં ૪, ૮, ૧૬, ૩૨; ઇત્યાદિ માત્રા આવે છે તેને **ચતુશ્રજાતિ** કહે છે.

૨ **તિશ્રજાતિ.**—જે તાલમાં ૩, ૬, ૧૨, ૨૪, ઇત્યાદિ માત્રા આવે છે તેને **તિશ્રજાતિ** કહે છે. તિશ્રજાતિને **દ્વિવ્યસંકકીર્ણજાતિ** પણ કહે છે.

૩ **મિશ્રજાતિ.**—જેમાં ૭, ૧૪, ૨૮, ૫૬, ઇત્યાદિ માત્રા આવે તેને **મિશ્રજાતિ** કહે છે.

૪ **ખંડજાતિ.**—જે તાલમાં ૫, ૧૦, ૨૦, ૪૦ ઇત્યાદિ માત્રા આવે છે તેને **ખંડજાતિ** કહે છે.

૫ **સંકીર્ણજાતિ.**—જેમાં ૯, ૧૮, ૩૬, ૭૨, ઇત્યાદિ માત્રા આવે તેને **સંકીર્ણજાતિ** કહે છે.

મુખ્ય સાત તાલોની જુદી જુદી જાતિનું કોષ્ટક.

તાલનાં નામ.	ચતુશ્રજાતિ.	તિશ્રજાતિ.	મિશ્રજાતિ.	ખંડજાતિ.	સંકીર્ણજાતિ.
ધ્રુતાલ	૪. ૨. ૪. ૪.	૩. ૧. ૩. ૩.	૭. ૧. ૭. ૭.	૫. ૧. ૫. ૫.	૯. ૧. ૯. ૯.
મઠતાલ	૪. ૨. ૪.	૩. ૧. ૩.	૭. ૧. ૭.	૫. ૧. ૫.	૯. ૧. ૯.
રૂપકતાલ	૨. ૪.	૧. ૩.	૧. ૭.	૧. ૫.	૧. ૯.
ઝંપાતાલ	૪. ૪. ૨.	૩. ૩. ૧.	૭. ૭. ૧.	૫. ૫. ૧.	૯. ૯. ૧.
ત્રિપુટતાલ	૨. ૪. ૨.	૧. ૩. ૧.	૧. ૭. ૧.	૧. ૫. ૧.	૧. ૯. ૧.
આડતાલ	૪. ૪. ૨. ૨.	૩. ૩. ૧. ૧.	૭. ૭. ૧. ૧.	૫. ૫. ૧. ૧.	૯. ૯. ૧. ૧.
એકતાલ	૪.	૩.	૭.	૫.	૯.

તાલ–કાળ વિષે:—કાળ એટલે વખત. ગાવા વગાડવા અથવા નૃત્ય કરવામાં જે ક્રિયાઓ થાય છે, અને તેમાં અમુક શબ્દો ઉપર કેટલું થોભવું પડે છે, ઇત્યાદિનું જે પ્રમાણ બતાવે છે. તેને **કાળ** કહે છે. મુખ્ય કાળ ત્રણ છે. ૧ **વિલંબકાળ**; ૨ **મધ્યકાળ**; અને ૩ **દ્રુતકાળ**.

૧ **વિલંબકાળ.**—હરકોઇ સારીગમ, ગાયન યા ચીજ ઘણાજ ધીમાપણાથી ગાવા બજાવવામાં આવે છે, તેને **વિલંબકાળ** કહે છે.

૨ મધ્યકાળ.—હરકોઇ ચીજ યા સારીગમ મધ્યમપણાથી એટલે બહુ ધીમાપણાથી નહિ તેમજ બહુ ઉતાવળથી પણ નહિ એવી સાધારણ રીતે ગાવા બજાવવાના નિમેલા વખતને **મધ્યકાળ** કહે છે.

૩ દ્રુતકાળ.—દ્રુતકાળ=જલદી, અર્થાત ત્વરાથી ગાવા બજાવવાના નિમેલા વખતને **દ્રુતકાળ** કહે છે.

તાલ–અંગ વિષે:—અંગ એટલે વિભાગ. તાલનાં પ્રત્યેક વિભાગને **અંગ** કહે છે. અંગના મુખ્ય ૭ વખતના પ્રમાણ છે. તેઓનાં નામ—**૧ કાકપદ; ૨ દ્વિગુરૂ; ૩ ગુરૂ; ૪ લઘુ; ૫ દ્રુત;** અને **૬ અનદ્રુત.**

તાલ–ગ્રહ વિષે:—તાલનો સાધારણ અર્થ તાળી એવો થાય છે. તાળી એટલે બે હાથની હાથેળીને એક બીજા સાથે અફાળી અવાજ કરવો તે. પરંતુ સંગીત શાસ્ત્રમાં **તાલ–ગ્રહને** તાલનાં દશ અંગમાંનું **એક અંગ** કહે છે. તાલ ગ્રહના મુખ્ય ત્રણ ભેદ છે. **૧ સમ; ૨ તાલ; ૩ ખાલી.**

૧ સમ.—દરેક તાલમાં વિરામની એક જગ્યા રાખી મુકેલી હોય છે. તેને **સમ** કહે છે. સમને કોઇ **ભરી** અથવા **માન** પણ કહે છે.

૨ તાલ.—હરકોઇ તાલમાં સમ સિવાય જે જગ્યાએ તાલ અપાય છે તેને **તાલ** કહે છે.

૩ ખાલી.—હરકોઇ તાલમાં જે જગ્યાએ તાલ (તાળી) નહિ આપતા જમીન તરફ હાથને હવામાં અફાળીએ છીએ તેને **ખાલી** કહે છે.

આ પુસ્તકમાં આપેલાં ચિન્હોની સમજ.

૧. દરેક સારીગમ અથવા ગાયનના નોટેશનમાં | | આવી ઉભી લીટીઓ હોય છે તેને બાર અથવા તાલના સ્થંભ કહે છે. એ સ્થંભને તાલના વિભાગ સમજવા.

૨. જે ઠેકાણે ꞉| આવી નિશાની હોય તો તેની ડાબી બાજુના અક્ષરો બે વખત ગાવા યા વગાડવા. જેમકે:—**સારીગમ | પધનીસા | સાનીધપ | મગરીસા** ꞉| આ લીટી બે વખત ગાવા બજાવવાની એ ચિન્હ સમજ આપે છે.

૩. જે ઠેકાણે આવી ꞉|꞉ નિશાની હોય તો તેની ડાબી બાજુના અક્ષરો બે વખત ગાઇ બજાવ્યા પછી જમણી બાજુના અક્ષરો બે વખત ગાવા બજાવવાનાં છે. જેમકે:—**સારીગમ | પધનીસા | સાનીધપ | મગરીસા** ꞉|꞉ **સાનીસારી | સાનીધપ | મગપમ | ગરીસા** ꞉| એટલે પહેલાં સારીગમ પધનીસા સાનીધપ મગરીસા. એ બે વખત ગાઇ બજાવ્યા પછી સાનીસારી સાનીધપ મગપમ ગરીસા. એ બે વખત ગાવા યા વગાડવાનાં છે.

૪. જે ઠેકાણે ‖ આવી નિશાની હોય તો તે ઠેકાણે તે સારીગમની અથવા ગાયનની નોટેશન પુરી થઇ છે એમ સમજવું.

૫. જે સ્વરની નીચે ∞ આવું **કાકપદનું** ચિન્હ લગાડેલું હોય તો તે સ્વરને આઠ માત્રા સુધી લંબાવવો. (લઘુ અક્ષરને બોલતા જેટલી વાર લાગે છે તેટલા વખતને એક માત્રા કહે છે.) કારણ કે એ **આઠ** માત્રાનું ચિન્હ છે. જેમકે:— **સા રી ગ મ પ ધ ની.**

૬. જે સ્વરની નીચે ++ આવું **દ્વિગુરૂનું** ચિન્હ લગાડેલું હોય તો તે સ્વર ચાર માત્રા સુધી લંબાવવો જોઇએ. જેમકે:—**સા રી ગ મ પ ધ ની.**

૭. જે સ્વરની નીચે + આવું ગુરૂનું ચિન્હ લગાડેલું **હોય** તો તે સ્વર બે માત્રા સુધી લંબાવવો. જેમકે:—**સા રી ગ મ પ ધ ની.**

૮. જે સ્વરની નીચે ઉપર બતાવેલી નિશાની ન હોય તો તે સ્વર એક માત્રા સુધી લંબાવવો. કારણ કે એને લઘુ કહે છે. લઘુ સ્વરની નીચે નિશાની રાખી નથી. જેમકે:—**સા રી ગ મ પ ધ ની.**

૯. જે સ્વરની નીચે ,, આવું દ્રુતનું ચિન્હ હોય તો તે સ્વર અડધી માત્રા સુધી લંબાવવો. જેમકે:—**સા રી ગ મ પ ધ ની.**
,, ,, ,, ,, ,, ,, ,,

૧૦. જે સ્વરની નીચે , આવી ' અનાદ્રુતની નિશાની હોય તો તે સ્વર પા માત્રા સુધી લંબાવવો. જેમકે:—**સા રી ગ મ પ ધ ની.**
, , , , , , ,

૧૧. જે સ્વરની નીચેની નિશાનીની નીચે અથવા લઘુ સ્વરની નીચે .·. આવા બે મીંડાનું ચિન્હ લગાડેલું હોય તો તે સ્વરની જેટલી માત્રા હોય તેની દોઢગણી માત્રા સમજવી. એટલે તે સ્વર આપેલી માત્રાથી દોઢગણો લંબાવવો. જેમકે:—**સા** = આની બાર માત્રા. **સા** = આની ૭ માત્રા. **સા** = આની ત્રણ માત્રા. **સા** = આની દોઢ માત્રા. **સા** = આની પોણી માત્રા. **સા** આની ૩/૮ માત્રા સમજવી. આ ઉપરથી આપણે માલમ પડે છે કે:— બે દ્વિગુરૂનો એક કાકપદ; બે ગુરૂનો એક દ્વિગુરૂ; બે લઘુનો એક ગુરૂ; બે દ્રુતનો એક લઘુ; અને બે અનાદ્રુતનો એક દ્રુત થાય છે.

૧૨. જે સ્વરની ઉપર ˘ આવી અર્ધ ચંદ્રકાર જેવી નિશાની હોય તો તેને **કોમળ સ્વર** સમજવો. જેમકે:—રીઁ ગઁ ધઁ નીઁ.

૧૩. જે સ્વર ઉપર ˇ આવું ચિન્હ લગાડેલું હોય તેને **તિવ્ર સ્વર** સમજવો. જેમકે:—**મઁ.**

૧૪. જે સ્વરની ઉપર કોમળ અથવા તિવ્ર સ્વરની નિશાની ન હોય તો તેને **શુદ્ધ સ્વર** સમજવો. જેમકે:—**સા રી ગ મ પ ધ ની.**

૧૫. જે સ્વર ઉપર ··· આવું ચિન્હ લગાડેલું હોય તો તે સ્વર **તાર** અથવા **ટીપ સપ્તકનો** સમજવો. જેમકે:—**સા રી ગ મ પ ધ ની.**

૧૬. જે સ્વરની ઉપર અગર નીચે ··· આવું સપ્તક દર્શક ચિન્હ ન હોય તો તે સ્વર **સુર** અથવા **મધ્ય સપ્તકનો** છે એમ સમજવું. જેમકે:—**સા રી ગ મ પ ધ ની.**

૧૭. જે સ્વરની નીચે ..... આવું ચિન્હ લગાડેલું હોય તો તે સ્વર **ખરજ** અથવા **મંદ્ર સપ્તકનો** છે એમ સમજવું. જેમકે—**સા રી ગ મ પ ધ ની.**

૧૮. .... આ નિશાની ગાયનના એક અક્ષરને એકથી વધારે સ્વર લાગે છે ત્યારે વાપરવામાં આવે છે. જેમકે:—

ગ રી	સા ની	સા +	ગ રી	ગ +	ગ +	ગ મ	પ પ	ગ મ	ધ પ	મ રી	ગ મ	આવી જગ્યાએ
સું ...	દ ર	સા	મળી	યા	...	ના...	મ જ	પી શ	નિત્ય	તા ...	રૂં...	સું, ના, તા,

રૂં, એ ગાયનના અક્ષરને બબ્બે સ્વર લાગે છે માટે તેનો ઉચ્ચાર **સુંઉં, નાઆ, લાઆ, રૂંઉં,** પ્રમાણે કરવાનો છે, એવું એ ચિન્હ બતાવે છે. ધારો કે સુંને ત્રણ સ્વર લાગે તો સુંઉંઉં, નાને ચાર સ્વર લાગે તો **નાઆઆઆ પ્રમાણે ઉચ્ચાર કરવાનું સમજવું.**

૧૯. — આવી નિશાની જ્યારે ગાયનમાં ચીજના એકથી વધારે અક્ષરને માટે એકજ સ્વર આવે છે ત્યારે વાપરવામાં આવે છે. જેમકેઃ—સનનન સોહે સાવરીયા શામ. એમાં "**શામ**" એ બે અક્ષરોને માટે સ્વરનો અક્ષર ફકત એકજ એટલે "સા" છે, તો તે ઠેકાણે બે અક્ષરોનો એકજ અવાજ સમજવો. એજ પ્રમાણે જ્યાં બે અથવા તેથી વધારે (ગાયનનાં) અક્ષરોની નીચે — આવી લીટી હોય તો તે ઠેકાણે તેટલા અક્ષરોને માટે આવેલા સ્વરનો એકજ અવાજ થવા દેવો જોઇએ.

૨૦ જે તાલનાં સ્થંભના ખાનામાં સ્વરની આગળ અગર પાછળ આંકડો (અંકનો) હોય તો તે ઠેકાણે તેટલી માત્રા સુધી રેસ્ટ એટલે આરામ લેવાનો છે, યા ચુપ રહેવાનું છે. જેમકેઃ—

૧ મ મ ધ ની | સાં રીં સાં ૧ ગં ગં સાં રીં | સાં રીં સાં ની ધ પ ‖ આ ઠેકાણે સ્વરની આગળ એકનો અંક (આંકડો) છે. માટે પ્રથમ એક માત્રા સુધી રેસ્ટ એટલે આરામ લીધા પછી મ મ ધ ની સાં રીં સાં સુધી ગાઈ બજાવીને પાછું એક માત્રા સુધી આરામ લઇને ગં ગં સાં રીં સાં રીં સાં ની ધ પ સુધી બોલવાનું યાં બજાવવાનું છે, એ પ્રમાણે સમજવું.

૨૧. જે ઠેકાણે * આવું ચિન્હ હોય અને પાછું * આવું ચિન્હ આવે ત્યાં સુધીની સારીગમ યા ચીજ બે વખત ગાવા બજાવવાની છે. જેમકેઃ— સા રી | *સા રી ગ મ | પ ધ ની *સાં | આ ઠેકાણે પ્રથમ સારી સારીગમ પધનીસાં બોલી રહ્યા પછી બીજી વખત **સારી** છોડી દેઇને સારીગમ પધનીસાં બોલવાં યા વગાડવાં; એટલે સારી સા રી ગ મ પ ધ ની સાં સા રી ગ મ પ ધ ની સાં પ્રમાણે ગાવું યા બજાવવું.

(પે. વ.) (બી. વ.)

૨૨. જે ઠેકાણે સા રી ગ મ ‖ રી ગ મ પ ‖ આ પ્રમાણે નિશાની હોય તો પહેલી વખત સા રી ગ મ બોલ્યા પછી બીજી વખત **સારીગમ** છોડી દઇને રી ગ મ પ બોલવું.

૨૩. જે સ્વર અથવા ગાયનની ચીજની નીચે ૧, ૨, ૩, ૪ ઈત્યાદી અંકો હોય તો તેને તાલના ટપકા સમજવાં. તેમાં એકનો અંક તે પહેલી તાલ, બેનો અંક તે બીજી તાલ, ત્રણનો અંક તે ત્રીજી તાલ, ચારનો અંક તે ચોથી તાલ ઈત્યાદિ સમજવું. તેમાં એકના અંક ઉપર સર્વે તાલનો સમ સમજવો, પણ એ નિયમ ગઝલના તાલને તથા દિવ્યસંકીર્ણજાતિ રૂપકને લાગુ પડતો નથી, કારણ કે તેમાં ખાલી ઉપર સમ રહે છે.

૨૪. જે સ્વરની અથવા ગાયનના અક્ષરની ચીજની નીચે ૦ આવું મીંડાનું ચિન્હ હોય તો તે જગ્યાએ ખાલી તાલ સમજવો.

સિતારની સમજ.

સંસ્કૃત સપ્તતાર ઉપરથી સિતાર નામ પડયું હોય એમ કલ્પી શકાય છે. સપ્ત એટલે સાત અને તાર એટલે તાર. સાત તારવાળા વાજીંત્રને સતાર અથવા સિતાર કહેછે. કેટલાક ગાયનકારો એમ પણ કહે છે કે સિતાર બીન ઉપરથી ઉત્પન્ન થયું છે. શરૂઆતમાં સિતાર પર એક પોલાદનો ને બે પીત્તળનાં મળી ત્રણ તાર હતા. એ ઉપરથી મુસલમાન ગાયનકારોએ સેતાર નામ પાડયું છે. સે એટલે ત્રણ અને તાર એટલે તાર. ત્રણ તારવાળું વાજીંત્ર તે સેતાર. સિતારમાં પછી સુધારો થઇને સાત તાર થયેલાં છે. કેટલાક સિતારમાં ૭ અને કેટલાક સિતારમાં સાત તાર હોય છે. કેટલાંકો સિતારને તરપો નાંખતાં નથી, અને કેટલાંકો નાંખે છે.

સિતારનાં પડદા વિષે:— સિતારની દાંડી ઉપર આડાઆડા આંકા કરેલા હોય છે. તે બધા પીત્તળના પાટા છે. એ દરેક પાટાને સિતારના પડદા કહેછે. સિતારમાં વધારેમાં વધારે ચોવીસ પડદા અને ઓછામાં ઓછા સત્તર કે સોળ પડદા આવે છે. પણ વાસ્તવિક રીતે સોળ પડદા તો અવશ્ય જોઇએજ. એથી ઓછા પડદા રાખવાનો નિયમ નથી. એ પડદાથી કયા કયા સ્વરો (સુરો) નીકળે છે તેનું કોષ્ટક નિચે પ્રમાણે:—

૨૪ પડદાની સિતાર.				૧૭ પડદાની સિતાર.				૧૬ પડદાની સિતાર.			
૧	મૂઁ	૧૩	મઁ	૧	મૂઁ	૧૧	મઁ	૧	મૂઁ	૧૦	મઁ
૨	પૂ	૧૪	પ	૨	પૂ	૧૨	પ	૨	પૂ	૧૧	પ
૩	ધૂઁ	૧૫	ધઁ	૩	ધૂઁ						
૪	ધૂ	૧૬	ધ	૪	ધૂ	૧૩	ધ	૩	ધૂ	૧૨	ધ
૫	નીૂઁ	૧૭	નીઁ	૫	નીૂઁ			૪	નીૂઁ		
૬	નીૂ	૧૮	ની	૬	નીૂઁ	૧૪	ની	૫	નીૂઁ	૧૩	ની
૭	સા	૧૯	સાઁ	૭	સા	૧૫	સાઁ	૬	સા	૧૪	સાઁ
૮	રીઁ	૨૦	રીઁ								
૯	રી	૨૧	રીઁ	૮	રી	૧૬	રીઁ	૭	રી	૧૫	રીઁ
૧૦	ગઁ	૨૨	ગઁ								
૧૧	ગ	૨૩	ગઁ	૯	ગ	૧૭	ગઁ	૮	ગ	૧૬	ગઁ
૧૨	મ	૨૪	મઁ	૧૦	મ			૯	મ		

સિતાર મેળવવાની રીતઃ– સિતારના તારની ગણતરી ડાબી બાજુથી થાય છે. સૌથી પેહેલો તાર પાકો પોલાદનો આવે છે. તેને **બાજ** અથવા **મધ્યમનો તાર** કહેછે. તેના પછી આવેલા બે પિત્તળના (બીજા અને ત્રીજા) તારને **ખરજના જોડના તાર** કહેછે. તેને એટલે બીજા અને ત્રીજા તારને અમુક હરકોઈ સ્વરમાં એટલે સાધારણ રીતે બહુ ઉંચા નહિ તેમ નીચા પણ નહિ એવા સ્વરમાં એકસરખા મેળવી તેને **સા** સ્વર ધારવો. એ પછી પેહેલા તારને **મ** સ્વરમાં મેળવવો. પછી ચોથા તારને એટલે પંચમના પોલાદી તારને (મંદ્ર સપ્તકના) **પ઼** સ્વરમાં મેળવવો. પછી પાંચમાં પીત્તળના તારને **સા** સ્વરમાં મેળવવો. પછી છઠ્ઠા પોલાદી તારને **પૅ** સ્વરમાં મેળવવો. પછી છેલ્લા સાતમાં પોલાદી તાર કે જેને પપૈયા અથવા ચિંગારી કહે છે તેને (તીપ સપ્તકના) **સૅા** સ્વરમાં મેળવવો.

સિતારના બોલ વિષેઃ - સિતાર વગાડવામાં ત્રણ શબ્દનું કામ પડે છે. **૧ દા; ૨ ડા; ૩ દિડ.**

૧ દા.– બાજના તાર ઉપર પહેલી આંગળી (જમના હાથના અંગુઠાની પાસેની) એ પહેરેલી મજરાબને આપણી તરફ એટલે પોતાના હાથની હાથેળી તરફ માર્યાથી **દા** એવો શબ્દ નીકળે છે.

૨ ડા:– બાજના તાર ઉપર પ્રથમ કરતાં ઉલટી રીતે માર્યાથી ડા એવો શબ્દ નીકળશે.

૩ દિડ.– બાજના તાર ઉપર પ્રથમ આપણી તરફ અને પછી તુરતજ એટલે બીજી ક્ષણે ઉલટી રીતે માર્યાથી **દિડ** એવો શબ્દ નીકળશે. **દા** અને **ડા** એ શબ્દોનું મિશ્રણ થવાથી **દિડ** શબ્દ નીકળે છે.

દિલરૂબા, તાઉસની સમજ.

દિલરૂબા અને તાઉસ, એ કાંઈ જુદી રીતે વાગતાં નથી, પરંતુ નામ તથા આકારનોજ ફેર છે. દિલરૂબાનો આકાર નીચે સારંગીનો, ઉપર સિતાર જેવી દાંડી, અને અંદર મદદગાર તારો (તરપો) થી ઘણોજ ખુબસુરત બનેલો હોય છે. તાઉસની નીચે મોરનો આકાર હોય છે, છતાં બંને એક સરખા ઘાટના છે. દિલરૂબા તથા તાઉસને, ફક્ત (તરપો સિવાય) ચાર તાર આવે છે. તેમાં પહેલો અને ત્રીજો તાર પાકો પોલાદી હોય છે. બીજો અને ચોથો તાર પીત્તળનો આવે છે. એમાં જે સ્વરનો ખપ પડે છે, તે સ્વરના પડદા ઉપર આંગળી મુકી ગજ ફેરવવાની જગ્યાએ પહેલા તાર (ઈત્યાદી)ને લાગે એવી રીતે ગજ ફેરવવાથી તે સ્વર વગડે છે. એને પડદા તો ચોવીસ જોઈએ, પરંતુ વગડતા ગુચવણ પડી જાય માટે સૌ સૌને ગમે તેટલા પડદા રાખે છે. જે રાગમાં જે પડદાનો ખપ હોય, અને તે પડદો ન હોયતો નીચેનો યા ઉપરનો પડદો ખસેડીને કોમળ અથવા તિવ્ર જેનો ખપ પડે છે તે ગોઠવે છે. **સા** અને **પ** સ્વરના પડદાને કોઈ પણ વાર ખસેડવો નહિ.

દિલરૂબા તથા તાઉસના પડદા ઓળખવાની રીતઃ– દિલરૂબા અથવા તાઉસના ચોવીસ પડદા હોય તો તે ચોવીસ પડદાની સિતાર પ્રમાણે આવે છે, અને તે અચળ ઠાઠનું કહેવાય છે. જો અઢાર પડદાનું દિલરૂબા કે તાઉસ હોય તો તેમાં **રૅ** રી **ધૅ** **ઝૅ** **ગૅ** **મૅ** ના પડદા આવતા નથી, અને તેની જગ્યા ખાલી (પડદા વગરની) રહે છે. અને જો સત્તર પડદાનું દિલરૂબા કે તાઉસ હોય તો તેમાં **રૅ** રી **મઁ** **ધૅ** **ઝૅ** ગૅ **મૅ** ના પડદા

આવતા નથી, અને એ સ્વરોની જગ્યા ખાલી રહે છે. એથી ઓછા પડદા રાખવાનો નિયમ નથી.

દિલરૂબા તથા તાઉસ મેળવવાની રીત:— બીજા અને ત્રીજા તારને સિતારની માફક એક સરખા મેળવવા, તે એટલા સુધી મેળવવા કે એક તારને વગાડવાથી બીજે તાર એની મેળે ધ્રુજી નીકળે, ત્યારે જોડ (બીજો તાર અને ત્રીજો) **તાર** મળ્યો **એમ** સમજવું, જ્યારે એ બે વચલા તાર મળ્યા ત્યારે તેને **સા** સ્વરની કલ્પના કરવી. પછી પહેલા પોલાદી **બાજ તારને મ** સ્વરમાં મેળવવો, અથવા તો દિલરૂબા કે તાઉસને અઢાર કે સત્તર પડદા હોય તો બીજા તારના ચોથા પડદા ઉપર આંગળી મુકી (તે સુર સાથે) મેળવવો. પછી ચોથા પીતળના તારને (મંદ્ર સપ્તકના) પ઼ સ્વરમાં મેળવવો, અથવા દિલરૂબાના અઢાર કે સત્તર પડદા હોય તો બાજના પહેલા તારના બીજા પડદા ઉપર આંગળી મુકી વગાડતાં જે સુર નીકળે તે સુરમાં ચોથો તાર મેળવવો.

તરપો મેળવવાની રીત:— તરપના નંબરની ગણતરી ઉપરથી થાય છે, અને તારની ગણતરી ડાબી બાજુએથી થાય છે. પ્રથમ પહેલા નંબરની તરપને જોડના તારના ખાલી સુરમાં એટલે **સા** સ્વરમાં મેળવવી. પછી બીજા નંબરની તરપને બીજા તાર ઉપર અને બીજા પડદા ઉપર આંગળી મુકી વગાડતાં જે સ્વર વગડે તે સ્વરની સાથે મેળવવી. પછી ત્રીજા નંબરની તરપને બીજા તાર ઉપર અને ત્રીજા પડદા પર આંગળી મુકી વગાડતાં જે સ્વર વગડે તે સ્વરમાં મેળવવી. પછી ચોથા નંબરની તરપને પહેલા તારના ખાલી સુર સાથે એટલે **મ઼** સ્વરમાં મેળવવી. પછી પાંચમાં નંબરની તરપને પહેલા તાર ઉપર અને બીજા પડદા ઉપર એટલે **પ઼** સ્વરના પડદા ઉપર આંગળી મુકી તે સ્વર સાથે મેળવવી પછી છઠ્ઠા નંબરની તરપને પહેલા તાર ઉપર અને ત્રીજા પડદા **ધ઼** સ્વર સાથે મેળવવી. પછી સાતમાં નંબરની તરપને પહેલા તાર ઉપર અને પાંચમાં પડદા **ની઼** સ્વર સાથે મેળવવી. પછી આઠમાં નંબરની તરપને પહેલા તાર ઉપર અને છઠ્ઠા પડદા **સા** સ્વરની સાથે મેળવવી. પછી નવમાં નંબરની તરપને પહેલા તાર ઉપર અને સાતમાં પડદા **રી** સ્વર સાથે મેળવવી. પછી દશમાં નંબરની તરપને પહેલા તારના નવમાં પડદા **ગ** સ્વર સાથે મેળવવી. પછી અગીઆરમાં નંબરની તરપને પહેલા તારના દશમાં પડદા **મ** સ્વર સાથે મેળવવી. પછી બારમાં નંબરની તરપને પહેલા તારના બારમાં પડદા **પ** સ્વર સાથે મેળવવી. છેવટ તેરમાં નંબરની તરપને પહેલા તારના તેરમાં પડદા **ધ** સ્વર સાથે મેળવવી. કદાચ એમાંની તરપનો તાર તુટી ગયો હોય તો કાંઇ સુરનો તાર તુટી ગયો એમ ન સમજવું. એટલે તે જગ્યાનો સુર મુકી ન દેવો, પણ **સારીગમ** એક પછી એક તરપોના જેટલા તાર હોય તેમાં અનુક્રમે એક સરખી બાંધી જવી. ઉપરની રીતથી તરપો શુદ્ધ સ્વરોમાં મળે છે, પરંતુ કોઈ વખત કોમળ કે તીવ્ર સ્વરમાં મેળવવાની જરૂર હોય તો તે સ્વરના પડદા ઉપર આંગળી મુકી મેળવી લેવી.

ફિડલની સમજ.

ફિડલને ચાર તાંત (દોરી) આવે છે. એ તાંત ઉપર આગળીઓ દબાવવી પડે છે. જે તાંત ઉપર આંગળી મુકીએ છીએ તેજ તાંત ઉપર ગજ ફેરવવો પડે છે. બીજી તાંતને ગજ નહિ લાગે તેની સંભાળ રાખવી, નહિ તો તે સ્વર બેસુરો થઇ જાય છે.

ફિડલ ઉપર લીટી દોરવા વિષેઃ— ચારે તાંતની દોરીઓ ખીટીમાંથી નીકળીને તેઓની પાસેની કાળી પટી પર અટકે છે, ત્યાંથી બરાબર એક તસુના અંતરે એક સીધી લીટી દોરવી. આ લીટીના બરાબર એક તસુના અંતરે એક બીજી સીધી લીટી દોરવી. અને આ બીજી લીટીના બરાબર અર્ધા તસુના તફાવતે એક ત્રીજી લીટી દોરવી. પેહેલી લીટી તે ડાબા હાથના અંગુઠાની પાસેની પહેલી આંગળીને માટે. બીજી લીટી તે બીજી (વચલી) આંગળીને માટે. અને ત્રીજી લીટી તે ત્રીજી (વચલી આંગળીની પાસેની) આંગળીને માટે.

ફિડલ મેળવવાની તથા સારીગમ ઓળખવાની રીતઃ— પ્રથમ કુલ ગણતરીમાંની ત્રીજી તાંતને સ્વેચ્છા પ્રમાણે મેળવી તેને (તાંત ઉપર આંગળી મુકયા વગર) ખાલી ગજથી વગાડવી, અને તેને **સા** સ્વરની કલ્પના કરવી. તેની ઉપર એટલે ત્રીજી તાંત ઉપર, અને પહેલી લીટી ઉપર પહેલી આગળી મુકી (આ આંગળીનાં છેડાનો બરાબર વચલો ભાગ પહેલી પાડેલી લીટી ઉપર મુકવો) વગાડવાથી **રી** નો સ્વર નીકળશે. પછી બીજી લીટી ઉપર બીજી આંગળી મુકવાથી **ગ** નો સુર (સ્વર) નીકળશે. પછી ત્રીજી લીટી ઉપર ત્રીજી આંગળી મુકી વગાડવાથી **મ** નો સુર નીકળશે. પછી બીજી તાંતને એવી રીતે મેળવવી કે ખાલી (તાંત ઉપર હાથ મુકયા વગર) વગાડવાથી **પ** સુરનો અવાજ નીકળે. પછી તેના ઉપર (બીજી તાંત ઉપર) અને પહેલી લીટી ઉપર પહેલી આંગળીથી મુકી વગાડવાથી **ધ** નો, બીજી લીટી ઉપર બીજી આંગળી મુકવાથી **ની** નો, અને ત્રીજી લીટી ઉપર ત્રીજી આંગળી મુકવાથી **સાં** નો સુર નીકળશે. બીજી દોરી આ પ્રમાણે વગાડવાથી ત્રીજી દોરી સાથે મળી રેહશે. હવે પહેલી તાંત એટલે પહેલી દોરીને એવી રીતે મેળવો કે ખાલી (દોરી ઉપર આંગળી મુકયા વગર) વગાડવાથી **રીં** નો સ્વર વગડે. પછી તેના ઉપર (પહેલી તાંત ઉપર) અને પહેલી લીટી ઉપર પહેલી આંગળી મુકવાથી **ગં** નો, બીજી લીટી ઉપર બીજી આંગળી મુકવાથી **મં** નો. અને ત્રીજી લીટી ઉપર ત્રીજી આંગળી મુકી વગાડવાથી **પં** નો સુર વગડશે. હવે ચોથી દોરીને એવી રીતે મેળવો કે ત્રીજી દોરીના ખાલી સાથે **સા** **ની**, **ધ**, **પ**, **મ**, સુધીનો એટલે ખરજ સપ્તકના **મ** સ્વર સુધીનો ઉચ્ચાર કરી તે અવાજની બરાબર તેને મેળવવી. આ પ્રમાણે કરવાથી (એટલે ચોથી દોરી ખાલી વગાડવાથી **મ** નો સુર નીકળે છે.) ત્રીજી દોરી ઉપર ત્રીજી આંગળી મુકી વગાડવાથી ચોથી દોરીના ખાલી સુર સાથે મળી રહેશે. પછી તેના ઉપર (ચોથી તાંત ઉપર) અને પહેલી લીટી ઉપર પહેલી આંગળી મુકી વગાડવાથી **પ** નો, બીજી લીટી ઉપર બીજી આંગળી મુકવાથી **ધ** નો, અને ત્રીજી આંગળી ત્રીજી લીટી ઉપર મુકી વગાડવાથી **ની** નો સુર નીકળશે. આ પ્રમાણે ચોથી દોરી ઉપર **મ પ ધ ની** નો, ત્રીજી દોરી ઉપર **સા રી ગ મ** નો, બીજી દોરી ઉપર **પ ધ ની સાં** નો, અને પહેલી દોરી ઉપર **રીં ગં મં પં** નો સુર નીકળે છે. હવે કોમળ તથા તીવ્ર સ્વર ઓળખવાના રસ્તા તે નીચે પ્રમાણેઃ—

ચોથી દોરીના **મ** અને **પ** સ્વરની વચ્ચેની જગ્યાએ એટલે પહેલી દોરેલી સીધી લીટીના અર્ધા તસુની ઉપરની જગ્યાએ આંગળી મુકી વગાડવાથી **મઁ** (તીવ્ર)સ્વર વગડશે. **પ** અને **ધ** સ્વરની વચ્ચેની જગ્યાએ આંગળી મુકી વગાડવાથી **ધ઼** (કોમળ) સ્વર વગડશે. **ધ** અને **ની** સ્વરની વચ્ચેની જગ્યાએ આંગળી મુકી વગાડવાથી **ની઼** સ્વર વગડશે. ત્રીજી દોરી ઉપર **સા** અને **રી** સ્વરની વચ્ચેની જગ્યાએ આંગળી મુકી વગાડવાથી **રી઼** નો, **રી** અને **ગ** સ્વરની વચ્ચેની જગ્યાએ આંગળી મુકી વગાડવાથી **ગ઼** નો સુર વગડશે. **મ** સ્વરની સહેજ અગાડી (આશરે પા તસુના અંતરે)ની જગ્યાએ આંગળી મુકી વગાડવાથી **મઁ** સ્વર વગડશે. બીજી દોરી ઉપર

પ અને **ધ** સ્વરની વચ્ચેની જગ્યાએ આંગળી મુકી વગાડવાથી **ધૅ** નો, **ધ** અને **ની** સ્વરની વચ્ચેની જગ્યાએ આંગળી મુકી વગાડવાથી **નીૅ** નો સુર વગડશે. **સાં** સ્વરની સહેજ અગાડી (આસરે પા તસુના અંતરે)ની જગ્યાએ આંગળી મુકી વગાડવાથી **રીૅ** સ્વર વગડશે. હવે પહેલી દોરી ઉપર **રીૅ** અને **ગ** સ્વરની વચ્ચેની જગ્યાએ આંગળી મુકી વગાડવાથી **ગૅ** નો, **મ** અને **પ** સ્વરની વચ્ચેની જગ્યાએ આંગળી મુકી વગાડવાથી **મઁ** નો સ્વર વગડે છે. જે દોરી ઉપર આંગળી મુકાએ તેજ દોરી ઉપર ગજ ફેરવવો. બીજી દોરીઓને ગજ લાગે નહિ તેની સંભાળ રાખવી.

હારમોનિયમની સમજ.

હારમોનિયમ અંગ્રેજી વાજીંત્ર છે. સાધારણ રીતે એની સામાં નજર કરીને જોતાં **સફેદ** અને **કાળા** એવી બે જાતનાં પડદાં જોવામાં આવે છે. આ પડદાઓ ઉપર વિશેષ ધ્યાન રાખીને જોતા કાળાં પડદાઓને બે જાતના જથ્થામાં ગોઠવેલા હોય છે. પહેલી જાતના જથ્થામાં **કાળા બે પડદા**, અને બીજી જાતનાં જથ્થામાં **ત્રણ કાળા પડદા** હોય છે. વળી આગળ જોતાં એવીજ રીતના જથ્થાઓ હોય છે. કાળા પડદાઓની આવી ગોઠવણ ઉપરથી હારમોનિયમના પડદાઓની આકૃતિ બે જાતની આવે છે.

પહેલી જાત.— જેમાં ડાબા હાથ તરફનો પહેલો આવેલો સફેદ પડદો **સા** નો સુર આપે છે, અને તેની પાસે બે કાળા પડદાનો જથ્થો આવે છે. આવી જાતનાં હારમોનિયમ હાલના વખતમાં ઘણાજ વપરાય છે. કારણ કે હારમોનિયમનું પ્રમાણ આ.જ હિસાબથી ચાલે છે.

બીજી જાત.— જેમાં ડાબા હાથ તરફનો પહેલો સફેદ પડદો **મ** નો સુર આપે છે, અને તેની પાસે કાળા ત્રણ પડદાઓનો જથ્થો આવે છે. પરંતુ આવી જાતના હારમોનિયમ હાલમાં ઘણાજ થોડા વપરાય છે.

સફેદ પડદા વિષેઃ— આ પુસ્તકમાં ઉપર બતાવ્યા **પ્રમાણે** એટલે પહેલી જાતના નમુના પ્રમાણે "**સા**"થી સ્વરો શરૂ થાય છે. પહેલો સફેદ પડદો **સા** નો, બીજો **રી** નો, ત્રીજો **ગ** નો, ચોથે **મ** નો, પાંચમો **પ** નો, છઠ્ઠો **ધ** નો, સાતમો **ની** નો, આ પ્રમાણે અનુક્રમે શુધ્ધ સ્વરનાં સફેદ પડદા આવે છે.

કાળા પડદા વિષેઃ— પહેલા અને બીજા પડદાની વચ્ચે જે કાળો પડદો છે તે રીૅ (કોમળ) નો છે. બીજા અને ત્રીજા પડદાની વચ્ચે જે કાળો પડદો છે તે ગૅ નો છે. ચોથા અને પાંચમાં પડદાની વચ્ચે જે કાળો પડદો છે મઁ (તીવ્ર) નો છે. પાંચમાં અને છઠ્ઠા પડદાની વચ્ચે જે કાળો પડદો તે ધૅ નો છે. છઠ્ઠા અને સાતમાં પડદાની વચ્ચે જે કાળો પડદો છે તે નીૅ (કોમળ) નો પડદો છે. આ પ્રમાણે અનુક્રમે કાળા પડદાઓ આવે છે.

કોઇ પણ જાતનાં સંપૂર્ણ સ્વરનાં વાજીંત્ર વગાડનાં શીખનારે અવશ્ય જાણવું જોઇએ કે મુખ્ય સાત સ્વરો (સા, રી, ગ, પ, ધ, ની) છે, તેમાં ચાર કોમળ (રીૅ, ગૅ, ધૅ, નીૅ) **અને એક** તીવ્ર (મઁ) સ્વરનો સમાવેશ થયો છે. આ પ્રમાણે બાર સ્વરનો એક સપ્તક થાય છે.

હારમોનિયમ ત્રણ, સવા ત્રણ, સાડાત્રણ, ચાર, પાંચ સપ્તકનાં આવે છે. પરંતુ ગાનાર

યા વગાડનારને ત્રણ સપ્તકથી વધારે સપ્તકની જરૂર પડતી નથી. માટે ત્રણ સપ્તકનાં જુદા જુદા નામો આપેલા છે. પહેલા સપ્તકનો અવાજ પહાડી, ધાડો યા જાડો છે, તેથી એને **ખરજ** અથવા **મંદ્ર સપ્તક** કહે છે. બીજા સપ્તકનો અવાજ સાધારણ એટલે જાડો નહિ તેમ ઝીણો નહિ એવો સમધારણ નીકળે છે, તેથી ગાનારાઓ ઘણું કરીને આ સપ્તકમાં ગાય છે, માટે એને **સુર** અથવા **મધ્ય સપ્તક** કહે છે. ત્રીજા સપ્તકનો અવાજ ઘણો બારીક એટલે ઝીણો છે, તેથી એને **ટીપ** અથવા **તાર સપ્તક** કહે છે.

હારમોનિયમનાં ખેંચવાના બટન વિષે:—સાધારણ રીતે હારમોનિયમને ૭ બટન આવે છે. **૧ ફ્લ્યુટ** (Flute;). ૨ **કલૅરીનેટ** (Clarinate.); **૩ સૉરડિન** (Sourdin.); **૪ ફોર્ટે** (Forte.); **૫ વૉઇકસ સિલેસ્ટે** (Voix Celeste.) **અને ૬ ટ્રેમેલો** (Tremelo.). આ પ્રમાણે બટોનોના નામો છે.

પહેલું બટન બહાર ખેંચવાથી સાધારણ અવાજ આપે છે. પહેલું અને બીજું બટન બહાર ખેંચવાથી પહેલાં કરતાં બેવડો અવાજ આપે છે. ત્રીજું બટન બહાર ખેંચવાથી પહેલાં બટન કરતાં સહેજ કમી અવાજ આપે છે. ચોથું બટન બહાર ખેંચવાથી પેટી ઉપરનું ઢાંકણું ઉઘડી જાય છે તેથી અવાજ વધારે આપે છે.. પાંચમું બટન બહાર ખેંચવાથી પહેલું અને બીજું બટન બહાર ખેંચવાથી જેટલો અવાજ આપે છે તેટલો અવાજ એ બટન આપે છે. છઠ્ઠું બટન બહાર ખેંચ્યાથી કાપરો અવાજ આપે છે. છઠ્ઠા સાથે બીજું બટન બહાર ખેંચ્યાથી કાપરો અવાજ બેવડો આપે છે. છઠ્ઠા બટનનો ઉપયોગ આપણા કરતા અંગ્રેજી ગાયનોમાં ઘણોજ વધારે થાય છે.

☞ **સુચના:**—ઉપર બતાવેલી સમજ શીખનારે બરાબર ધ્યાનમાં રાખ્યા પછી પ્રથમ આપેલા **"સારીગમ"ના પાઠો** બરાબર વગાડતાં શીખ્યા પછી ગાયનો શરૂ કરવાં.

સારીગમના પાઠો.

પાઠ ૧. તાલ ચતુશ્રજાતિ ત્રિતાલ, મધ્યકાળ, માત્રા ૧૬.

તાલ સ્વરૂપ. ૧૬.	સા ++	રી ++	ગ ++	મ ++	પ ++	ધ ++	ની ++	સાં ++	સાં ++	ની ++	ધ ++	પ ++	મ ++	ગ ++
૪.૪.૪.૪.														
૧.૨.૦.૩.	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨

રી ++	સા ++
૦	૩

પાઠ ૨. તાલ તિશ્રજાતિ ત્રિતાલ, મધ્યકાળ, માત્રા ૧૨.

૧૨. / ૩.૩.૩.૩. / ૧.૨.૦.૩.																
	સા	રી	ગ	મ	પ	ધ	ની	સાં	સાં	ની	ધ	પ	મ	ગ	રી	સા
	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩

પાઠ ૩. તાલ ચતુશ્રજાતિ ત્રિતાલ, મધ્યકાળ, માત્રા ૧૬.

૧૬. / ૪.૪.૪.૪. / ૧.૨.૦.૩.								
	સા રી	ગ મ	પ ધ	ની સાં	સાં ની	ધ પ	મ ગ	રી સા
	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩

પાઠ ૪. તાલ ચતુશ્રજાતિ ત્રિતાલ, મધ્યકાળ, માત્રા ૧૬.

૧૬. / ૪.૪.૪.૪. / ૧.૨.૦.૩.				
	સા રી ગ મ	પ ધ ની સાં	સાં ની ધ પ	મ ગ રી સા
	૧	૨	૦	૩

પાઠ ૫. તાલ ચતુશ્રજાતિ ત્રિતાલ, મધ્યકાળ, માત્રા ૧૬.

૧૬. / ૪.૪.૪.૪. / ૧.૨.૦.૩.																
	સા સા	રી રી	ગ ગ	મ મ	પ પ	ધ ધ	ની ની	સાં સાં	સાં સાં	ની ની	ધ ધ	પ પ	મ મ	ગ ગ	રી રી	સા સા
	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩

પાઠ ૬. તાલ ચતુશ્રજાતિ ત્રિતાલ, મધ્યકાળ, માત્રા ૧૬.

૧૬. / ૪.૪.૪.૪. / ૧.૨.૦.૩.																
	સા સા સા	રી રી રી	ગ ગ ગ	મ મ મ	પ પ પ	ધ ધ ધ	ની ની ની	સાં સાં સાં	સાં સાં સાં	ની ની ની	ધ ધ ધ	પ પ પ	મ મ મ	ગ ગ ગ	રી રી રી	સા સા સા
	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩

પાઠ ૭. તાલ ચતુશ્રજાતિ ત્રિતાલ, મધ્યકાળ, માત્રા ૧૬.

૧૬. / ૪.૪.૪.૪. / ૧.૨.૦.૩.

સા સા સા સા | રી રી રી રી | ગ ગ ગ ગ | મ મ મ મ | પ પ પ પ | ધ ધ ધ ધ |

૧ | ૨ | ૦ | ૩ | ૧ | ૨ |

ની ની ની ની | સાં સાં સાં સાં | સાં સાં સાં સાં | ની ની ની ની | ધ ધ ધ ધ | પ પ પ પ |

૦ | ૩ | ૧ | ૨ | ૦ | ૩ |

મ મ મ મ | ગ ગ ગ ગ | રી રી રી રી | સા સા સા સા |

૧ | ૨ | ૦ | ૩

પાઠ ૮. તાલ ચતુશ્રજાતિ ત્રિતાલ, મધ્યકાળ, માત્રા ૧૬.

૧૬. / ૪.૪.૪.૪. / ૧.૨.૦.૩.

સા રી સા+ | રી ગ રી+ | ગ મ ગ+ | મ પ મ+ | પ ધ પ+ | ધ ની ધ+ | ની સાં ની+ | સાં રીં સાં+ |

૧ | ૨ | ૦ | ૩ | ૧ | ૨ | ૦ | ૩ |

સાં રીં સાં+ | ની સાં ની+ | ધ ની ધ+ | પ ધ પ+ | મ પ મ+ | ગ મ ગ+ | રી ગ રી+ | સા રી સા+ |

૧ | ૨ | ૦ | ૩ | ૧ | ૨ | ૦ | ૩

પાઠ ૯. તાલ ચતુશ્રજાતિ એકતાલ, મધ્યકાળ, માત્રા ૪.

૪. / ૪. / ૧.

સા રી સા રી | ગ++ | રી ગ રી ગ | મ++ | ગ મ ગ મ | પ++ | મ પ મ પ | ધ++ | પ ધ પ ધ |

૧ | ૧ | ૧ | ૧ | ૧ | ૧ | ૧ | ૧ | ૧ |

ની++ | ધ ની ધ ની | સાં++ | સાં ની સાં ની | ધ++ | ની ધ ની ધ | પ++ | ધ પ ધ પ | મ++ |

૧ | ૧ | ૧ | ૧ | ૧ | ૧ | ૧ | ૧ | ૧ |

પ મ પ મ | ગ++ | મ ગ મ ગ | રી++ | ગ રી ગ રી | સા++ |

૧ | ૧ | ૧ | ૧ | ૧ | ૧

પાઠ ૧૦. તાલ ચતુશ્રજાતિ એકતાલ, મધ્યકાળ, માત્રા ૧૬.

૧૬. / ૪.૪.૪.૪. / ૧.૨.૦.૩.

સા રી ગ+ | રી ગ મ+ | ગ મ પ+ | મ પ ધ+ | પ ધ ની+ | ધ ની સાં+ | સાં ની ધ+ |

૧ | ૨ | ૦ | ૩ | ૧ | ૨ | ૦ |

ની ધ પ+ | ધ પ મ+ | પ મ ગ+ | મ ગ રી+ | ગ રી સા+ |

૩ | ૧ | ૨ | ૦ | ૩

પાઠ ૧૧. તાલ ચતુશ્રજાતિ એકતાલ, મધ્યકાળ. માત્રા ૪.

૪/૪ સા સા સા,, રી,, ગ | રી રી રી,, ગ,, મ | ગ ગ ગ,, મ,, પ | મ મ મ,, પ,, ધ |
૧. ૧ | ૧ | ૧ | ૧ |

પ પ પ,, ધ,, ની | ધ ધ ધ,, ની,, સાં | સાં સાં સાં,, ની,, ધ | ની ની ની,, ધ,, પ | ધ ધ ધ,, પ,, મ |
૧ | ૧ | ૧ | ૧ | ૧ |

પ પ પ,, મ,, ગ | મ મ મ,, ગ,, રી | ગ ગ ગ,, રી,, સા ‖
૧ | ૧ | ૧ ‖

પાઠ ૧૨. તાલ તિશ્રજાતિ એકતાલ, મધ્યકાળ. માત્રા ૩.

૩/૩ સા રી ગ | રી ગ મ | ગ મ પ | મ પ ધ | પ ધ ની | ધ ની સાં | સાં ની ધ | ની ધ પ |
૧. ૧ | ૧ | ૧ | ૧ | ૧ | ૧ | ૧ | ૧ |

ધ પ મ | પ મ ગ | મ ગ રી | ગ રી સા ‖
૧ | ૧ | ૧ | ૧ ‖

પાઠ ૧૩. તાલ ચતુશ્રજાતિ એકતાલ, મધ્યકાળ. માત્રા ૪.

૪/૪ સા રી ગ મ | રી ગ મ પ | ગ મ પ ધ | મ પ ધ ની | પ ધ ની સાં | સાં ની ધ પ |
૧. ૧ | ૧ | ૧ | ૧ | ૧ | ૧ |

ની ધ પ મ | ધ પ મ ગ | પ મ ગ રી | મ ગ રી સા ‖
૧ | ૧ | ૧ | ૧ ‖

પાઠ ૧૪. તાલ ચતુશ્રજાતિ એકતાલ, મધ્યકાળ. માત્રા ૪.

૪/૪ સા સા સા,, રી,, ગ,, મ,, | રી રી રી,, ગ,, મ,, પ,, | ગ ગ ગ,, મ,, પ,, ધ,, | મ મ મ,, પ,, ધ,, ની,, |
૧. ૧ | ૧ | ૧ | ૧ |

પ પ પ,, ધ,, ની,, સાં,, | સાં સાં સાં,, ની,, ધ,, પ,, | ની ની ની,, ધ,, પ,, મ,, | ધ ધ ધ,, પ,, મ,, ગ,, |
૧ | ૧ | ૧ | ૧ |

પ પ પ,, મ,, ગ,, રી,, | મ મ મ,, ગ,, રી,, સા,, ‖
૧ | ૧ ‖

પાઠ ૧૫. તાલ ચતુશ્રજાતિ એકતાલ, મધ્યકાળ. માત્રા ૪.

૪./૪. સા ગ | રી મ | ગ પ | મ ધ | પ ની | ધ સાં | સાં ધ | ની પ |
૧. ૧ | ૧ | ૧ | ૧ | ૧ | ૧ | ૧ | ૧

ધ મ | પ ગ | મ રી | ગ સા ||
૧ | ૧ | ૧ | ૧

પાઠ ૧૬. તાલ ચતુશ્રજાતિ ત્રિતાલ, મધ્યકાળ. માત્રા ૧૬.

૧૬./૪.૪.૪.૪. સાં સાં ની ની | ધ ધ પ પ | મ મ ગ સા | મ પ સા ||
૧.૨.૦.૩. ૧ | ૨ | ૦ | ૩

સા રી ગ મ પ ગ | મ રી પ ગ | ધ ની સાં રીં ની સાં સાં ની સાં || ગં ગં રીં ગં |
૧ | ૨ | ૦ ૩ | ૧

સાં રીં સાં | ધ ની સાં રીં ગં મં | રીં ગં ગં ||
૨ | ૦ | ૩

પાઠ ૧૭. તાલ તિશ્રજાતિ એકતાલ, મધ્યકાળ. માત્રા ૩.

૩./૩. ગ | ગ | ગ રી ગ | પ ગ | રી | રી | રી ગ રી સા || ધ | પ | મ પ મ |
૧. ૧ | ૧ | ૧ | ૧ | ૧ | ૧ | ૧ ૧ | ૧ | ૧ | ૧

ગ | ધ | પ | ગ રી ગ | સા ||
૧ | ૧ | ૧ | ૧ | ૧

પાઠ ૧૮. તાલ ચતુશ્રજાતિ ત્રિતાલ, મધ્યકાળ. માત્રા ૧૬.

૧૬./૪.૪.૪.૪. સા ગ | સા ગ | સા ગ | મ ગ રી સા | ની રી | ની રી | ની રી |
૧.૨.૦.૩. ૧ | ૨ | ૦ | ૩ | ૧ | ૨ | ૦

ગ રી સા ની || સા ગ ગ | સા ગ | સા રી ગ મ | પ | ધ પ મ ગ | પ મ ગ રી |
૩ || ૧ | ૨ | ૦ | ૩ | ૧ | ૨

સા સા | સા || સા ની ધ | પ મ | ગ મ | પ ધ ની | સાં ની ધ | પ મ | ગ મ રી ગ | સા ||
૦ | ૩ || ૧ | ૨ | ૦ | ૩ | ૧ | ૨ | ૦ | ૩

સાં ની ધ | પ | મ | ગ | મ | પ | ધ પ મ ગ પ મ ગ રી | સા સા | સા | સા સા |
૧ | ૨ | ૦ | ૩ | ૧ | ૨ | ૦ | ૩ | ૧ |

રી સા ની સા | રી રી | ગ રી સા રી | ગ ગ | મ ગ રી ગ | ની રી | સા | ગ ગ |
૨ | ૦ | ૩ | ૧ | ૨ | ૦ | ૩ | ૧ |

મ ગ રી ગ | મ મ | મ | ગ રી ગ | રી સા ની સા | રી રી | રી | પ પ | ધ પ મ ગ |
૨ | ૦ | ૩ | ૧ | ૨ | ૦ | ૩ | ૧ | ૨ |

મ મ | પ મ ગ રી | ગ ગ | મ ગ રી ગ | ની રી | સા | સાં સાં સાં સાં | સાં ની ધ પ |
૦ | ૩ | ૧ | ૨ | ૦ | ૩ | ૧ | ૨ |

ની ની ની ની | ની ધ પ મ ધ પ મ ગ પ મ ગ રી | સા સા | સા |
૦ | ૩ ૧ ૨ | ૦ | ૩ |

પાઠ ૧૯. તાલ ચતુશ્રજાતિ ત્રિતાલ, મધ્યકાળ. માત્રા ૧૬.

(પે. વ.) (બા. વ.)

૧૬. / ૪.૪.૪.૪. / ૩.૧.૨.૦.

ગૅ ગૅ | સા રી સા ની સા રી સા ધૂ મ પ | પ | ૨ મ મ પ પ
૩ ૧ ૨ ૦ | ૦ | ૩

ધૂ ની સા | મ ગૅ પ પ મ ગૅ રીૅ | સા | ૧ ગૅ મ પ ગૅ રીૅ સા ૧ ની સા રીૅ
૧ | ૨ | ૦ | ૩ | ૧ | ૨

મ પ ધૂ | ૧ ની ની સા ની | રીૅ ગૅ મ | ગૅ ગૅ પ પ મ ગૅ રીૅ સા | ગૅ ગૅ રીૅ રીૅ ની ની સા |
૦ | ૩ | ૧ | ૨ | ૦

પાઠ ૨૦. સલામી. તાલ દાદરા, મધ્યકાળ. માત્રા ૬.

૬. / ૬. / ૧.૨.૦.

સા સા રી | ની સા રી | ગ ગ મ | ગ રી સા | રી સા ની | સા |
૧ ૨ ૦ | ૧ ૨ ૦ | ૧ ૨ ૦ | ૧ ૨ ૦ | ૧ ૨ ૦ | ૧૨૦ |

પ પ પ | પ મ ગ | મ મ મ | મ ગ રી | ગ મ ગ રી સા | ગ મ પ |
૧ ૨ ૦ | ૧ ૨ ૦ | ૧ ૨ ૦ | ૧ ૨ ૦ | ૧ ૨ ૦ | ૧ ૨ ૦ |

ધ મ ગ રી | સા |
૧ ૨ ૦ | ૧૨૦ |

નોટેશન સહિત ગાયનો.

૧. રાગ ધનાશ્રી. તાલ ચતુશ્રજાતિ ત્રિતાલ (ચલતી). માત્રા ૮.

જય જય ત્રિલોક નાથ, પ્રભુજી જય જય ત્રિલોક નાથ.—ટેક.
સર્વ મનુષ્યની રક્ષા કરે તું, ભજે તને સર્વ જાત — પ્રભુજી૦
દશ દિશાએ નામ અવિચળ, જગત તણા છો તાત — પ્રભુજી૦
મન તણી તું ઇચ્છા પુરજે, કૃપા કરો દીના નાથ — પ્રભુજી૦
તમ કૃપાથી ગ્રંથ આરંભ્યે, સહાય થજો જગ નાથ—પ્રભુજી૦
સ્તુતી કરીએ શીશ નમાવી, જોડી બંને હાથ — પ્રભુજી૦

(નગીનલાલ મ. પારેખ.)

તાલ સ્વરૂપ.	૧ નૉ	નૉ નૉ	સા	રી મ	મ	ગૅ રી	ગૅ મ	પ	૧ મ	પ મ
૮.	જય	જ ય	ત્રિ	લો ક	ના	... થ	પ્ર ભુ	જી	જય	જ ય
૨.૨.૨.૨. / ૧.૨.૦.૩.	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨

ગૅ રી	ગૅ રી	સા	સા	સા	સા	૧ મ	ગ મ	પ.	પ પ	૧ નૉ ધ	નૉ સૉ
ત્રિ...	લો ક	નાથ	...	...	...	સ	ર્વ મ	નુ	ષ્ય ની	ર...	ક્ષા ક
૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨

નૉ ધૅ	પ	૧ પ	પ પ	પ નૉ	ધૅ પ	મ	ગૅ રી	ગૅ મ	પ	૧ મ	પ મ
રે...	તું	ભ	જે ત	ને...	સ ર્વ	જા	... ત	પ્ર ભુ	જી	જય	જ ય
૦	૩	૧	૨	૦	૩	૩	૨	૦	૩	૧	૨

ગૅ રી	ગૅ રી	સા	સા	સા	સા	
ત્રિ...	લો ક	નાથ	...	...	...	જય જય૦ —ટેક.
૦	૩	૧	૨	૦	૩	

૨. અંગ્રેજી તર્જ. તાલ દાદરો. મધ્યકાળ. માત્રા ૬.

તું અલખ અજર અમર એક મેદની માંહી ભેદ વિશેષ.
નારદ શારદ નીગમ આગમ વરણુવે મુખ સહસ્ત્ર શેષ.
પણુ ન પાર લે લવ લેપ અકળ છતાં કળ ઉદેશ.
ભકતને હિત ધારજી વેષ કર કૃપાથી કારજ એશ.

(સતી સુંદરબા. વાં. આ. વ. ના. કં.)

૬. / ૩.૩. / ૧.૦.	સા સા સા રી રી રી	ગ ગ ગ મ મ	પ પ પ ધ ધ	ની ની ની સૉ
	અ લ ખ અ જ ર	અ મ ર એ ક	મે દ ની માં હી	ભે દ વિ શેષ
	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦

સાં સાં ની ધ ની ધ	પ ધ પ મ પ મ	ગ મ ગ રી ગ રી	સા સા સા સા+
નાં ર દ શા ર દ	ની ગ મ આ ગ મ	વ ર ણ વે મુ ખ	સ હ સ શેષ
૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦

મ ગ મ પ+ પ	ની ધ ની સા+	સાં સાં સાં ની ધ+	સાં ની ધ પ+	ધ સાં સાં ધ+ ની
પ ણ ન પા ર	લે લ વ લેવ	અ ક ળ છ તાં	ક ળ દેશ	ભ ક્ત ને હિ ત
૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦

પ ધ ધ મ+ પ	ગ મ મ ગ રી ગ	સા સા સા સા+
ધા ર છ વે ષ	ક ર કૃ પા....થી	કા ર જ બેશ
૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦

૩. રાગ બરવો. તાલ ચતુશ્રજાતિ ત્રિતાલ (ચલતી). માત્રા ૮.

સુંદર શામળીઆ, નામ જપીશ નિત્ય તારૂં,
મનહર ના મળીઆ, કાશી કરવત ધારૂં.—સુંદર શામળીઆ૦
શામળા શણગાર હમારા, કાળજું હર્યું કામણગારા,
વિનવે કરગરી દીનદારા, દર્શ દીયો દીલદાર તમારા,
ક્યાં હું કહું દુઃખ મારૂં—સુંદર શામળીઆ૦
આસપાસ નહિ વાસ નિહાળુ, અહહ ત્રિભોવન ભાસતું કાળું,
નિરખું નહિ કદિ મુખડું રસાળું, જઇ હિમાલય ગાત્ર હું ગાળું,
શાક્ષી દેવ દયાળુ—સુંદર શામળીઆ૦

(વીણાવેલી હે. ના. સ.)

૮. / ૨.૨.૨.૨. / ૦.૩.૧.૨.	ગ રી	સા ની	સા+	ગ રી	ગ+	ગ+	ગ મ	પ પ
	સું ...	દ ર	શા	મ ળી	આ	...	ના ...	મ જ
	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨

ગ મ	ધ પ	મ રી	ગ મ
પી શ	નિ ત્ય	તા ...	રૂ ...
૦	૩	૧	૨

મનહર ના મળીઆ, કાશી કરવત ધારૂં.—સુંદર શામળીઆ૦ પ્રમાણે વગાડવું.

ગ રી	સા ની	સા+	ગ રી	ગ+	ગ+	* ૧ સા	સા રી	ગ+	ગ મ
સું ...	દ ર	શા	મ ળી	આ	...	શા	... મ	ળા	શ ણ
૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩

રી ગ	મ પ	મ રી	* ગ+
ગા ...	ર હ	મા ...	રા
૧	૨	૦	૩

કાળજું હર્યું કામણગારા.
વિનવે કરગરી દીનદારા.
દર્શ દીયો દીલદાર તમારા.
} શામળા શણગાર૦ પ્રમાણે.

પ	પ	ગ મ	ધ પ	મ રી	ગ મ	
ક્યાં	હું	ક હું	દુ: ખ	મા ...	રૂં ...	સુંદર શામળીઆ૦
૧	૨	૦	૩	૧	૨	

૪. રાગ મલ્હાડ. તાલ *દાદરો. મધ્યકાળ. માત્રા ૬.

મને સ્હાય કરશે મોરારીરે, વારે ચડશે ગોવર ધનધારી.
અહલ્યા ઉગારી, મીરાબાઇ તારી, એની ચીંતા કરીશ નહિ મારી—મને૦
માંજારી બચ્ચાંને બળતા ઉગારી, મોક્ષ દીધો ગજેન્દ્રને તારી
દ્રોપદીના ચીર પુર્યા, થાશે તે સ્હાયકારી — મને૦

(વિક્રમ ચરિત્ર મુ. ગુ. ના; મં.)

૬./૬./૧.	૩ સાં સાં	ની સાં રીં	સાં સાં ની	ધ ની સાં	ની ધ પ ગ મ	પ ધ સાં ની
	મ ને	સ હા ય	કર શે મો	રા ... રી	રે ......વા રે	ચ ડ શે. ગો
	૧	૧	૧	૧	૧	૧

ધ પ ગ મ	ની ધ પ	૬	પ પ મ	ગ રી ગ	મ પ મ	ગ મ રી ગ	મ પ મ
વ ર ધ ન	ધા... રી		અહલ્યા ઉ	ગા રી મી	રા બા ઇ	તા રી એ ની	ચીં તા ક
૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧

ગ પ મ ગ	રી સા	
રી શ ન હિ	મા રી	મને૦
૧	૧	

સાં સાં સાં	સાં સાં રીં	ગં ગં રીં	સાં સાં સાં રીં	ની ની સાં
માં જા રી	બ ચ્ચાં ને	બળ તા ઉ	ગા રી મો ક્ષ	દી ધો ગ
૧	૧	૧	૧	૧

ની ધ પ ગ મ	ની ધ પ	૨ સા ની	ધ ધ	ધ ની ધ	પ મ ગ
જે.........દ્ર ને	તા ... રી	દ્રૌ પ	દી નાં	... ચીં ર	પુ ... ર્યાં
૧	૧	૧	૧	૧	૧

પ પ મ	ગ મ ગ	રી સા	
થા શે તે	સ હા ય	કા રી	મને૦
૧	૧	૧	

* આ ગાયનનો તાલ ખેમટો છે, અને તેની માત્રા ચાર છે, પરંતુ શરૂઆતના શીખનારાઓને વગાડતા ગુંચવણ પડે તેથી એ ગાયન દાદરાના તાલમાં આપ્યું છે.

૫. રાગ કાફી. તાલ દાદરો. મધ્યકાળ. માત્રા ૬.

મારા તનમાં મનમાં ભર્યો છે ડર્યો છે ભય જાઉં ગજ જોતી.
વળી ગુમાવ્યું મેં ભાગતાં ભાગતાં, નકવેસરનું મોતી—મારા૦
હાલવું ચાલવું હારી છું હાય, જીવ મારો ગભરાય,
કેદી ફરી મારૂં મળશે મોતી, ગોરી હું કાઢીશ ગોતી—મારા૦

(સૌભાગ્ય સુંદરી. મું. ગુ. ના. મં.)

૬. / ૩.૩. / ૧.૦.	ધ નૉી	સા સા સા રી રી રી	ગૉ ગૉ મ રી સા સા	રી મ રી મ પ મ
	મા રા	ત ન માં મ ન માં	ભ ર્યો છે ડ ર્યો છે	ભ ય જા ઉં ગ જ
		૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦

(પે. વ.)	(બી. વ.)			
ગૉ રી	ગૉ રી	મ ધ ધ ની સૉ સૉ	ધ નૉી ધ પ મ ગ	મ મ ગ મ પ મ
જો તી	જોતી	વ ળી ગુ મા વ્યું મેં	ભા ગ તાં ભા ગ તાં	ન ક વે સ ર નું
૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦

(પે. વ.)	(બી. વ.)	
ગૉ રી	ગૉ રી	
મો તી	મો તી	મારા૦
૧ ૦	૧ ૦	

સૉ સૉ સૉ સૉ ની સૉ	રીૅ સૉ નૉી ધ પ ધ	નૉી સૉ નૉી ધ ગ મ	પ
હા લ વું ચા લ વું	હા રી છું હા ...ય	જી વ મા રો ગ ભ	રાય
૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	

			(પે. વ.)	(બી. વ.)	
મ ધ ધ નૉી સૉ સૉ	ધ ની ધ પ મ ગ	મ મ ગ મ પ મ	ગૉ રી	ગૉ રી	
કે દી ફ રી મા રૂં	મ ળ શે મો તી...	ગો રી હું કા ઢી શ	ગો તી	ગો તી	મારા૦
૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	

૬. રા. ભૈરવી. તાલ ચતુશ્રજાતિ ત્રિતાલ. મધ્યકાળ. માત્રા ૧૬.

સનનન સોહે સાંવરીઆ શામ
પ્યારે પ્યારે નયનોપે વારી વારી જાઉં—સનનન૦
એકતો ડાલે પીયા મુખડેપે આંચળ, દુજે દીખાવે ઉંગળીઆ રામ
તીજે ભરે મોરી છતીયાંપે ચુટકી, કયા જાદુ ડારે ગુજરીયા શામ—સનનન૦
તાક જમાવે મોરા જીયા લુભાવે, નયનોકી ડારે પતંગીયા રામ
જાઓ હટોજી ન બઇયાં મરોરો, છોડો હમારી ડગરીયાં શામ—સનનન૦

(મુળરાજ—સોલંકી મું. ગુ. ના. મં.)

૧૬. / ૪.૪.૪.૪. / ૨.૦.૩.૧.							
	ની ની સસ રીં	ગં મ ગં	રીં સા ગં રીં	સા	પ પ પ પ	પ ધ પ	મ મ પ મ
	સ ન ન ન	સો હે સાં	વ રી યા...	શામ	પ્યારે પ્યારે	નય નો પે	વા રી વા રી
	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩

ગં રીં સા	
જા......(	સનનન૦
૧	

સાં સાં સાં	સાં રીં સાં	ની ની સાં ની	ધ પ	મ પ પ	ધ ની ધ	પ મ ની ધ	
એક તો ડા	લે પી યા	મુ ખ ડે પે	આં ચળ	દુ જે દી	ખા વે ઉં	ગ ળી યા...	
૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	

પ	પ પ પ	પ ધ પ	મ મ પ મ	ગં રીં સા	ની સા રીં	ગં મ ગં	રીં સા ગં રીં
શામ	તી જે ભ	રે મો રી	છ તી યાં પે	ચુ ટ કી	ક્યા જા દુ	ડા રે ગુ	જ રી યા ...
૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩

સા	
શામ	સનનન૦
૧	

૭. રાગ મહાડ. તાલ દાદરો. મધ્યકાળ. માત્રા ૬.

ધીમાં ધીમાં ચાલોને મારા પ્રાણુ રે,
પગ નાજુક તમારા મચકાઇ જાશે, કમર લચકાઇ જાશે, ઓ સુજાણુ રે—ધીમાં૦
નાજુક વેલી ફુલ સમી, કોમળ આ તુંજ કાય,
ધડકે છાતી શ્વાસથી, એ અંચળથી ઓળખાય.
પરસેવાનાં બીંદુ આ બાઝયાં મુખે, મુખ રાતું થયું થાક અતિ દુઃખે,
આ છાતીપરે લ્યો વિસામો સુખે, ઓ સુજાણુ રે—ધીમાં૦

(સૌભાગ્ય સુંદરી. મું. ગુ. ના. મં.)

૬. / ૬. / ૧.						
સાં સાં	ની ની સાં	ની ધ પ ગ મ	પ ધ ની સાં રીં ની	સાં	સાં સાં
ધી માં	ધી માં ચા	લો......મા રા	પ્રા..............ણુ	રે	પ ગ
	૧	૧	૧	૧	

ની ની સાં	ની ધ ધ ધ	પ ધ ની ધ	પ	ધ ધ ધ	પ ધ ની ધ
ના જુંક ત	મા રા મ ચ	કા...... ઇ જ	શે	ક મ ર	લ ચ કાઇ જ
૧	૧	૧	૧		૧

પ	ગ મ	પ ધ ની સાં રીં ની	સાં	
શે હીં	ઓ સુ	જા.................ણુ	રે	ધીમાં૦
૧		૧	૧	

સાખી

ગ ગ ગ   ગ ગ   ગ ગ   ગ ગ રીં સાં ની ધ પ મ ગ
ના જુ ક   વે લી   ફુ લ સ મી...........................

સાં સાં સાં   સાં સાં ની   ધ ની સાં   ગ ગ ગ   પ પ
કો મ ળ   આ તુ જ   કા પૂ...   ધ ડ કે   છા તી

ધ ધ ધ પ ધ ની ધ પ પ મ ગ   સાં સાં સાં સાં   સાં ની ધ ની સાં
શ્વા સ થી..........................   અં ચ ળ થી   ઓ ળ ખા ...પ

પર સેવાના બીંદુ આ બાઝયાં મુખે
મુખ રાતું થયું થાક અતિ દુઃખે
આ છાતીપરે લ્યો વિસામો સુખે — હીં { આ ત્રણ લાઈનિ " પગ નાજુક તમારા આ મચકાઇ જશે " પ્રમાણે વગાડવી.

ગ મ	પ ધ ની સાં રીં ની	સા	
ઓ સુ	જા...............ણુ	રે	હીં ધીમાં૦
	૧	૧	

૮. અંગ્રેજી તર્જ. તાલ દાદરો. મધ્યકાળ. માત્રા ૬.

કીરે દેગાર તેરે નીસાર ખીલે ચમનમે ગુલ હજાર
સબીકા ચાર સુ હય સીંગાર તેરીહી શાનસે બારદાર
ઇદકી યાર આઈ બહાર ગલેમે ડાલે ફુલોંકે હાર
નીસાર નીસાર હય જાને હજાર યા ખુદા યા ખુદા
પ્યારા પ્યારા તેરા હય ઇસરાર બહાર બહાર બહાર—કીરે દેગાર૦

(બજમે ફાની. ઑ. ના. મં.)

૬. / ૩.૩. / ૧.૦.	સાં ધ પ મ પ	સાં ધ પ મ ગ	પ પ મ ગ રી ગ	સા રી સા મ
	કી રે દે ગા ર	તે રી ની સા ર	ખી લે ચ મ ન મે	ગુ લ હ જાર હીં
	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦

ની સા ગ રી	ગ મ ધ પ	સાં ની ની સાં ની સાં	ધ ની રીં સાં
સ બી કા ચાર	સુ હય સીં ગાર	તે રી હી શા......ન	સે બા ર દાર
૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦

સાં સાં સાં ની ધ ની	પ ધ ની રીં	ની રીં ગ પ મ ગ	રીં સાં ની ધ ની
ઈ દ ફીયા ... ર	આ ઈ બ હાર	ગ લે મે ડા ... લે	ફુ લાં કે હાર ની
૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦

સાં સાં ની ધ	પ ધ ની રીં	પ પ ધ પ મ ગ	સા સા સા મ મ મ
સાર ની સાર હ્રય	જા ને હ જાર	યા ખુ દા યા ખુ દા	પ્યા રા પ્યા રા તે રા
૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦ ૧ ૦	૧

પ પ પ ધ સાં ની મં ગં મં ગં રીં સાં	
હ્રય ઈ સ રાર બ હાર બ હાર બ હાર......	ફીરે દેગાર૦
૧ ૦ ૧ ૦ ૧ ૦	

૯. રાગ. ઝીલ્લા. તાલ દાદરો. મધ્યકાળ. માત્રા ૬.

દીલદાર યાર છએલાસે નયના લગાએંગે
નયના લગાએંગે સયના લગાએંગે—દીલદાર૦
યાર મેરા આલા જોબન મેરા બાલા
સુરત મોરે સઇયાંકી મનકો ન ભાએરે—દીલદાર૦
બાત મોરી ભોલી ઉમર મોરી કોઓલી
અબ આંખ માર ગબરૂસે નયના લગાએંગે—દીલદાર૦

(ભુલ ભુલઈયાં. નવી. ઓ. ના. મં.)

					(પે. વ.)	(બી. વ.)	
૬ / ૩.૩. / ૧.૦.	મ	ગ રી ગ મ	ગ રી સા રી	ગ ગ રી	ગ ગ મ	ગ ગ મ	પ પ પ
	દીલ	દા ર યા ર	છ એ લા સે	નયના લ	ગા એં ગે	ગા એં ગે	નયના લ
		૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦

		(પે. વ.)	(બી. વ.)	
પ પ પ	મ ગ રી	ગ ગ મ	ગ ગ મ	
ગા એં ગે	સય ના લ	ગા એં ગેં	ગા એં ગે	દીલદાર૦
૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	

			(પે. વ.)	(બી. વ.)			
સા સા ની સા	રી રી સા	મ મ મ ગ	રી ગ મ ગ	રી ગ મ ગ	પ	પ પ પ પ	પ પ પ
યા ર મે રા	આ લા જો	બ ન મે રા	બા ......લા	બા ......લા	સુ	ર ત મો રે	સઈયાં કી
૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦		૧ ૦	૧ ૦

	(પે. વ.)	(બી. વ.)	
મ ગ રી	ગ ગ મ	ગ ગ મ	
મન કો ન	ભા એ રે	ભા એ રે	દીલદાર૦
૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	

(છેલ્લી કડીની "સારીગમ" ચાર મેરા આલાવાળી કડી પ્રમાણે વગાડવી.)

૧૦. રાગ દેશ. તાલ ચતુશ્રજાતિ ત્રિતાલ, (ચલતી). માત્રા ૮.

વારી જાઉં રે સાંવરીયાં તોપે વારનારે,
તન મન ધન સબ તો પર વારૂ
ઘર દર જર સબ તોપે નીસારૂં
કબ તક કાતીલ બનકર ખંજર મારનારે—વારી૦

(ભુલ ભુલઈયાં. નવી ઑ. ના. મં.)

૮. / ૨.૨.૨.૨.	સા સા	રી મ	પ સાં	સાં રીં સાં નીં	ધ પ મ ગ	રી ગ રી ગ	મ
૩.૧.૨.૦.	વા રી	જા ઉં	રે સાં	વ રી યાં…	તો … પે…	વા …… ર	ના
	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨

ગ રી	સા રી	પ ગ	મ	ગ રી	
રે…..	તો પે	વા ર	ના	રે …	વારી૦
૦	૩	૧	૨	૦	

૨	*ગ ગ ગ ગ	પ પ ધ પ	સાં સાં સાં	સાં સાં	ધ ધ ની ની	સાં સાં રીં રીં	સાં રીં સાં નીં
	ત ન મ ન	ધ ન સ બ	તો પ ર	વા રૂં	ઘ ર દ ર	જ ર સ બ	તો….પે ની
૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦

ધ *પ	સાં સાં સાં સાં	સાં રીં સાં	નીં નીં નીં ધ	પ મ ગ	રી ગ રી ગ	મ	ગ રી	*રી રી રી
સા રૂં	ક બ ત ક	કા તી લ	બ ન ક ર	ખં જ ર	મા…… ર	ના	રે…	ખં જ ર
૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩

પ ગ	મ	ગ *રી	
મા ર	ના	રે …	વારી૦
૧	૨	૦	

૧૧. રાગ કહારવો. તાલ ચતુશ્રજાતિ ત્રિતાલ, માત્રા ૧૬. (પાછળથી) દાદરો, માત્રા ૬. દ્રુતકાળ.

આવો આવો નગરીયાં હમારીરે
ખ્વાજા લેલો ખબરીયાં હમારીરે—આવો૦
મોતી પીરોએ બેઠે હો તુમ બાલબાલમે,
ઝુલ્ફે બના બનાકે ફસાતે હો જાલમે.

હોગી કૈસે ગુજરીયાં હમારીરે—ખ્વાજા૦
મુજ બાવફાં કો ભુલ ગયે કીસ ખ્યાલમે,
શાયદ ફસે હો તુમ કીસી ગેસુકે જાલમે.
જાતી બીતી ઊમરીયાં હમારીરે—ખ્વાજા૦

તાલ ત્રિતાલ.

૧૬ / ૪.૪.૪.૪. / ૦.૩.૧.૨.	પ ગ	ગ ગ રી	સા સા રી	પ મ	ગ રી
	આ વો	આ વો ન	ગ રીયાં હ	મા રી	રે....
		૦	૩	૧	૨

ખ્વાજો લેલો ખબરીયાં હમારીરે—આવો આવો૦ પ્રમાણે વગાડવું.

તાલ દાદરો.

૬. / ૩.૩. / ૧.૦.	સા	સા સા ગ મ	પ પ પ પ પ	પ પ ધ ધ	†પ	મ	મ મ મ મ
	મો	તી પી રે એ	બય કે હો તુ મ	બા લ બા લ	મે	ઝુ	લ્ફે બ ના બ
		૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧૦		૧ ૦

મ રી મ પ	ધ ધ પ મ	†ગ
ના કે ફ સા	તે હો જા લ	મે
૧ ૦	૧ ૦	૧૦

હોગી કૈયસે ગુજરીયાં હમારીરે—
આવો આવો૦ પ્રમાણે વગાડવું.

૧૨. અંગ્રેજી તર્જ. તાલ દાદરો. મધ્યકાળ. માત્રા ૬.

ચલો જંગ કરે ન દીરંગ કરે, દીલ તંગ કરે
મીલ ઢંગ કરે સભી સંગ કરે, ચલો યા સારો
મારો મારો છાપા મારો ઘાત કરો સભી સંગ કરે—ચલો૦
હમ જરી સીતમગરી સીતમગરી દીખાયે,
યારો સીપાહગરી દીલાવરી દીખાયેં હાં હાં હાં હાં હાં
કામસે નામ હય યાર ઇધર ઉધરસે ભરકે કીસે જરસે હમ ફીરે—ચલો૦

(ભુલ ભુલઇયાં ન. આ. ના. મં.)

૬. / ૩.૩. / ૧.૦.	ધ પ	સા સા સા સા ધ પ	સા સા સા સા-ની સા	રી રી રી રી સા રી
	ચ લો	જં ગ ક રે ન દી	રં ગ ક રે દી લ	તં ગ ક રે મી લ
		૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦

ગ ગ ગ ગ રી ગ	મ મ મ મ ગ મ	પ ધ પ મ ગ મ	પ ધ પ મ ગ મ
ઢં ગ ક રે સ ભી	સં ગ ક રે ચ લો	મા રો મા રો મા રો	મા રો છા પા મા રો
૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦

† એ ઠેકાણે પ અને ગ ની પાંચ પાંચ માત્રા છે.

(પહેલી વખત.) (બીજી વખત.)

પ ધ પ મ ગ રી	સા સા સા સા	સા સા સા સા	સા સા ગ મ	મ પ પ મ
ઘા ત ક રે સ બી	સં ગ ક રે	સં ગ ક રે	હમ જ રી સી	તમગ રી સી
૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦

ગ મ પ મ	ગ	સાં ની ધ	પ પ ધ પ	ગ ગ પ ગ	રી ગ	મ ગ રી	સા ની ધ
તમ ગ રી દી	ખાયેં	યા રે સી	પાહગ રી દી	લા વ રી દી	ખાં ગેં	હાં હાં…	હાં હાં હાં
૧ ૦	૧૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦

સા સા સા ગ મ	પ	સાં સાં સાં ધ ની ની	પ ધ ધ મ પ પ	ગ મ રી ગ ગ
કા મ સે નામહદ્ય	યાર	પ્ર ધ ર ઉ ધ ર	સે…… ભ ર કે	ફી સે જ ર સે
૧ ૦	૧૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦

(પહેલી વખત.) (બીજી વખત.)

સા રી ગ સા	સા રી ગ સા	
હ મ ફી રે	હ મ ફી રે	ચલે૦
૧ ૦	૧ ૦	

૧૩. રાગ દેશ. તાલ ચતુશ્રજાતિ ત્રિતાલ. દ્રુતકાળ. માત્રા ૧૬.

મન પરદેસી છાંડ ચલે

બન બન ભટકત હાયે હાયે અબ કબલગ ફીરકર આનાજી

છોડ નગર ઘર જોગ પાયે તો હરસે ધયાન લગાના—છાંડ ચલે૦

(ભુલ ભુલઈયાં ન. આ. ના. મં.)

૧૬. / ૪.૪.૪.૪.	૧ ગ ગ ગ રી	ગ મ પ મ	૧ રી ગ ગ રી	સા
૨.૦.૩.૧.	મ ન પ ર	દે……સી	છાં…ડ ચ	લે
	૨	૦	૩	૧

ધ ધ ધ ધ ધ ધ ધ ધ	પ ધ પ ધ ધ ધ ધ	પ ધ પ ની ધ પ મ મ	ગ મ પ ધ પ
બ ન બ ન ભ ટ ક ત	હા…યે હાયે અ બ	ક બ લ ગ ફી ર ક ર	આ…ના…જી
૨	૦	૩	૧

ની ની ની ની ની ની ની	સાં સાં સાં સાં સાં	૧ સાં સાં સાં	સાં રીં સાં રીં સાં નીં ધ
છો ડ ન ગ ર ઘ ર	જો ગ પા યે તો	હ ર સે	ધ્યા………………ન લ
૨	૦	૩	૧

પ ધ પ ધ ની સાં ની ધ	પ મ ગ રી સા રી ગ મ	ગ રી ગ ગ રી	સા	
ગા…………………	ના………………	…છાં…ડ ચ	લે	મન૦
૨	૦	૩	૧	

૧૪. રાગ ઝિંઝોટી. તાલ ચતુશ્રજાતિ ત્રિતાલ (ચલતી). માત્રા ૮.

મજાહ દેતે હય ક્યા યાર તેરે બાલ ધુંઘર વાલે
પહેલેથી મુઝસે તકરાર અબ તું ક્યું કરતા હય પ્યાર
અબ તેરી તરફસે યાર મેરે દીલમે પડ ગયે છાલે—મજાહ૦
નીકલી મેરે દીલસે આહ જાતાથા વોહ રસ્કે માહ
દેખા દુશમન કે હમરાહ દોનો હાથ ગલેમે ડાલે—મજાહ૦
તેરે ભવે હય યા શમશીર તેરી ચીતવન હય યા તીર
હય આંખ ભુતે બે પીર યા હર જહર ભરે દો પ્યાલે—મજાહ૦
કોઇ દમકા હું મેહમાન એક નજર ઇધરભી જાન
તેરી આંખો કે કુરબાન ઓ મુહ ફેરકે જાનેવાલે—મજાહ૦

(અસીરે હિર્સ. ઑ. ના. મં.)

૮. / ૨.૨.૨.૨. / ૩.૧.૨.૦.														
	સા	સા+	રી ગ	ગ મ	ગ રી	સા+	મ+	મ+	૧ મ	મ+	ગ+	ગ પ	મ ગ	રી ગ
	મ	જાહ	દે...	તે...	હ ય	ક્યા	યાર	...	તે	રે	બા	...લ	ઘું...	ઘ ર
		૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩

ગ રી	સા+	સા	મ	મ+	મ+	મ મ	મ રી	મ પ	પ ધ	પ ધ	ધ પ	મ+	ગ+	ગ પ
વા...	લે	...	તે	રે	બા	...લ	ઘું...	ઘ ર	વા...	લે...	...તે	રે	બા	...લ
૧	૨	૦		૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨

મ ગ	રી ગ	ગ રી	સા+	સા	
ઘું...	ઘ ર	વા...	લે	...	મજાહ૦
૦	૩	૧	૨	૦	

મ	મ+	મ+	મ મ	મ+	મ મ	ગ મ	પ+	પ પ	પ+	ધ+	ધ ધ	ધ પ	મ+	ગ,, મ,, પ	પ+
પહે	લે	થી	મુ ઝ	સે	ત ક	રા...	..ર	અ બ	તું	ક્યું	ક ર	તા...	હય	પ્યા......	...
	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨

પ	મ	મ મ	મ+	મ મ	મ મ	મ ગ	મ પ	ધ+	પ મ	મ ગ	ગ મ	ગ ગ
...ર	અ	બ તે	રી	ત ર	ફ સે	...યા	......	..ર	મે રે	...દીલ	મે...	પ ડ
૦		૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨

રી રી	ગ રી	સા+	સા+	સા	
ગ યે	છા...	લે	...	...	મજાહ૦
૦	૩	૧	૨	૦	

૧૫. રાગ સિંધુડા. તાલ ચતુસ્રજાતિ ત્રિતાલ (ચલતી). માત્રા ૮.

જાવોજી જાવ કીસ નાદાનકો ફુસલાને આયે,
કીસકો બહેકાને આયે, બાતોમે લાને આયે,
ઘાતોમે પાને આયે, પુરે નાદાન અપની નાદાની દીખલાને આયે—જાવોજી૦
આગે ઉસ્તાદ કે ઉસ્તાદી કરને આના કયસા,
ફીરતેહો ઘેરે ઘેરે, કરતેહો હેરે ફેરે, આતેહો મેરે ડેરે,
જાતેહો બનકે ચેરે, જાયે બન્દે, અયસે ફન્દે, ગોરખ ધંધે,
દેખે ચંદે, કયા હમકો સીખલાને આયે.—જાવોજી૦

(ગોપીચંદ. વિ. ના. મં.)

૮. / ૨.૨.૨.૨. / ૦.૩.૧.૨.

૨	સા+	ગ+	મ+	પ+	પ+	પ+	ધ પ	મ+	મ પ	ધ+	પ પ	મ+	ગ+
·	જા	વો	જી	જાવ	...	કીસ	ના...	દા	... ન	કો	ફુ સ	લા	ને
૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩

રી+	સા+	૨	ગ+	રી+	ગ+	સા+	રી+	ની+	સા+
આ	યે		કીમ	કો	બ્હે	કા	ને	આ	યે
૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨

બાતોમે લાને આયે.
ઘાતોમે પાને આયે. } આ બે લાઇન " કીસકો બેહકાને આયે " પ્રમાણે વગાડવી.

૨	સાં+	ની+	ની+	સાં+	સાં ની	ધ ધ	પ+	મ+	પ+	ધ	પ પ	મ+	ગ	રી+	સા+
	પુ	રે	ના	દા	...ન	અ પ	ની	ના	દા	ની	દી ખ	લા	ને	આ	યે
૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨

જાવોજી૦

૨	સાં+	ની+	ની+	સાં+	સાં સાં	પ+	પ+	ધ+	રી+	સાં સાં	ની+	ધ+	ની+	પ+	પ+
	આ	ગે	ઉસ	તા	..... દ	કે	ઉસ	તા	દી	ક ર	ને	આ	ના	કય	સા
૦	૩	૧	૨	૦	૩		૧	૨	૦	૩ ૧	૨	૦	૩	૧	૨

દરીઆમે ડાલનેહો જામપાની જાના કયસા—આગે ઉસ્તાદ૦ પ્રમાણે વગાડવું.

૨	ધ+	પ+	મ+	ગ+	મ+	પ+	પ+
	ફીર	તે	હો	ઘે	રે	ઘે	રે
૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨

કરતે હો હેરે ફેરે.
આતે હો મેરે ડેરે.
જાતે હો બનકે ચેરે. } આ ત્રણ લાઇન "ફીરતે હો ઘેરે ઘેરે" પ્રમાણે વગાડવી.

પ+	સાં+	ની+	સાં+	ધ+	ની+	ધ+	ની+	પ+	ધ+	પ+	ધ+	મ+	પ+	મ+	પ+	મ+	પ પ	ધ+	પ પ
જા	યે	બ	ન્દે	અય	સે	ફ	ન્દે	ગો	રખ	ધં	ધે	દે	ખે	ચ	ન્દે	ક્યા	હ મ	કો	સી ખ
૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨

મ+	ગ+	રી+	સા+
લા	ને	આ	યે
૦	૩	૧	૨

જાવોજી૦

૧૬. રાગ પહાડી ઝિંઝોટી. તાલ દાદરો. મધ્યકાળ. માત્રા ૬.

મેરે ગુલશાનકા અગર કાઈ સમર કામ આયે
ઈસ્સે કયા બડકે હય, વ્હો આપકે ગર કામ આયે—મેરે૦
આજ હય કલ નહી ય્હ દોલતે દુનિયા કયા હય ?
યેહી બિહતર હયકે સબકે મેરા જર કામ આયે—મેરે૦
ખાલ ઓર માંસભી કામ આતે હય હયવાનોંકે,
હયફ ઈન્સાન ન ઈન્સાફકે ગર કામ આયે?—મેરે૦
પાઉં ખિદમતસે કભી આપકે હટનેકા નહીં,
કાટલે શૌકસે મેરા જો ય્હે સર કામ આયે—મેરે૦

(હરિશ્ચંદ્ર. વિ. ના. મં.)

૬. / ૩.૩. / ૧.૦.			
૨ સા સા સાં	ની ધ રીં સાં	ની ધ પ ધ પ	ગ પ પ ધ સાં
મે રે ગુલ	શન કા અ ગર	કો ઇ સ મ ર	કા... મ આ યે
૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦

ઇસ્સે કયા બડકે હય વ્હો આપકે ઘર કામ આયે—મેરે ગુલશનકા અગર૦ પ્રમાણે વગાડવું.

૨ ધ ધ સાં રીં	ગં ગં ગં ગં	રીં રીં ગં ગં ગં	મં રીં ગં સાં
આ જ હ ય	કલ ન હી ય્હ	દો લ તે દુ નિ	યા ...કયા હય
૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦

યેહી બિહતર હયકે સબકે મેરા જર કામ આયે—મેરે ગુલશનકા અગર૦ પ્રમાણે વગાડવું.

૧૭. રાગ જંગલો. તાલ ચતુશ્રજાતિ ત્રિતાલ (ચલતિ). માત્રા ૮.

મન મયલ મીટે, તન તેજ બડે, દે રંગ ભંગકા લોટા
સો રોગ ટળે, સો સોગ જલે, કરે ભંગ અંગકો મોટા
જબ તાર જમે, આજાર રમે, નવ હાથ બડેજી છોટા
તન સાફ, મન સાફ, હો સાફ આદમી ખોટા
લે કંદ દુધમે ઘોલા, તો ભાંગ બના અન મોલા
કર પાર ભંગકા ગોલા, હર બાર બોલ બમ ભોલા
ઉઠ ભોર નહાકે ગંગ, ચડાલે ભંગ, જમાલે રંગ
દીખાદે જંગી કુંડી સોટા—મન૦

(હરિશ્ચંદ્ર. વિ. ના. મં.)

૮. ૨.૨.૨.૨. ૩.૧.૨.૦. *	સા ની	સા	રી રી	રી	સા ની	સા	રી રી	રી ગ	રી ગ	મ	પ ગ
	મ ન	મય	લ મી	ટે	ત ન	તે	જ ખ	ડે....	દે....	રં	ગ ભં
	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨

ગ પ	મ ગ	રી	સા	સા
...ગ	કા...	લો	ટા	...
૦	૩	૧	૨	૦

સો રોગ ટળે સો સોગ જલે કરે ભંગ અંગકો મોટા }
જબ તાર જમે આજાર રમે નવ હાથં બડેજી છોટા }
આ બે લાઇન
"મન મયલ મીટે"૦ પ્રમાણે વગાડવી.

પ પ	સાં	સાં	સાં	ગ મ	પ	પ	પ	મ ગ	મ ધ	પ ગ	પ	મ ગ	રી	સા	સા
ત ન	સા	...	..ફે	મ ન	સા	...	..ફે	હો...	સા...	ફ આ	દ	મી...	ખો	ટા	...
૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦

મ મ	પ	મ પ	પ ધ	ની	ધ	પ	પ
લે...	ફું	દ દુ	...ધ	મં	ધો	લા	...
૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦

તો ભાંગ બના અન મોલા. }
કર પાર ભંગકા ગોલા. } લે કંદ દુધમે૦
હર બાર બોલ બમ બોલા. } પ્રમાણે વગાડવું.

ગ ગ	મ	મ મ	મ	ધ	પ	પ મ	મ	ધ	પ	પ મ	મ	ધ	પ	પ મ	મ
ઉ ઠ	ભોર	... ન	હા	કે	ગંગ	...ચ	ડા	લે	ભંગ	...જ	મા	લે	રંગ	...દી	ખા
૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૧	૦	૩	૧	૨	૦

મ ગ	મ	ધ	પ	મ પ	ગ	ગ મ	ગ રી
દે...	જં	ગી	ફું	ડી...	સો	ટા...	......
૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦

મન૦

૧૮. રાગ ભિમપલાસી. તાલ હીંચ. મધ્યકાળ. માત્રા ૬.

નાચેં ગાએં નારી પીયારી ચલો બારી બારી જાએં
હમ જાયેં બલહારી, પીયારી ચલો બારી બારી જાએં
બાગમે હય ફુલ ખીલે પ્યારી મય વરી,
હરસુ હયે બાદે બાહારીરે ઝુમ ઝુમ
દેખેં ફુલોંકી સાન, સયરે ચમન, ગુલ ગુલસન,
હય સોહાના લાલા ગુલલાલા મતવાલા હય આલા.

(ખુને નાહક. ઓ. ના. મં.)

૬. ૩.૩. ૧.૦.	૩ પ પ	ગૅ મ ગૅ મ પ મ	ગૅ રી સા ની	સા ગૅ મ પ મ	ગૅ મ ગૅ મ પ મ
	ના ચે	ગા............ એ	ના.....રી પી	યા રી ચ લો...	બા...રી બા... રી
	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦

* નોટેશનની શરૂઆતમાં અંગ્રેજી N અક્ષર મુકવામાં આવશે. એન અક્ષર નોટેશન પદ્ધતિ કર્તાનું નામ નામ સૂચવે છે.

ગૅ રી સા	ર સાઁ સાઁ સાઁ	નીઁ સાઁ નીઁ રીઁ સાઁ નીઁ	પ પ મ	ગૅ મ પ પ મ
જા ... એ	હ મ જા	યે.......... બ લ	હા રીં પી	યા રી ચ લે...
૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦

ગૅ મ ગૅ મ પ મ	ગૅ રી સા	
બા... રી બા... રી	જા ... એ	નાચે૦
૧ ૦	૧ ૦	

સા ગૅ ગૅ સા	ગૅ મ પ પ મ	ગૅ મ ગૅ મ પ મ	ગૅ રી સા	પ પ ની સાઁ	રીં સાઁ નીં
આ ગ મે હય	ફુ લ ખી લે...	પ્યા......રી...મય	વા ...રીં	હ ર સુ હયે	બા દે બા
૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦

પ પ રીં	નીં સાઁ પ ની	મ મ પ પ મ	ગૅ રી સા	સા મ મ મ મ	ગૅ મ ગૅ પ પ પ
હા રીં રે	ધુ મ ધુ મ	દે એ... ફુ લે	ફી...શાન	સય રે ચ મ ન	ગુલ...ગુ લ શ ન
૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦

મ પ ની સાઁ	રીં સાઁ નીં	પ ની પ મ	મ પ પ મ	ગૅ રી સા ની	સા ગૅ મ પ મ
હય સો હા ના	લા લા ગુલ	લા લા મ ત	વા લા હ ય	આ... લા પી	યા રી ચ લે...
૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦

ગૅ મ ગૅ મ પ મ	ગ રી સા	
બા....રી બા....રી	જા ... એ	નાચે૦
૧ ૦	૧ ૦	

૧૯. રાગ ભૈરવી. તાલ ચતુશ્રજાતિ ત્રિતાલ. મધ્યકાળ. માત્રા ૧૬.

નાચેં છુમ છુમ છુમ પ્યારી ગુલશન હય સબ હરા પ્યારી
નાચેં દીલ મીલ ખીલે હાં હાં હાં.
આજ સાજ કરે મેહેર પીયારી રંગ ઉડે ગત રાગ છીડે
બહેડ શાન કરે આનપે કુરબાન દીલો જાન.
આદી બાએ જલ્વા પ્યારી ખીલ જાએગી કીઆરી હાં હાં હાં.

(ખુને નાહક. ઑ. ના. મં.)

૧૬.	સા સા	મ મ	મ ધૅ પ મ	રી ગૅ રી ગૅ	રીં મ રીં ગૅ	સાઁ રીં સા ગૅ
૪.૪.૪.૪. N	ના ચે	છુમ છુમ	છુ મ પ્યારી	ગુલ શન હય સબ	હ રા પ્યા રી	ના ચે દી લ
૧.૨.૦.૩.		૧	૨	૦	૩	૧

(પે. વ.) (બી. વ.)

રીૅ સા ધ્રૅ ની઼ૅ	સા઼ સા઼	સા઼	સા઼઼	ધ઼ મ મ	ધૅ મ ધૅ ની	સાં઼ રીંૅ ની	સાં઼ સાં઼	નીૅ઼ નીૅ નીૅ
મી લ મી લે	હાં હાં	હાં ❀	હાં	❀ આ જ સા	...જ ક ર	મદે ર પી	યા રી	ર ગ ઉ
૨	૦	૩	૩	૧	૨	૦	૩	૧

સાં઼ સાં સાં	રીંૅ઼ સાં નીૅ	ધૅ઼઼	ગૅ રી ગૅ઼	રીૅ સાં રીૅ઼	સાં નીૅ સાં઼	નીૅ ધ પ઼	
ડે ગ ત	રા ગ છી	ડે ❀	બદ ડે શાન	ક રે આન	પે કુર બાન	દી લો જાન	❀
૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	

(પે.વ.)(બી.વ.)

પ સાં નીૅ સાં	ધૅ નીૅ ધૅ પ	મ ગૅ ગૅ મ	ગૅ રીૅ સા ની઼ૅ	સા઼ સા઼	સા઼	સા઼	❀	
આ દી ખા એ	જ લ્વા પ્યા રી	ખી લ જા એ	ગી કી આ રી	હાં હાં	હાં ❀	હાં		નાચે૦
*૧/૦	૨/૩	૦/૧	૩/૨	૧/૦	૨	૩		

૨૦. રાગ ખમાચ. તાલ ચતુશ્રજાતિ ત્રિતાલ (ચલતી), માત્રા ૮. પાછળથી દાદરો, મધ્યકાળ, માત્રા ૬.

દીલે નાદાંકો હમ સમઝાએ જાએંગે
દીલ્જમે જીનકે જાન ચલી હયે
નવોહ અહેલે સીતમ બુલવાએ આએંગે
સખ્ત પત્થરસે જીયાદા હય તેરા દીલ કાતીલ
હુઇ આસાન નાજાં બાજકી મુશકીલ કાતીલ
ઉરરે બેદરર સીતમ પેશાએ જાહીલ કાતીલ
નકીયાજી બહા ગયા છોડકે બીસમીલ કાતીલ
દેહને જખ્મ પુકાર કીયા કાતીલ કાતીલ
કીસે જખ્મે જીગરકે એહ ચરકે દીખાએ જાએંગે —દીલે૦

(દિલફરેબ. ન. એ. ના. મં.)

તાલ ત્રિતાલ.

૮. / ૨.૨.૨.૨. / ૩.૧.૨.૦.	સા ની઼	સા રી	રી રી	રી ગ	રી ગ	ગ઼ મ઼ પ	ગ મ	ગ઼ રી઼ ગ	ગ મ
	દી લે	ના દા	...ન્કો	હ મ	સ મ	ઝા.. એ	જા એ	ગે......	દી લે
	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩

ધ પ	પ પ	મ પ	રી ગ	ગ઼ મ઼ પ	ગ મ	ગ઼ રી઼ ગ		૧ મ	ગ મ	પ઼	પ઼
ના દા	...ન્કો	હ મ	સ મ	ઝા...એ	જા એ	ગે......	❀	હી	જી મે	જી	ન્કે
૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦		૩	૧	૨	૦

* ૧/૦ આવે ઠેકાણે પ્રથમના તાલના આંકડા તે પહેલી વખતના અને તેની નીચેના તાલના આંકડા છે તે બીજી વખતના છે, એમ સમજવું.

૧ સૉ	ની સૉ	ધ ની	પ	પ પ	ધ સૉ	સૉ નૉ	ધ પ	મ મ	ગ મ પ	ગ મ	
જા	ન ચ	લી...	હયે	ન વોલ	ઓહ લે	...સી	ત મ	ખુ લ	વા....એ	આ એ	
૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	

ગ રી ગ	
ગે......	દીલે૦
૦	

તાલ દાદરો.

૬. / ૩.૩. / ૧.૦.	૨ સા સા સા રી	ગ ગ ગ ગ રી	મ મ મ મ ગ	રી ગ રી મ ગ
	સ ખ્ત પ ...	થ્થ સેં જીયા ...	દા હય તે રા ...	દી લઈ કા ...તીલ
	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦

હુઈ આસાન નાઝાં બાજકી મુસ્કીલ કાતીલ. } આ બે લીટી સખ્ત પથ્થર્સે૦
ઉફરે બેદર્દ સીતમ પેશાઓ જાહીલ કાતીલ. } પ્રમાણે વગાડવી.

૨ ગ ગ પ	પ પ પ પ	ગ ગ પ ધ	સૉ ની ધ પ	૨ મ મ મ	મ મ મ મ
ન કીયા	જીબહા ગ યા	છો ડ કેબીસ	મીલ કા...તીલ	દે હ ને	જખ્મ પુ કા
૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦

ગ મ પ ધ પ મ ગ	રી ગ રી મ ગ
રા..........કી યા કા	તી.લ્ કા ...તીલ
૧ ૦	૧ ૦

અત્રેથી તાલ દાદરો પુરો થાય છે, અને તાલ ત્રિતાલ શરૂ થાય છે.

૨	ગ મ	પ પ	પ ધ	સૉ સૉ	સૉ ની	ધ પ	મ ગ	ગ મ પ	ગ પ	ગ રી ગ		
	કીસ્સે	જખ્મે	...જી	ગર કે	... એહ	ચર કે	...દી	ખા યે	જા એ	ગે......		દીલે૦
૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦		

૨૨. રાગ કેદારો. તાલ ચતુશ્રજાતિ ત્રિતાલ, માત્રા ૧૬, પાછળથી દાદરો, માત્રા ૬. મધ્યકાળ.

દાવર દાદર કા.દીર સત્તાર દાત્તાર આ.લા કેબાર.
ગ.ફ.ફા.ર જબ્બાર એ તોરી ગુલકારીયે વારી બલહારી
આ.લમપર સરદારી .કાયકી કીરતારી તાપર વારી
પતીત તારે લાખોં રબ શરમ ધરમ રાખો,
બીનતી તોરી હાં કરત મીલ નરનારી.

(ખુને નાહક. ઑ. ના. મં.)

તાલ ત્રિતાલ.

૧૬. / ૪.૪.૪.૪. / ૧.૨.૦.૩.	ની સા ની સા	મ મ ગ મ	ગ પ પ	મેં પ પ	મેં પ ધ ની	સૉ રીં ની સૉ
	દા વર દા દા	...ર કા દીર	સ ત્તા ર	દા ત્તા ર	આ.........	........લા.....
	૧	૨	૦	૩	૧	૨

ધ નૉ ધ પ	મ મ ગ	મ પ પ	ધ ની ધ પ	ગ મ પ ગ	મ રી સા સા	ની સા ની સા	
કે બા.....ર	ગ ફૂંદા ર	જ બ્બા ર	એ તો રી ગુલ	કા રી પે વા	રી બલ હા રી	દા વર દા દા	
૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	
મ મ ગ મ	ગ પ પ	મેં પ પ	*ધ નૉ ધ પ	મેં પ ધ પ	મ મ રી સા	ગ મ પ મેં*	
...ર કા દીર	સ ત્તા ર	દા ત્તા ર	આલમપરસર	દા રી કા યમ	ફી ફીર તા રી	તાપર વા રી	દાવર૦
૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	

તાલ દાદરો.

૬.	ની સા ની મ ગ મ	પ પ મેં પ	ધ નૉ ધ પ મ ગ	મ પ ગ મ રી સા	
૩.૩. ૧.૦.	પ તી ત તા.....રે	લા ખોં ર બ	શ ર મ ધ ર મ	રા....ખો..........	
	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	
	ધ નૉ ધ પ મેં પ	મેં પ ધ ની સૉં રીં	ધ નૉ ધ પ મ ગ	મ પ ગ મ રી સા	
	બી ન તી તો....રી	હાં................	ક ર ત મી લ...	ન ર ના....રી....	દાવર૦
	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	

૨૨. રાગ કાફી. તાલ ચતુશ્રજાતિ ત્રિતાલ. મધ્યકાળ. માત્રા ૮.

પુનમ ચાંદની ખીલી પુરી અહીંરે, શોભે રજની સુંદર શી આજ,
હેતે રમીએ સંગાથે સૈયર આપણેરે.
સૈયર કંકણો સોનાનાં કરે ધર્યાંરે, માંહે જડીયાં છે નીલમ મણી નંગ—હેતે૦
મળીઆં આજે આપણે, ધરી સોળ શણગાર;
કર કંકણ ચુડી ચમક, ચંદ્ર તેજ એક તાર.
હીરા રત્નથી જડીત ઉર હાર છેરે, મોતી ગુછ ઝળકે છે બાજુ બંધ—હેતે
અંબોડા ફુલે જડયા, સર સેંથે હિંગુળ;
કીધા કુમકુમ ચાંદલા, મુકતા માળા ઉર.
આરસ પારસ મણી જડેલો ચોક છેરે, તેમાં રમતાં વસતાં દૈયે નણદલ વીર-હેતે૦
પેર્યાં ઝાંઝર પ્રીતથી, ઝણણ કરે ઝમકાર;
ફરીયે સૈયર ફુદડી, આ રજની મોઝાર.
સખી વેલીઓ ફુલી વિધવિધ ભાતનીરે, તેતો આપેછે શી સુંદર સુગંધ—હેતે૦
કથા શિયળની સાંભળી, પ્રિતમ ઉપર પ્રેમ;
વધ્યો સખી વિરહી થઈ, મળે ત્વરાથી કેમ.—પુનમ૦

(ત્રિવિક્રમ. મો. આ. સુ. ના. મં.)

૮.	સા સા સા	રી ગ મ ગ	મ	રી ગ રી મ	ગૅ રીં	સા રી	ગૅ મ ગૅ રી	સા
૨.૨.૨.૨. ૨.૦.૩.૧.	પુ ન મ	ચાં....દ ...	ની	ખી.........	લી પુ	રી અ	હીં......	રે
	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧

સા સા	રી ગ઼ મ઼ ગ઼	મ઼	રી ગૅ રી મ઼	ગૅ રી	સા રી	મ મ	રી ગૅ રી મ઼	ગૅ રી
શો ભે	ર……જં…	ની	સું……દ….	ર શી	આ જ	હે તે	ર…..મી…	એ સં
૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨

સા ગૅ રી સા	ની ધ઼ ની	સા રી	ગૅ મ઼ ગૅ રી	સા	૨	૨
ગા…..થે…	સૈ ય ર	આ પ	ણે………	રે		
૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧

સૈયર કંકણો સોનાનાં કરે ધર્યાંરે.—પુનમ ચાંદની૦પ્રમાણે વગાડવું.
માંહે જડી જડીઆં છે નીલમ મણી નંગ હેતે૦—શોભે રજની૦પ્રમાણે વગાડવું.

સાખી.

પ પ પ પ પ મ઼ પ ધૅ પ મ ગ રી સા સા સા સા રી ગૅ મ઼ ગૅ ગૅ રી સા
મ ળી આં આ જે આ પ ણે……………… ધ રી સો ……… ળ શ ણ ગાર

કર કંકણ ચુડી ચણક, ચંદ્ર તેજ એક તાર
મળીઆં આજે૦ પ્રમાણે વગાડવું.

હીરા રત્નથી જડીત ઉર હાર છેરે.—સૈયર કંકણો૦ પ્રમાણે વગાડવું.
મોતી ગુચ્છ ઝળકે છે બાજુબંધ હેતે૦—માંહે જડીયાં૦ પ્રમાણે વગાડવું.

૨૩. રાગ પીલુ. તાલ દાદરો. મધ્યકાળ. માત્રા ૬.

માન માયાના કરનારારે, જરી જોને તપાસી તારી કાયા;
પુછી જોને તું પંડિત પુરાણારે, કોઇના અમર છે લેખ લખાયા.
કાચી છે કાયા આ માટીની માયા છે માટીના ખેલ બનાયા;
શાણા તો સમજી અલગ થયા પણ બાળક બીચારા લપટાયારે—જરી૦—માન૦
લાખોની પાંખો ગઇ છે પીંખાઇ જેણે મુછપર લીંબુ ઠરાયા;
કાળના કોહાડાથી કોણ બચ્યું છે, ભલે રંક ભલે હોય મહારાયારે—જરી૦—માન૦
સંધ્યાના જેવા રંગ સોનેરી, વંધ્યાને લાડ લડાયા;
જોબનને તન ધન તેવાં સમજવાં પાણીમાંના પડછાયારે—જરી૦—માન૦

(ઉદયભાણ દે. ના. સ.)

૬. / ૩.૩. / ૧૦.	૩ સાં સાં	સાં રીં સાં રીં ગૅં રીં	સાં ની ધ઼	મ઼ પ ધ નીૅ	પ ધૅ પ મ મ પ
	મા ન	મા……યા………..	ના ક ર	ના રા…….	રે…….જ રી…
	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦

રી ગૅ રી ગૅ મ	ગૅ રી સા રી	ની સા
જો....ને....ત	પા સી તા રી	કા યા
૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦

પુછી જોને તું પંડીત પુરાણારે કોઇના અમર
છે લેખ લખાયા.—
મન માયાના૦ પ્રમાણે વગાડવું.

૨ રી ગૅ રી મ	ગૅ રી સા સા	રી મ મ	પ ધ નૉ ની	ધ પ મ	ગૅ રી સા રી	ની સા
કા ...ચી છે	કા ... યા આ	મા ટી ની	મા... યા છે	મા ટી ના	ખે.....લ બ	ના યા
૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦

સાં સાં સાં	સાં રીં ગૅં	રીં રીં રીં	સાં પ પ	સાં સાં રીં	સાં સાં નૉ ધ	મ પ ધ નૉ
શા ણા તો	સ મ જી	અ લગ થ	યાં પ ણ	આ ળક બિ	ચા રા લ પ	ટા યા......
૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦

પ ધૅ ગ મ મ પ	રી ગૅ રી ગૅ મ	ગૅ રી સા રી	ની સા	
રે.......જ રી...	જો....ને.....ત	પા સી તા રી	કા યા	માન૦
૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	

૨૪. રાગ બડહંસ. તાલ દાદરો. મધ્યકાળ. માત્રા ૬.

કોઇ દુધ લ્યો દિલ રંગી, શોખીલા શાના ઉમંગી—હો—કોઈ.
કેફી પીયે કસુંબલો, ગાંજો પીયે અબુધ.
દારૂ દીવાના પીયે, દાના પીયે દુધ.—હાં--કોઇ૦
એક અભીરસ દેવનો, બીજો રસ છે પ્રેમ,
ત્રીજો રસ ગોરસ ભલો, પીધે કાયા હેમ.—હાં--કોઇ૦
ગોરી ગરવી ગાયનાં, ગોરાં મારા દુધ,
હું પણ ગોરી ગોરડી, ગોરૂં દિલ છે શુધ્ધ—હાં--કોઇ૦
હેમ કટોરો હાથમાં, માહી અમૃતસાર,
ચતુર હોય તે ચિંતવે, ગુણ સમજે ન ગમાર--હાં--કોઈ૦

(વિક્રમ ચરિત્ર. સું. ગુ. ના. મં.)

૬. ૩.૩. ૧.૦.	ની સા	રી ગ મ ધ પ	ગ મ રી ગ	સાં સાં	ની ધ સાં સાં સાં
	કો ઇ	દુ ધ લ્યો દિ લ	રં...... ગી	કો ઇ	દુ ધ લ્યો દિ લ
		૧ ૦	૧ ૦		૧ ૦

(પે. વ.)

ની ધ ની પ	નૉ ની ધ	રી ગ મ ધ પ	ગ મ રી ગ	સાં ની સા રી રી ગ	મ રી ગ
રં......ગી	કો ઇ	દુ ધ લ્યો દિ લ	રં...... ગીં	શો ખી લા શા ણા ઉ	મં......ગી
૧ ૦		૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦

(બી. વ.)

મ રી ગ ની સા	
મં......ગી કો ઈ	❀ દુખ૦
૧ ૦	

સાખી.

પ ધ ની સા ની ની ની ની ની ની ની ધ સાં સાં સા સાં

કે..........પી પી યે ક સું બ લો... ગાં જો પી યે

સાં ની ધ ની સા રી સા ની સા મ ધ ધ ધ ની ધ પ

અ......બુ..................ધ દા રૂ દિ વા ના પી યે

રી રી ગ મ ધ પ	ગ મ રી ગ ની સા	રી રી ગ મ ધ પ	ગ મ રી ગ	
દા ના પી યે દુ ખ	દુ.....ધ હાં કો ઈ	દા ના...પી યે...	દુ.....ધ રે	કોઈ૦
૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	

૨૫. રાગ. ભૈરવી, તાલ ચતુશ્રજાતિ, ત્રિતાલ, મધ્યકાળ. માત્રા. ૧૬.

કોઈ રખકી મરજી કયા જાને દુનીઆ મતલબ અપના જાને,
જો જીસપર બીપતા બીતી હુએ વો જાને યા મૈલા જાને.—કોઈ૦
જો મેં જાનું તું કયા જાને ફરમાયા ઇન્દર રાજાને,
નેરીમે નુર સમાજાને આદમકો આદમ પાજાને.
જબ રંગમે રંગ મીલા જાને તબ તનસે સંગ છુટા જાને.—કોઈ૦

(ચતરા બકાવલી.)

૧૬. / ૪.૪.૪.૪. / ૦.૩.૧.૨.							
રીં સા	ની ની સા	ગં ગં મ	ધં ધં	પ પ પ	પ પ પ	પ ધં ની સાં
કો ઇ	ર બ કી	મ ર જી	કયા જા	ને દુ ની	આ મ ત	લ બ અ બ
	૦	૩	૧	૨	૦	૩

નીં ધં	પ ધં પ	મ મ પ પ	ગં ગં મ	પ નીં	ધં પ	મ ગં	મ મ	ગં રીં	સા	
ના જા	ને જો...	જી સ પ ર	બી પ તા	બી તી	હુએ વો	જા ને	યા મૈ	લા જા	ને	❀
૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	

રીં સા	ની નીં સા	ગં ગં મ	ધં ધં	પ ધં	ધં મ	ધં નીં	સાં સાં	સાં સાં સાં	સાં સાં
કો ઇ	ર બ કી	મ ર જી	કયા જા	ને જો	મેં જા	નું તું	કયા જા	ને ફ ર	મા યા
	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦

સા ઋી ગૅ મ	ગૅ ઋી	સાં સાં	સાં સાં	સાં ઋી સા	ની ની	ની સાં	ની ધૅ ધ	ધ ની ધૅ	ધ પ
ઇં ....દ ર	રા જા	ને તુ	રી મે	તુ ર સ	મા જા	ને આ	દ મ કો	આ દ મ	પા જા
૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧

પ ધૅ પ	મ મ મ	મ પ મ	ગૅ ગૅ	ગૅ મ ગૅ	રી રી રી	રી ગૅ રી	સા સા	સા	
ને જં બ	રં ગ મે	રં ગ મી	લા જા	ને ત બ	ત ન સે	સં ગ છુ	ટા જા	ને	કોઈ૦
૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	

૨૬. રાગ માલકોસ. તાલ દીપચંદી. મધ્યકાળ. માત્રા ૧૪.

કરંમ કર મેરે હાલપર અયે કરીમ,
તેરા નામ રહેમાન હએ ઓર રહીમ.— કરમ૦
તુહી દોનો આલંમકા સુલતાન હએ,
જહાંમે તુંમાયા તેરી શાન હએ.—કરમ૦
ફના હોનેવાલા હયે સબ કારો બાર,
રહે નુર તેરા સદા આશકાર.— કરમ૦

(હામાન. પા. ના. મં.)

૧૪. / ૩.૪.૩.૪. / ૦.૩.૧.૨.

ગૅ	મ સા ની	સા ધૅ ની	સા મ ગૅ	મ	ગૅ	મ ધૅ ની	સાં ની ધૅ
ક	રંમ કર મે	રે હા લ	પર અયે	રીમ	તે	રા ના મ	રહે મા ન
	૦ ૩	૧ ૨	૦ ૩	૧ ૨		૦ ૩	૧ ૨

ગૅ મ ગૅ	મ	
હએ ઓર ર	હીમ	કરમ૦
૦ ૩	૧ ૨	

ગૅ	મ ધૅ ની	સાં ધૅ ની	સાં ગૅ સા	સા	સા	સાં સાં ની	ની ધૅ મ	ધૅ સાં ની
તુ	હી દો નો	આ લમ કા	સુલ તા ન	હએ	જા	હાં મે તું	માં યા તે	રી શા ન
	૦ ૩	૧ ૨	૦ ૩	૧ ૨		૦ ૩	૧ ૨	૦ ૩

ની	
હએ	કરમ૦
૧ ૨	

(છેલ્લી કડીની સારીગમ "તુહી દોનો" વાલી કડી પ્રમાણે વગાડવી.)

૨૭. રાગ ભૈરવી (અંગ્રેજી તર્જ). તાલ દાદરો. મધ્યકાળ. માત્રા ૬.

ફીરદીગાર ઊસ્તવાર તેરા એકતેદાર,
રોજગાર કારોબાર પર હય એખતીયાર,
ખાકસાર ખારજાર હમ હય ગુનાહગાર,
તેરે આગે સરકો ઝુકાએ.
અલમ સીતમ કદમ કદમ થા હમ પે દમ બદમ,
કરીમ કરમસે ગમ તેરે અદમ હય અબ બહમ,
અમન ચમન હય દીલ મગન હય સરકો કરતે ખમ,
તેરે આગે સરકો ઝુકાએ.

(દાવ પેચ. ન. આ. ના. મં.)

૬. / ૩.૩. / ૧.૦.
સા મ મ પ | ધ પ ધ ધ | પ મ ધ પ | મ | સા મ મ પ | ધ ધ ધ ધ |
ફીર દી ગા ર | ઉ સ્ત વા ર | તે રા એક તે | દાર ॐ | રો જ ગા ર | કા રો બા ર |
૧ ૦ | ૧ ૦ | ૧ ૦ | ૧૦ | ૧ ૦ | ૧ ૦ |

પ પ પ મ | પ |
પરહયએખતી | યાર ॐ |
૧ ૦ | ૧૦ |

ખાકસાર ખારજાર હમ હય ગુનાહગાર.—
ફીરદીગાર ઉસ્તવાર૦ પ્રમાણે વગાડવું.
(પે. વ.)(બી. વ.)

મ મ રી સા | સા ની ધ પ | મ | મ | મ સા સા સા સા | સા સા સા ધ |
તે રે આ ગે | સ ર કો ઝુ | કાએ ॐ | કાએ ॐ | અ લમ સી તમ ક | દમ ક દમ થા |
૧ ૦ | ૧ ૦ | ૧ ૦ | ૧૦ | ૧૦ | ૧ ૦ | ૧ ૦ |

(પે. વ.)(બી.વ.)

ની ધ ની ધ | ની | પ | ધ ધ ધ ધ | ધ ધ ધ ની | પ પ પ પ | પ | પ ||
હમ પે દમ બ | દમ ॐ | ક | રીમક રમ સે | ગમ તે રે અ | દમ હય અબ બ | હમ | હમ ||
૧ ૦ | ૧૦ | | ૧ ૦ | ૧ ૦ | ૧ ૦ | ૧૦ | ૧૦ ||

૨૮. રાગ આસાગોડી. તાલ ચતુશ્રજાતિ ત્રિતાલ (ચલતી). માત્રા ૮.

કાનુડો ન જાણે મારી પ્રીત, બાઇ અમે બાળ કુંવારારે—કાનુડો૦
જ્યારે જમનાના હું તો ભરવાને ગઇ તીરે
કાનુડે ઉરાડયાં આછાં નીર–ઉડયાં—ફરરરરરરરરરે—કાનુડો૦
જમુનાને કાંઠે વાલે, રાસ રચ્યો છે
સોળસે ગોપીનાં ઝાલ્યાં ચીર–ફાડયાં—ચરરરરરરરરે—કાનુડો૦
હું તો વરણાગી કાના, તમારારે નામનીરે
કાનુડે તાણીને માર્યાં તીર વાગ્યા–અરરરરરરરરે—કાનુડો૦
બાઇ મીરા કહે પ્રભુ ગીરધરના ગુણ વહાલા
કાનુડે બાળીને કીધા ખાખ ઉડી–ફરરરરરરરરરે—કાનુડો૦

(સરદારબા, દે, ના, સ.)

૮.
૨.૨.૨.૨.
૦.૩.૧.૨.

સાં સાં	સાં સાં	ની	સાં ની	ધ	ધ ની	પ	પ પ	પ પ	પ પ
કા નુ	ડો ન	જા	ણે.....	મા	રી....	પ્રી	...ત	આ ઈ	અ મે
૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩

ગ મ	પ ધ	ની ધ	પ મ	ગ રી	રી	રી રી	રી ગ	સા રી	સા ગ	ગ ગ	ગ રી
આ...	ળ કું	વા...	રા...	રે...	...	કા નુ	ડો ન	જા...	ણે...	...મા	...રી
૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩

સા	સા	૨	૨	૨	મ મ	ગ	મ મ	પ ધ	ની	ધ	પ	પ	ધ સાં	સાં ની	સાં
પ્રીત	...				જ ળ	રે	જ મુ	ના...	ના	હું	તો	...	ભ ર	...વા	ને
૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩

ધ	ની	ધ	પ	પ	પ સાં	સાં	સાં	ની	સાં ની	ધ	ધ ની	પ	પ પ	પ	પ
ગઈ	તી	રે	...	...	કા નુ	ડે	ઉ	રા	ડ્યા...	આ	જ્યાં...	ની	...ર	ઉ	ડ્યા
૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩

ગ મ	પ ધ	ની ધ	પ મ	ગ રી	રી	રી રી	રી ગ	સા રી	સા ગ	ગ ગ	ગ રી
૬ ૨	૨ ૨	૨ ૨	૨ ૨	રે...	...	કા નુ	ડો ન	જા.....	ણે...	...મા	...રી
૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩

સા	સા
પ્રીત	...
૧	૨

કાનુડો૦

૨૯. રાગ બરવો કાલીંગડો. તાલ દિવ્યસંકીર્ણ જાતિ એકતાલ (હીંચ) વીલંબકાળ. માત્રા ૬.

જો પીયા આએના મોસે સહા દુઃખ જાયેના
જીયા જાયે જરાયે સતાયે હીયા— જો પીયા૦
મુજકો માઅલુમ નથા પહેલે લગાના દીલકા
મેરે પહેલુમે હમેશા થા ઠીકાના દીલકા
યાદ આતા હયે ખુશીકા વોહ જમાના દીલકા
અબ તો મુસ્કીલ હય મેરે કાબુમે આના દીલકા
જાત લે જાતા હએ કમબખ્ત એહ જાના દીલકા
સુખ પાયેના ગમ ખાએના કુછ ભાએના—જો પીયા૦

(ભુલ ભુલઇયાં. ન. ઑ. ના. મ.)

૬. ૨ સા સા સા રી | ધ઼ નૉ સા રી ગ઼ ૩ ગ મ પ | ગ઼ મ઼ પ મ ગૅ઼ રી ધ઼ ની |
૬.૬. જો પી યા..... | આ ય ના......... આ...... | મો સે સ ...હા.....દુઃ ખ
૧.૦. ૦ | ૧ ૦ | ૧ ૦

(પહેલી વખત) (બીજી વખત)

ગૅ઼ રી સા | ૩ | પ પ઼ | પ઼ પ ધૅ પ઼ મ઼ મ઼ પ મ | રી ગૅ઼ રી સા | રી ગ઼ રી સા |
જા યે ના | જી યા | જા યે જ રા યે સ... | તા યેં હી યા | તા યે હી યા | જો પીયા૦
૧ | ૮ | ૧ ૦ | ૧ ૦ | ૧

૨ મ મ ગ ગ મ ધૅ઼ ધૅ ધૅ પ઼ ધ઼ ધૅ ધૅ પ઼ | મ઼ પ ધૅ પ઼ | ૨ મ મ મ઼ | પ઼ મ ગ ગ઼ |
મુજકો મા... હૈ મ ન થા પહે લે લ ગા | ના દી ઈલિ કા | મે રે પહે | લુ મે હ મે
૦ ૧ ૦ | ૧ | ૦ | ૧

ગ મ ગ ગ ગ રી઼ | સા રી ગ મ઼ |
શા...થા દી કા | ના દી ઈલિ કા |
૦ | ૧

યાદ આતા હયે ખુશીકા જમાના દીલકા—મુજકો માઆલુમ૦ પ્રમાણે વગાડવું.

.અબ તો મુસ્કીલ હયે મેરે કાબુમે આના દીલકા—મેરે પહેલુમે૦ પ્રમાણે વગાડવું.

૨ સા સા સા રી | ગ઼ ગ મ પ઼ ગ મ ગ રી સા રી | ગ મ ગ રી સા | ૩ ગ઼ મ |
જા ન લે... | જા તા હયે કમ બ...ખ્ત એલ જા... | ના...દી ઈલિ કા | સુ ખ
૦ | ૧ ૦ | ૧ | ૦

ધૅ઼ ધૅ પ઼ ૩ મ઼ પ | ગ઼ મ ગ઼ ૩ મ઼ ગ | રી઼ સા સા |
પા યે ના ગ મ | ખા એ ના રૂ જી | ભા એ ના | જો પીયા૦
૧ ૦ | ૧ ૦ | ૧

૩૦. રાગ સોરઠ જીલ્લા. તાલ ચતુશ્રજાતિ ત્રિતાલ (ચલતી). માત્રા ૮. તથા દીપચંદી માત્રા ૧૪.

અરે શું માનવનો અભીમાન-પલકમાં ટળી જશેરે;
અરે જેમ પીપર ઉપર પાન-પલકમાં ખરી જશેરે;
પલકમાં ખરી જશેરે—માટીમાં મળી જશેરે —અરે શું૦
ઘડી જીવતરમાં ઘડી એક સુખની નાઆ......રે નથી;
મૂઢ મમતમાં તોએ મરતા આઆ......રે મથી;
પામર નર નાદાન —અરે શું•

કાયા કલેવર કારમું છે ગંદકીનો ધાડવો;
સમજુ જને સમજી જઇ અભિમાનને વણસાડવો;
અભિમાન ફણીધરને નહિ દૂધ પાઇને પેંધાડવો;
રાવણ સરીખે માનથી લીધો નથી કાંઇ લાડવો. —અરે શું૦

(વીણાવેલી. દ. ના. સ.)

તાલ ત્રિતાલ.

૮. ૨.૨.૨.૨.૨. ૦.૩.૧.૨.	સા	સાં +	સા ની	સા +	ગ ગ	ગ મ	પ ધ	પ +	પ મ	મ મ	મ ગ	રી ગ
	અ	રે	શું.....	મા	ન વ	નો...	અ ભી	મા	ન પ	લ ક	માં...	ટ ળી
		૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧

રી ગ	મ +	ગ રી	સા +	સા
...જ	શે	......	રે	...
૨	૦	૩	૧	૨

ખરે જેમ પીપળ ઉપર પાન પલકમાંખરી જશેરે.—
અરે શું૦ પ્રમાણે વગાડવુ.
અરે શું૦ અગાઉ પ્રમાણે.

ગૅ	ગૅ ગૅ	ગૅ રી	સા રી	સા રી	ગૅ મ	ગ રી	સા +	સા
પ	લ ક	માં...	ખ રી	... જ	શે....	......	રે	...
	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨

માટીમાં મળી જશેરે.—
પલકમાં ખરી૦ પ્રમાણે.
અરે શું૦ અગાઉ પ્રમાણે

૧	૨	૨	મ મ	મ મ મ મ	મ +	ગ મ	પ પ	પ પ	પ +	ગ મ પ ધ ની ધ પ મ
			ઘ ડી	જી વ ત ર	માં	ઘ ડી	એ ક	સુ ખ	ની	ના ... . રે ... ...ન
	૦	૩	૧ ૨	૦	૩ ૧	૨	૦		૩	૧ ૨ ૦ ૩

ગ રી	રી +	રી +	રી +
થી...	...	...	...
૧	૨	૦	૩

મૂઢ મમતમાં તાયે મરતા આવ્યા.....રે મથી.—
ઘડી જીવતરમાં૦ પ્રમાણે વગાડવું.

સાં +	સાં ની	ધ પ	મ ગ	રી +	રી
પા	મ ર	ન ર	ના...	દાન	...
૧	૨	૦	૩	૧	૨

અરે શું૦

તાલ દીપચંદી.

૧૪. ૩.૪.૩.૪. ૧.૨.૦.૩.	ની +	ની + ની ની + ની ધ	સાં + સાં સાં + સાં +	ની + ધ મ + પ +	ની + ધ પ +	ગૅ ગૅ
	કા	યા ક લે વ ર	કા ર મું છે	ગં દ કી નો	ઘા ડ વો	સ મ
		૧ ૨	૦ ૩	૧ ૨	૦ ૩	

ગૅ ગૅ ગૅ રી ગૅ	મ મ મ પ મ	ગ રી સા રી મ	ગૅ રી સા		અભીમાન ફણીધરને નહિ દુધ પાઇને પેંધાડવો.—કાયા કલેવર૦ પ્રમાણે વગાડવું.
જુ જ ને સ મ	જી જ ઇ અ ભી	મા ન ને વ ણ	સા ડ વો		
૧ ૨	૦ ૩	૧ ૨	૦ ૩		

રાવણ સરીખે માનથી લીધો નથી કાંઈ લાડવો.—સમજુ જને૦ પ્રમાણે વગાડવું.

૩૧. રાગ માંઢ. તાલ ચતુશ્રજાતિ ત્રિતાલ (ચલતી). માત્રા ૮, તથા દાદરો. મધ્યકાળ. માત્રા ૬.

ડરમાં તું દિલ સાથ છોકરા ડરમાં તું દીલ સાથ:
તુંને કોઈ ન મારે લાત છોકરા ડરમાં તું દીલ સાથ.
તુંને સંભાળું પ્રિતીથી પાળું, ચાલ તુંને મારો મહેલ દેખાડું
ઘરેણાં વસ્ત્રો સારાં સારાં કાઢું, ચાલ તુંજે મારા મહેલના ચિત્રો.
રમકડાં રૂડાં ન્યારાં વિચિત્રો, (ચાલ્યો આવ, બીમાં, ચાલ હું ભેળી છું.)
મારે કેવા છે કંકણ હાથ, જોજે મારે કેવા છે કંકણ હાથ—છોકરા૦

(ચંદ્રહાસ. મો. આ. સુ. ના. મં.)

તાલ ત્રિતાલ

૮. / ૨.૨.૨.૨. / ૩.૧.૨.૦.

સા ની	સા સા	ગ	ગ મ	પ ધ	પ	મ ગ ગ મ	પ ધ	પ ધ	પ મ
એ જી	ડ ર	માં	તું...	દી લ	સા	થ છો ...ક	રા...	ડ ર	માં...
૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨ ૦	૩	૧	૨

ગ મ	રી ગ	સા	સા સા	સાં સાં	ની રેં	સાં ની	ધ	ધ ની	પ	મ ગ	ગ મ
તું...	દી લ	સાથ	... ...	તું ને	કો...	ઇ ન	મા	રે...	લા	ત છો	...ક
૦	૩	૧	૨ ૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦

પ ધ	પ ધ	પ મ	ગ મ	રી ગ	સા સા સા	૨	પ	પ પ ધ ની, રેં,	સાં	સાં
રા...	ડ ર	માં...	તું...	દી લ	સાથ		તું	ને સં ભા......	ણું	પ્રિ
૩	૧	૨	૦	૩	૧ ૨ ૦	૩	૧	૨ ૦	૩	૧

સાં ની, સાં,	ની	ધ
તી થી...	પા	ણું
૨	૦	૩

તાલ દાદરો.

૬. / ૩.૩. / ૧.૦.

સાં સાં સાં સાં સાં રી	ની સાં ની ધ પ
ચા લ તું ને મા રો	મ્હે લ દે ખા ડું
૧ ૦	૧ ૦

પ્હેરેણાં વસ્ત્ર સારાં સારાં કાઢું.
ચાલ તું જો મારા મહેલના ચિત્રો.
રમકડાં રૂડાં ન્યારા વિચિત્રો.
} આ ત્રણ લીટીઓ "ચાલ તુંને મારો મહેલ દેખાડું" પ્રમાણે વગાડવી.

ચાલ્યો આવ, બીમાં, ચાલ હું ભેળી છું.—આ લીટી ફક્ત મોઢેથી બોલવી.

તાલ ત્રિતાલ

સાં સાં	ની રીં	સાં+	ની ધ	પ+	ની ધ	પ+	પ પ	પ રીં	સાં રીં	સાં+	સાં ની	ધ+
એ જી	મા રે	કે	વા છે	ક	ક ણુ	હા	...થ	જો જે	મા રે	કે	વાં છે	કું
૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦

ધ ની	પ+	પ મ	
ક ણુ	હા	...થ	છોકરા૦
૩	૧	૨	

---

૩૨. રાગ જીલ્લા. તાલ ચતુશ્રજાતિ ત્રિતાલ. મધ્યકાળ. માત્રા ૧૬.

થયા છોરે પતિ તેજ પ્યારી તનના, ઊર હસી વરી આજે.
છેલ છબીલા રૂડાં રંગીલા, રાજપુત્ર પ્રખ્યાત;
જોયા ભાગે, અનુરાગે, ચિત્ત લાગે, કેમ ત્યાગે,
પ્રભુ તે વખતે મેં તનમન તમને અરપ્યું થઇ રાજી.—થયા૦
કૃષ્ણ કૃપાએ તમોજ મળીયાં, દીલમાં જે ચિત્ત ચાહ.
નોતું નક્કી, નોતી વક્કી, નિશા પક્કી, વીધી લખી,
પ્રિય ઉત્તમ તન બની હની દેવ સુંદરી, પદમણી મળી આજે—થયા૦
મહેલ જતાં તેદી તરછોડી, હવે ન મુકું હાથ,
ચાલો આવું, મન ભાવ્યું, કેમ નાવું, પ્રિય કહાવું,
હવે હાજર છું તનમન ધન દેવા, જેમ પ્રેમ છાજે.—થયા૦

(ચંદ્રહાસ. મો. આ. સુ. ના. મં.

૧૬. / ૪.૪.૪.૪. / ૦.૩.૧.૨.							
	ગ મ	નીઁ++	ધ+ પ ધ	મ ધ પ મ	ગ રી સા રી	રી પ મ પ	ગ મ રી ગ
	થ યા	છો	રે પ તિ	તે જ પ્યા રી	ત ન ના ...	ઉ ર હ સી	વ રી આ...
		૦	૩	૧	૨	૦	૩

સા++	સા+	૨	રી મ મ મ	મ પ ગ મ	પ++	પ સાં સાં+	નીં નીઁ નીઁ ધ	મ મ નીઁ ધ
જે	...		ઉ ર હ સી	વ રી આ...	જે	ત ન ના	ઉ ર હ સી	વ રી આ...
૧	૨		૦	૩	૧	૨	૦	૩

પ++	પ+	
જે	...	થયા૦
૧	૨	

૨	મ મ મ મ	મ મ	પ પ પ ધ	સૉ સૉ	નીૅ નીૅ ની	ધ મ નીૅ ધ	પ	પ	
	છે લ છ બી	...લા	રૂ ડા રં ગી	... લા	રા જ પુ	...ત્ર પ્ર...	ખ્યાત		છે
	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	

ગ મ	ધ પ ધ	ર ગ મ	ધ પ ધ	ર ગ મ	ધ પ ધ	ર ગ મ	ધ પ ધ	ર		પ ધ
જો યા	બા... ગે	અ નુ	રા...ગે	ચિ ત્ત	લા...ગે	કે મ	ત્યા...ગે		છે	પ્ર ભુ
	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨		

નીૅ નીૅ નીૅ	નીૅ નીૅ ધ	પ ધ પ મ	ગ રી સા રી	રી પ મ પ	ગ મ રી ગ	સા	સા	
તે વ ખ	તે મેં...	ત ન મ ન	ત મ ને ...	અ ર્ પ્યું...	થ ઇ રા...	જી	...	છે
૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	

૩૩. રાગ પહાડી જંગલો. તાલ દાદરો. મધ્યકાળ. માત્રા ૬, તથા દ્વિવ્ય સંકીર્ણ જાતિ એકતાલ (હીંચ). વીલંબકાળ. માત્રા ૬.

શું નટવર વસંત થેઇ થેઇ નાચી રહ્યો
નાચી રહ્યો જગ નચાવી રહ્યો—શું નટવર૦
  કોયલ મધુર મુરલી બની છેડે નટવર કાન;
  વિરહ ઘેલી ગોપી ઘણું તજી નીકળી અભિમાન.
રસીયા વિનાની બની બાળાઓ બાવરી
વેણું વસંત ચિત્ત વિંધી ગયો—શું નટવર૦
  શીતળ સુખકર પવનની લ્હેર ઘુમે ચોપાસ;
  જાણું રાધા કૃષ્ણજી રાસ રમે છે ખાસ.
વિધ વિધ પંખીના વેણુ ઘુઘરી ધમકેરે
મહિં મહિં મેનાના નાદ ઝાંઝર ઝમકેરે
  નવ પલ્લવ વાઘો ધરી પચરંગી શીર પાઘ;
  ફાગ લાગ સાધી રમે મદનરાજ મહા ભાગ્ય.
લ્હેરી લાલાથી રમે લલનાઓ લાડમાં
પ્રીતી ગુલાલ લાલ છાઇ ગયો—શું નટવર૦

(અશ્રુમતી. દે. ના. સ.)

તાલ દાદરો.

(પે. વ.) (બી. વ.)

૬. / ૩.૩. / ૧.૦. ધ્ર પ	ધ્ર સા સા સા રી	ગ મ ગ રી ગ	સા રી ગ રી	સા ની	સા	મ મ મ	
શું ...	ન ટ વ ર વ	સં ત થૈ થ ઇ	ના......ચી ર	હ્યો ... છે	હ્યો	જીનાં ચી ર	
૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧	૧૦	૧ ૦	

(પે.વ.) (બી.વ.)

મ રી મ પ	ધ પ મ	ગ	ગ	
ઓ જ ગ ન	ચા વી ર	હો	હો	શુ નટવર૦
૧ ૦	૧ ૦	૧૦	૧	

સાખી.

મ મ મ મ મ મ મ મ પ ધ ની ધ ની સા ની ની ધ મ મ

કો ય લ મ ધુ ર મુ ર લી બ ની ... ... છે રે... ન ટ

પ ધ ની ધ પ ગ ગ ગ ગ ગ ગ રી સા રી ગ મ ગ રી સા ની સા સા

વ...ર... કાન વિ ર હ ઘે લી ગો પી ધ ણું .... ત જી

સા સા સા રી ગ મ ગ રી સા

ની ક ળી .... અ ભિ માન

સાં સાં સાં સાં	ની સાં રીં સાં ની ધ	પ ધ પ મ ગ મ	ગ રી સા	ધ સા રી
ર સી યા વિ	ના ... ની બ ની ...	બા......ળા...ઓ	બા વ રી	વે ણું વ
૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦

ગ મ ગ રી ગ	સા રી ગ રી	સા ની ધ પ	
સં ત ચિ ...ત	વિં ... ધી ગ	યો ... શુ ...	નટવર૦
૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦	

શીતળ સુખકર પવનની૦—કોયલ મધુર પ્રમાણે વગાડવું.

તાલ હીંચ. વિલંબકાળ.

૬.	સા સા સા પ પ ગ મ	પ ધ ની ધ પ પ મ	ગ મ પ ગ મ ગ
૬.૬.	વિ ધ વિ ધ પં ખી ના	વે... ... ણ ધુ ધ રી	ધ મ કે રે મ હી
૧.૦.	૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦

રી ગ મ ગ રી સા	મ મ ગ મ પ ધ	પ મ ગ રી સા
મ હી મે ના...નાં	ના દ ઝાં ... ઝ ર	ઝ મ કે... રે
૧ ૦	૧ ૦	૧ ૦

૩૪. રાગ ધનાશ્રી. તાલ ચતુશ્રજાતિ ત્રિતાલ. મધ્યકાળ. માત્રા ૧૬.

દારૂ દુઃખ દેનાર બંધુ પ્રિયે દારૂ દુઃખ દેનાર.

તન મન બુદ્ધિ ભ્રષ્ટ કરે એ ધિઃક એ દુષ્ટાચાર—બંધુ પ્રિયે૦
નાત જાતથી પતિત થવાએ પિડા વારેવાર—બંધુ પ્રિયે૦
લાજ આબરૂ માન ગુમાવે ચરચા ઠારેઠાર—બંધુ પ્રિયે૦
સાંભળજો આ સત્ય શિખામણ વ્યસન તજો નરનાર—બંધુ પ્રિયે૦

(નર્મદા. વા. આ. વ. ના. મં.)

(આ ગાયનની સારીગમ "જય જય ત્રિલોક નાથ" વાલા ગાયન પ્રમાણે વગાડવી.)
જુઓ ગાયન પહેલું,

---

૩૫. રાગ કાનડા. તાલ ચતુશ્રજાતિ ત્રિતાલ. મધ્યકાળ. માત્રા ૧૬.

ગુન ભરી ધુંન મોરી સુંન પ્યારે,
સાગરે શરાબપર નજર ન અએહી કર—ગુનભરી૦
જાનકે તું અંનજાંન બને કયું જાંન અએ જાંની કયું હારે,
શરાબ પીના નેક કરી ના, સમજે હયે દાના સારે—ગુનભરી૦

(હામાન. પા. ના. મં.)

(પે.વ.)(બી. વ.)

૧૬. / ૪.૪.૪.૪. / ૦.૩.૧.૨.	મ મ	રી રી સા સા	ની સા રી રી	પ ગૅ	ગૅ	ગૅ	રી રી રી સા
	ગુ ન	ભ રી ધું ન	મો રી સું ન	પ્યા રે	...	...	સા ગ રે શ
		૦	૩	૧	૨	૨	૦

સા સા ની સા	રી ગૅ રી સા	નીં ધ પ પ	સા સા સા સા	સા સા ની સા	રી ગૅ રી સા
રા બ પ ર	ન જ ર ન	અયહી ક ર	સા ગ રે શ	રા બ પ ર	ન જ ર ન
૩	૧	૨	૦	૩	૧

(પે. વ.) (બી. વ.)

નીૅ ધ પ પ	સા સા સા સા	ની સા રી રી	પ ગ	ગૅ મ મ	ગૅ	મ મ મ	પ ની
અયહી ક ર	ભ રી ધું ન	મો રી સું ન	પ્યા રે	... ગુ ન	...	જા ન કે	તું અં
૨	૦	૩	૧	૨	૨	૦	૩

સાં સાં સાં	રીં ની સાં	ની ની ની ની	સાં સાં	સાં રીં સાં	ની પ	ની નીૅ ની	પ મ
જા ન બ	ને... કયું	જા ન અ એ	જાં ની	કયું... હા	રે ...	શ રા બ	પી ના
૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩

(પે. વ.)(બી.વ.)

રીં મ મ	પ પ	સા સા સા સા	ની સા રીં	પ ગૅ	ગૅ	ગૅ	
ને ક ક	રી ના	સ મ જે હયે	દા ... ના	સા રે	...	...	ગુનભરી૦
૧	૨	૦	૩	૧	૨	૨	

---

૩૬. અંગ્રેજી તર્જ, તાલ ચતુશ્રતજાતિ ત્રિતાલ (ચલતી), માત્રા, ૮.

આલમમેં હે ખુબી સારી પેસેકી, બાબા માઇ બેટા જોરૂ પ્યારી પેસેકી.
જીલ્લતખ્વારી ઇજતદારી પેસેકી, જહાં દેખો વહાં મારામારી પેસેકી.
પેસે લાના જયસે પાના દુખ ઉઠાના સુખ ઉઠાના, સરકટાના જીસે જાના તમહોઆના પેસેકા,
કેસી ખ્વારી ઓ લાચારી ખીદમતગારી તાબેદારી, સઓમ કારીસે કમાના પેસેકા.
અદના આલા બનીઆલાલા ગોરા કાલા બચ્ચા બાલા, દેખા ભાલા સબકો વાલા એ દીવાના પેસેકા.
છોટા મોટા સચ્ચા ખોટા સાલુ ગોટા થાળી લોટા, કુંડી સોટા પીનાખાના પેસેકા.

(ખુરશીદ જરનીગાર. ન. આ. ના. મં.)

૮. / ૨.૨.૨,૨. / ૧.૨.૦.૩.

પ ગ	સા ગ	પ ગ	સા ગ	પ+	સાં+	સાં+	ની ધ	પ ગ	સા ગ
આ લમ	મે હે	ખુ બી	સા રી	પયે	સે	ઝી	બા બા	મા ઇ	બે ટા
૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨

પ ગ	સા ગ	મ+	રી+	રી+	રી+	પ ગ	સા ગ	પ ગ	સા ગ	પ+	સાં+	સાં+
જો રૂ	પ્યા રી	પયે	સે	ઝી	...॥	જી લ	તખ્વા રી	ઈ જ	તદા રી	પયે	સે	ઝી
૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦

રીં ગં	મં ગં	રીં સાં	ગં રીં	સાં નીં	સાં+	સા+	સાં+	સાં+	
જ હાં	દે ખો	વ હાં	મા રા	મા રી	પયે	સે	ઝી	...॥	આલમ મેહે૦
૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	

ગં રીં	સાં રીં	ગં મં	પં ગં	રીં સાં	ની સાં	રીં ગં	મં રીં	ગં રીં	સાં રીં	ગં મં
પયે સે	લા ના	જય સે	ખા ના	સુખ ઉ	ઠા ના	દુખ ઉ	ઠા ના	સર ક	ટા ના	જી એ
૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦

પં ગં	રીં સાં	ની ધ	પ+	પ+	પ+	ગં રીં	સાં રીં	ગં મં	પં ગં	રીં સાં / ની સાં
જ. ના	તમ હો	આ ના	પયે	સે	કા ॥	કએ સી	ખ્વા રી	ઓ લા	ચા રી	ખીદ મત / ગા રી
૩	૧	૨	૦	૩		૧	૨	૦	૩	૧ / ૨

રીં ગં	મં રીં	ગં પં	ગં રીં	સાં રીં	સાં ની	સાં+	સાં+	સાં+	સાં+	
તા બે	દા રી	સઓમ	કા રી	સે ક	મા ના	પયે	સે	કા	...॥	આલમ મેહે
૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	

૩૭. રાગ માઢ. તાલ દાદરો. મધ્યકાળ. માત્રા ૬.

પ્રભુ મ્હેર કરજો તમારીરે દીન દાસી ભારત દુખિયારી;
થઇ છે બીચારી, વેઠીને લાચારી, હાય કર્મો તણી ગતિ ન્યારી—પ્રભુ૦

બ્રાહ્મણો ભંગેડી અભણો ભીખારી ક્ષત્રી વ્યસની કાતર વ્યભિચારી;
વૈશ્ય કાચડી છોડ જારી, જ્યાં ત્યાં છે હાડમારી—પ્રભુ૦

(કવી મહારાણીશંકર શર્મા.)

(આ ગાયનની સારીગમ "મને સ્હાય કરશે મોરારીરે"
વાળા ગાયન પ્રમાણે વગાડવી.)
જુઓ ગાયન ચોથું.

---

૩૮. રાગ મહાડ. તાલ ચતુશ્રજાતિ ત્રિતાલ (ચલતી). દ્રુતકાલ. માત્રા ૮.

પ્હેરી ચોળી લટકાં મટકાં કરતા આવ્યા,
રંગે બોલી સાડી ઓઢી મન લોભાવ્યા,
ઝાંઝરનારે ઝણકારે, કર કંકણના ખખડાટે,
કાજળથી નૈત્ર દિપાવ્યાં —પ્હેરી૦
હવે શરમાવો હાલા, શાને દીયરજી મારાં,
બોલો—બોલોજી બોલો, બોલો,
મેં કેવાં તમારા નખરાંતો જણાવ્યાં—પ્હેરી૦

(સૌભાગ્ય સુંદરી. મું. ગુ. ના. મં.)

૮.	પ પ	ધ ની	સાં રીં	સાં ની	સાં+	ર	પ સાં	સાં+	સાં રીં	ની સાં	ની ધ	પ ધ
૨.૨.૨.૨.	પ હે	રી ...	......	ચો ...	ળી		લ ટ	કાં	મ ટ	કાં ...	......	ક ર
૩.૧.૨.૦.	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦

ની સાં	ની ધ	પ+	પ+	ગ પ	ધ ની	સાં રીં	સાં ની	સાં+	ર	ધ સાં	સાં+	સાં+	ની સાં
તાં...	આ...	વ્યાં	...	રં...	ગે ...	......	બો ...	ળી		સા ...	ડી	ઓ	ઢી...
૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧

ની ધ	પ ધ	ની સાં	ની ધ	પ+	પ+	
......	મ ન	લો...	ભા ...	વ્યાં	...	પહેરી૦
૨	૦	૩	૧	૨	૦	

સાં+ ની સાં	ની ધ	પ+ મ પ	ગ મ	ગ રી	સા+	સા સા	રી+	મ મ	પ+	ધ નાૅ	ધ+	પ+
ઝાં ઝ ર	ના...	રે ઝ ણ	કા ...	......	રે	ક ર	કં	ક ણ	ના	ખ ખ	ડા	ટે
૩ ૧	૨	૦ ૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨

પ+	સાં+	ની સાં	ની ધ	પ+	મ પ	ગ મ	ગ રી	સા+	
...	કા	જ ળ	થી ...	ને	ત્ર દિ	પા...	વ્યાં...	...	પહેરી૦
૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	

૨	૨	મ+	ગ+	મ મ	પ ધ	ની સૉ	ની ધ	પ+	ર	સૉ+	સૉ+	સૉ+	ની ધ	ની સૉ	ની ધ
	𝄋	હ	વે	શ ર	મા...	વો...	ઠા...	લા		શા	ને	દિ	ય ર	જી...	મા...
૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦

પ+	ધ+	પ+	પ+	સૉ+	ની સૉ	ની ધ	પ ધ	ની સૉ	ની ધ	પ+	પ+	ર	ર	ર	ર	પ+	ધ+	નીૅ+
રા 𝄋	ઓ	લો	...	ઓ	લો...	જી...	ઓ...	...લો	ઓ...	લો	...	𝄋				𝄋 મેં	કે	વાં
૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨

નીૅ+	ધ પ	નીૅ ધ	પ+	પ+	પ મ	ગ મ	રી ગ	મ પ	ગ મ	ગ રી	સા+	સા+	
...	ત...	મા...	રાં	...	ન ખ	રાં...	તો...	......	જ...	ણા...	વ્યાં	...	પહેરી૦
૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	

૩૯. રાગ ભૈરવી. તાલ ચતુશ્રજાતિ ત્રિતાલ. મધ્યકાળ. માત્રા ૧૬.

લેલો લેલો પ્યારે શરાબકી બહાર, નયા નયા જોબન તુંમ લુટો મેરે યાર– લેલો૦
હાં સમાલો મોરે હાથોકા કંગના, છોડો ન તોરો મોરી મોતનકી માળ;
જાઓજી છેલા મોરી બઇયાં ન મરોરો, એસે કયા નીડર તુંમ હોયે દીલદાર—લેલો૦
લાલ ન ધરો મોરી સાડીકા પલ્લા, લાજોજી લાજો લાલાજી લગાર;
બોલોજી બોલો સૈયાં પીયા બોલાવે, હો જાઓ પ્યારે હમારે હોસ્યાર—લેલો૦

(અમદાવાદ ગુ. ના. મં.)

આ ગાયનની સારીગમ "સનનન સોહે સાવરીયા શામ" વાલા ગાયન પ્રમાણે વગાડવી.)
જુઓ ગાયન છઠું.

૪૦. રાગ કલ્યાણ. તાલ ચતુશ્રજાતિ ત્રિતાલ, મધ્યકાળ તથા દ્રુતકાળ. માત્રા ૮.

ચાલો સાહેલી (૨) ભુવનેશ્વરીના સૌ મળીને દરસન કરીએ,
દુઃખ હરનારી, સુખ કરનારી, મુર્તી માની અંતર ધરીએ;
ભાવ ધરી જે પુજન કરીએ તો ભવ સિંધુથી તરીએ;
ચુવા ચંદન કુમકુમ કેસર, અરચન કરીને મન ઠરીએ;
અબીલ ગુલાલને પુષ્પ માળથી માને વધાવી મંદીર ભરીએ– ચાલો૦

(સૌભાગ્ય સુંદરી. મું. ગુ. ના. મં.)

૮.	૧ પૃ ધૃ	ધ રીૅ	સૉ ની	પ+	પૃ ધૃ	૧ ધ રીૅ	સૉ ની	પ+	૧ ગૃ મૃ
૨.૨.૨.૨. ૦.૩.૧.૨.	ચા...	લો સા	હે ...	લી	ચા...	લો સા	હે ...	લી	ભુ વ
	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૩

ગ રી | ગ મ પ ધ | ધ | ૧ પ ધ | પ મ | ગ રી | ગ મ પ | ગ મ | ગ રી | સા રી |
ને શ્વ | રી……… | ના | સૌ ઉ | મ ળી | ને | દ …ર | શ ન | ક રી | એ… |
૩ | ૧ | ૨ | ૦ | ૩ | ૧ | ૨ | ૦ | ૩ | ૧ |

ધ સા | ૧ મ મ | ગ રી | ગ મ | પ | ૧ મ મ | ગ રી | ગ મ પ ધ | ધ | ૧ સાં સાં |
…… | દુઃ ખ | હ ર | ના… | રી | સુ ખ | ક ર | ના……… | રી | સુ ર |
૨ | ૦ | ૩ | ૧ | ૨ | ૦ | ૩ | ૧ | ૨ | ૦ |

(પેહેલી વખત.)(બીજી વખત.)

સાં ની | ધ પ | ગ મ પ | ગ મ | ગ રી | સા રી | ધ સા | ગ મ પ ધ | ની સાં રીં ની |
તી મા | ની… | અં…… | ત ર | ધ રી | એ… | …… | એ……… | ………… |
૩ | ૧ | ૨ | ૦ | ૩ | ૧ | ૨ | ૧ | ૨ |

સાં | સાં | સાં સાં | સાં ધ | સાં રીં | ૧ ગં | ગં રીં | સાં સાં | ની | ૧ ધ | ધ ધ | પ ધ |
… | ભા | વ ધ | રી… | જો… | પુ | જ ન | ક રી | એ | તો | ભ વ | સિં… |
૦ | | ૩ | ૧ | ૨ | ૦ | ૩ | ૧ | ૨ | ૦ | ૩ | ૧ |

(પેહેલી વ

પ ધ | ની સાં | ની ધ પ | ગ પ ધ ની | સાં રીં | ગં રીં સાં ની | ધ ની સાં રીં |
ધુ… | થી… | ત રી… | એ……… | …… | ………… | ………… |
૨ | ૦ | ૩ | ૧ | ૨ | ૦ | ૩ |

ખ ત.)(બીજી વખત.)

ગં રીં સાં ની | ધ ની સાં | સાં | ની સાં | ની ધ | પ ધ | ગ પ | ૨ | ૨ |
………… | ……… | … | થી… | ત રી | એ… | …… | | |
૧ | ૨ | ૦ | | ૩ | ૧ | ૨ | ૦ | ૩ |

પ ધ ધ રીં | સાં સાં ની | ધ સાં ની ધ | પ મં પ પ | ગ મ ગ રી | ગ મ પ |
ચુ… વા… | ચં દ ન | કુ મ કુ મ | કે… સ ર | અ ર ચ ન | ક રી ને |
૧ | ૨ | ૦ | ૩ | ૧ | ૨ |

ગ મ ગ રી | સા | ગ ગ ગ પ | પ પ પ | ધ ધ ધ | ધ ધ ધ | ની ની ની | ની ની ધ ની |
મ ન ઠ રી | એ | અ બી લ ગુ | લા લ ને | પુ ષ્પ મા | …ળ થી | મા ને વ | ધા વી મં… |
૦ | ૩ | ૧ | ૨ | ૦ | ૩ | ૧ | ૨ |

સાં રીં સાં ની | સા | ૨ | ૨ | આલો૦
દી ર ભ રી | એ | | |
૦ | ૩ | ૧ | ૨ |

૪૧. રાગ મહાડ. તાલ દાદરો. મધ્યકાળ. માત્રા ૬.

બ્રહ્મચર્યે રતિ ધરો વીરરે,
જેને સેવ્યાથી પામ તું ઉચ્ચ ગતિ, શુદ્ધિ પામે અતિ, આ શરીરે—બ્રહ્મચર્યે૦
બ્રહ્મચર્ય અષ્ટાંગ સહ, ધરો પાળવા ઉર,
સત્ત્વ અધિક સંચય થતાં, વધશે દૈવી નુર.
આખા જીવનના પાયા રૂપે જે ઠરે, આધિ વ્યાધિ ઉપાધિ આવી જે હરે,
શુદ્ધ બ્રહ્મ વચસ્ આ તનુમાં ભરે, થઇ સ્થિરરે—બ્રહ્મચર્યે૦

(મહાકાલ.)

(આ ગાયનની સારીગમ "ધીમાં ધીમાં ચાલોને મારા પ્રાણુરે" વાલા ગાયન પ્રમાણે વગાડવી.)

જુઓ ગાયન સાતમું.

---

૪૨. તાલ ચતુશ્રજાતિ ત્રિતાલ. મધ્યકાળ. માત્રા ૧૬.

બલિહારી જાઉં વારી તારી પ્રિતમાં,
મનમાં મઢાવું તને હૈયે જડાવું, કાયા કુંદનમાં પ્યારા છબી પડાવું;
તન મન સોંપું નેન કમળ ચડાવું.—બલિહારી૦
આંખોના તારા મારા પ્રાણથી પ્યારા, રહેશો ન ન્યારા જોબન લુટનારા;
ચિત્ત ચોર છબીલા અલબેલા હમારા. —બલિહારી૦

(નર્મદા. વાં. આ. વ. ના. કં.)

૧૬. / ૪.૪.૪.૪. / ૦.૩.૧.૨.							
	સા ની	સા ગૅ રી ગૅ	સા રી ની સા	૧ ધ નીૅ	સા +	સા સા	સા ગ ગ ગ
	બ લિ	હા રી જા ઉં	વા રી તા રી	પ્રિ + ત	માં	બ લિ	હા રી જા ઉં
		૦	૩	૧	૨		૦

ગ ગ ગ ગ	મ રી ગ પ	મ +	
વા રી તા રી	...પ્રિ... ત	માં	બલીહારી૦ પ્રથમ પ્રમાણે.
૩	૧	૨	

૨	૧ સા, સા, ગ ગ	મ પ ગ મ	૧ મ ગ મ	રી ગ સા +	
	મ ન માં મ	ઢા વું ત ને	હૈ યે જ	ડા ... વું	કાયા કુંદનમાં પ્યારા છબી પડાવું. મનમાં મઢાવું પ્રમાણે વગાડવું.
	૦	૩	૧	૨	

૧ મ, ગ, મ ગ	મ મ ગ મ	પ ધૅ પ મ	ગૅ રી સા ની	
ત ન મ ન	સોં પું ને ન	ક મ ળ ચ	ડા વું બ લિ	હારી૦
૦	૩	૧	૨	

---

૪૩ રાગ કલ્યાણ તાલ ચતુશ્રજાતિ ત્રિતાલ મધ્યકાળ માત્રા ૮.

આવોને આર્યો (૨) ઓ પ્રણવનું સૌ મળીને સમરણ કરીએ;
મન દ્રઢ પામી, વૃતિ વિરામી, ધ્યાન તેનું અંતર ધરીએ;
વેદ બધા જેનું પદ કથતાં, રૂષિ મુનિ જે તપમાં વદતા.
બ્રહ્મચર્ય જે અર્થે ચરતા, અતિ સુખમય તે પદ ગણીએ;
વિવિધ નામ અંશ બ્રહ્મનાં, ઓં સર્વ શિરમણિ કહીએ–આવોને૦

(કવી મહારાણીશંકર શર્મા.)

(આ ગાયનની સારીગમ "ચાલો સાહેલી (૨) ભુવનેશ્વરીના સૌ મળીને દરશન કરીએ" વાલા ગાયન પ્રમાણે વગાડવી. જુઓ ગાયન ચાળીસમું.

૪૪. રાગ મહાડ તાલ ચતુશ્રજાતિ ત્રિતાલ. મધ્યકાળ માત્રા ૮.

સમજ સત્કર્મ કરી લે ભાઇ, કાય આ કાલ જશે કરમાઇ;
રામ ગયા રાવણ ગયો ને ગયા કૃષ્ણ ગયો કંસ;
બળવીર પણ બળહી ણબન્યા જ્યરાં કઠણ કાળનો ડંસ.—સમજ૦
સ્વાર્થ તણો સંસાર મૂઢ શું માયામાં રહે મોહી;
કાળ ઝપટ ઝપટશે ત્યારે, રહીશ રાંકડા રોઇ.—સમજ૦
માત તાત ને ભ્રાત ભગિની, કોઇ નવ સાથે જાય;
પાપ પુન્ય એ પ્રભુ દરબારે, ત્રાજવ મહી તોળાય.—સમજ૦

(કરણ ઘેલો મું. ગુ. ના. મ.)

૮. / ૨.૨.૨.૨. / ૦.૩.૧.૨.	N										
		સા	સા સા	સા સા	રી ગ	ગ મ	ગ રી	સા+	મ+	મ મ	મ મ
		સ	મ જ	સ ત	ક...	ર્મ ક	રી...	લે	ભા	ઇ કા	...ય
			૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦

(પહેલી વખત) (બીજી વખત.)

મ ગ	રી ગ	ગ મ	ગ રી	ગ રી	સા+	સા+	સા+	સા+	સા+	સા+	મ+	મ મ	મ+	મ+
આ...	કા...	લ જ	શે ...	ક ર	માઇ	...	માઇ	...	...	...	રા	મ ગ	યા	રા
૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩

પ+	પ પ	પ+	પ+	ધ ધ	ધ ધ	ધ ધ	મ મ	પ+	પ+	પ+	પ+	રી+	મ મ	મ મ	મ મ
વ	ણ ગ	યો	ને	ગ યા	... કૃ	...ષ્ણ	ગ યો	કંશ	...	...	...	બ	ળ વી	... ર	બ ળ
૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩

રી મ	મ મ	મ+	મ+	ધ ધ	ધ પ	પ પ	મ+	ગ+	ગ	
હી ...	ણુ બ	ન્યા	જ્યાં	ક ઠ	ણુ કા	...ળ	નો	ડંશ	...	સમજ૦
૧	૨	૦	૩	૧	૨	૦	૩	૧	૨	